

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

PROJEKAT PRAVOSUĐA
U BOSNI I HERCEGOVINI

ANALIZA

SISTEMA ANGAŽOVANJA VJEŠTAKA
U PREDMETIMA KORUPCIJE I
ORGANIZOVANOG I PRIVREDNOG
KRIMINALA

USAID-OV PROJEKAT PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI

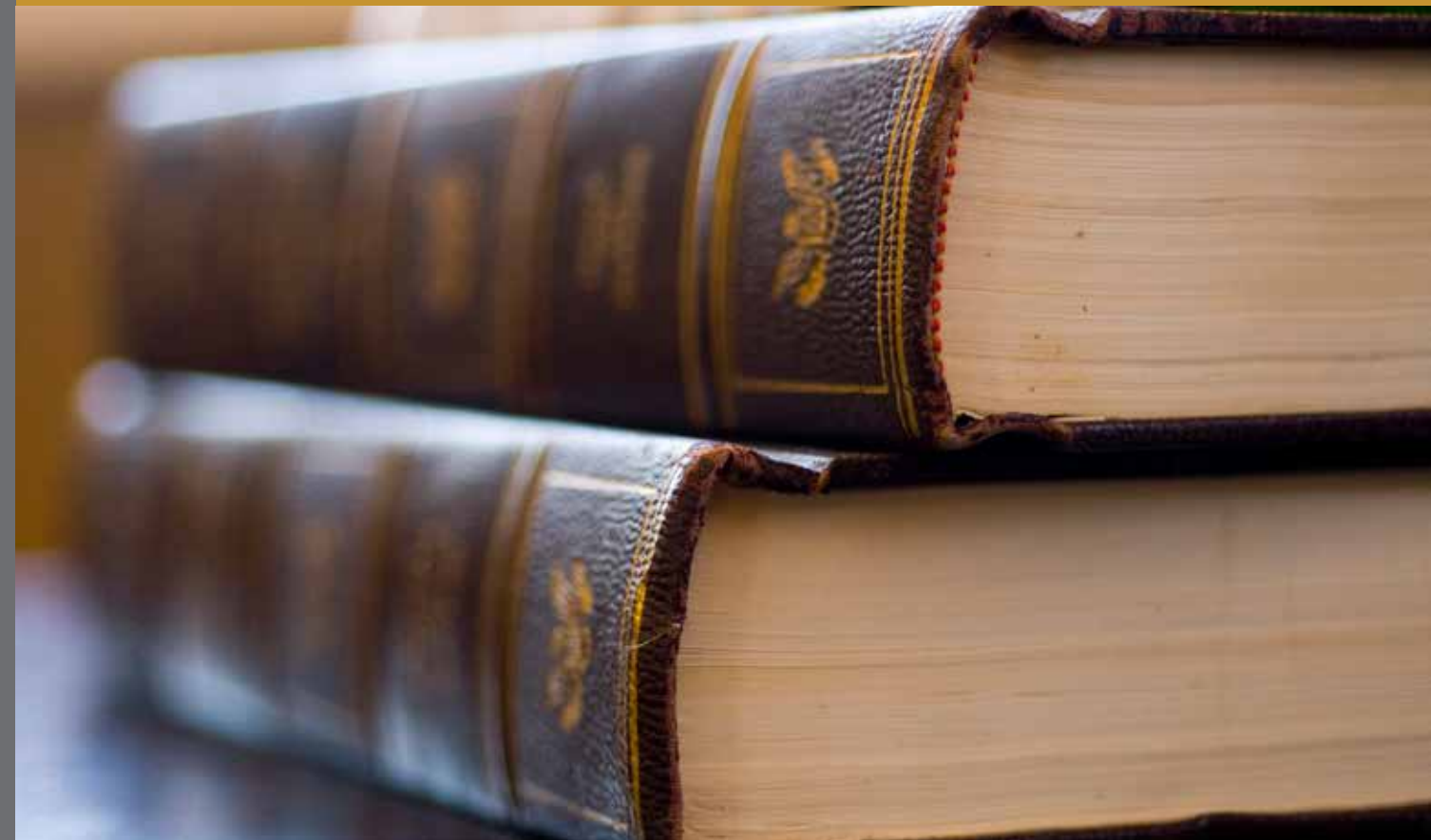
USAID-ov Projekat pravosuđa u Bosni i Hercegovini

Grbavička 4,V

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Telefon: +387 33 219 678

www.usaidjp.ba

USAID-OV PROJEKAT PRAVOSUĐA U BIH

DECEMBAR 2017.

Analiza sistema angažovanja vještaka u predmetima korupcije i organizovanog i privrednog kriminala dostupna je na www.usaidjp.ba

IZJAVA O OGRANIČENJU ODGOVORNOSTI

Stavovi koji su izneseni u ovom dokumentu ne odražavaju nužno stavove USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

PROJEKAT PRAVOSUĐA
U BOSNI I HERCEGOVINI

ANALIZA

SISTEMA ANGAŽOVANJA VJEŠTAKA U PREDMETIMA KORUPCIJE I ORGANIZOVANOG I PRIVREDNOG KRIMINALA

USAID-OV PROJEKAT PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI

Table of Contents

FOREWORD	VII
EXECUTIVE SUMMARY	IX
SHORT OVERVIEW OF THE ANALYSIS AND FINDINGS	XIII
INTRODUCTION.....	XV
PROSECUTION'S ENGAGING AND USING EXPERTS IN CORRUPTION, ECONOMIC CRIME AND ORGANIZED CRIME CASES	XV
QUALITY AND EFFICIENCY OF THE CURRENT SYSTEM OF EXPERT WITNESSES IN BiH	XVII
INTEGRITY AND ACCOUNTABILITY OF EXPERTS FOR THEIR WORK	XIX
RECOMMENDATIONS.....	XXI
1. INTRODUCTION.....	25
1.1. Scope and goals of the Analysis	25
1.2. Methodology of the analysis of the system of expert analyses.....	28
2. ENGAGEMENT AND USE OF EXPERTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS, WITH FOCUS ON ECONOMIC CRIME AND CORRUPTION CASES	33
2.1. General legal framework for the system of expertise in BiH.....	33
2.2. Importance and procedural role of the expert witness in the criminal proceedings	34
2.3. Data on financing and use of expert witnessess in prosecutor's offices	36
2.3.1. Summary overview of financial and economic expertise for 2015 - number, cost and duration	37
2.3.2. Frequency of use of financial and economic experts and overview of the crimes for which this type of expertise was sought.....	44
2.3.3. Reimbursement and remuneration for expertise.....	49
3. QUALITY AND EFFICIENCY OF THE CURRENT SYSTEM OF EXPERT ANALYSES IN BiH	53
3.1. Competence and appointment of experts.....	53
3.1.1. Procedures and criteria for the selection and appointment of certified court expert witnesses.....	53
3.1.2. Professional training and development of experts	58
3.1.3. Criteria for the selection of expert witnesses and availability of financial and economic expert witnesses to prosecutor's offices.....	61
3.2. Quality of findings and opinion of expert witnesses, according to the survey in prosecutor's offices in BiH	63
3.2.1. Duration of expertise and effects on the efficiency of work on cases.....	66
3.2.2. Supervision over the quality of the finding and opinion of financial and economic expert witnesses / issuing orders for expertise	68
3.2.3. Cooperation with relevant institutions and agencies.....	71

Sadržaj

PREDGOVOR	IX
IZVRŠNI SAŽETAK	XI
KRATAK PRIKAZ ANALIZE I NALAZA.....	XV
UVODNI DIO	XVII
ANGAŽOVANJE I KORIŠTENJE VJEŠTAKA U PREDMETIMA KORUPCIJE, PRIVREDNOG I ORGANIZOVANOG KRIMINALA OD STRANE TUŽILAŠTAVA.....	XVII
KVALITET I EFIKASNOST POSTOJEĆEG SISTEMA VJEŠTAČENJA U BiH	XIX
INTEGRITET I ODGOVORNOST VJEŠTAKA ZA SVOJ RAD	XXI
PREPORUKE.....	XXIII
1. UVOD.....	25
1.1. Opseg i ciljevi Analize.....	25
1.2. Metodologija izrade Analize sistema vještačenja.....	28
2. ANGAŽOVANJE I KORIŠTENJE VJEŠTAKA U KRIVIČNOM POSTUPKU SA FOKUSOM NA PREDMETE PRIVREDNOG KRIMINALA I KORUPCIJE	33
2.1. Opšti pravni okvir koji reguliše sistem vještačenja u BiH.....	33
2.2. Značaj i procesna uloga vještaka u krivičnom postupku.....	34
2.3. Podaci o finansiranju i korištenju vještaka u tužilaštvima.....	36
2.3.1. Zbimni pregled finansijsko-ekonomskih vještačenja za 2015. godinu – broj, trošak i period trajanja	37
2.3.2. Učestalost korištenja vještaka finansijsko-ekonomske struke i pregled krivičnih djela po kojima je naređena ova vrsta vještačenja	44
2.3.3. Naknada i nagrada za vještačenje.....	49
3. KVALITET I EFIKASNOST POSTOJEĆEG SISTEMA VJEŠTAČENJA U BiH.....	53
3.1. Stručnost i imenovanje vještaka.....	53
3.1.1. Procedure i kriteriji za izbor i imenovanje lica za stalnog sudskog vještaka u pravnom sistemu.....	53
3.1.2. Stručno osposobljavanje i usavršavanje vještaka.....	58
3.1.3. Kriteriji za odabir vještaka i dostupnost tužilaštvima vještaka finansijsko-ekonomske struke.....	61
3.2. Kvalitet nalaza i mišljenja vještaka prema istraživanju u tužilaštvima u BiH.....	63
3.2.1. Vremensko trajanje vještačenja i uticaj na efikasnost rada na predmetima.....	66
3.2.2. Nadzor nad kvalitetom nalaza i mišljenja vještaka finansijsko-ekonomske struke / Izdavanje naredbe o vještačenju	68
3.2.3. Saradnja sa nadležnim institucijama i agencijama.....	71

4. INTEGRITY AND ACCOUNTABILITY OF EXPERTS FOR THEIR WORK	75
4.1. Perception of the integrity and independence of expert witnesses.....	75
4.2. Supervision of the work of expert witnesses in terms of their integrity and conscientious work	77
4.3. Provisions on safeguards and liability of experts in criminal proceedings	80
5. RECOMMENDATIONS.....	83

4. PITANJA INTEGRITETA I ODGOVORNOSTI VJEŠTAKA ZA SVOJ RAD.....	75
4.1. Percepcija o integritetu i nezavisnosti vještaka.....	75
4.2. Nadzor nad radom vještaka sa aspekta integriteta i savjesnog rada	77
4.3. Odredbe o krivičnopravnoj zaštiti i odgovornosti vještaka	80
5. PREPORUKE	83

Lista skraćenica

BD	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BiH	Bosna i Hercegovina
CEPEJ	Evropska komisija za efikasnost pravosuđa
CEST	Centar za edukaciju sudija i tužilaca
Dijagnostička analiza, DA	Dijagnostička analiza integriteta pravosudnog sektora u BiH i mogućih rizika od nastanka korupcije ili neetičnog ponašanja u pravosuđu
ECTS	European Credit Transfer and Accumulation System, okvir za za usaglašavanje sistema ocjenjivanja Evropske komisije
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
KT	Kantonalno tužilaštvo
MP	Ministarstvo pravde
OJT	Okružno javno tužilaštvo
PK BD	Pravosudna komisija Brčko distrikta BiH
Projekat pravosuđa	USAID-ov Projekat pravosuđa u BiH (USAID's Justice Activity in BiH)
RS	Republika Srpska
VSTV	Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH
ZKP	Zakon o krivičnom postupku
ZoV	Zakon o vještacima

FOREWORD

USAID's Justice Activity in Bosnia and Herzegovina (JA) is a five-year rule of law initiative running from October 2014 until October 2019. Its purpose is to help justice sector institutions in Bosnia and Herzegovina (BiH) effectively combat government corruption and prosecute economic, organized, and other serious crime cases. At the same time, the JA helps increase public confidence in the judiciary by strengthening its integrity and ensuring greater self-accountability and transparency within the justice sector.

To achieve these objectives, the JA is implemented through two components:

- Component 1: Strengthening the Professional Status and Performance of Prosecutors
- Component 2: Strengthening Justice Sector Institutions to Uphold Public Integrity and Combat Corruption

In implementing its activities, the JA works in partnership with key actors and stakeholders in the justice system in BiH. These partners include the High Judicial and Prosecutorial Council (HJPC) of BiH, prosecutor offices (POs), ministries of justice (MOJs), professional associations in the judiciary, civil society, and other donors.

One of the specific activities of the JA is the development of in-depth diagnostic assessments of key issues related to the JA's scope of work, particularly that of strengthening the capacity of POs to combat corruption and prosecute economic and organized crime.

This analysis was conducted in Year 3 to enable better understanding of the system of using expert witnesses in these high crime cases and to identify problems in the system. The Analysis concludes with recommended solutions that will enable POs to more successfully conduct these crucial prosecutions.

We would like to thank all prosecutors, expert witnesses, judges and other colleagues lawyers who participated in the creation of this Analysis through comments, discussions, expressed opinions and advice, and in particular to Aleksandra Martinović, Judge of the Constitutional Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina, who, through her experience and advice, provided an objective approach and verification of the Analysis from the point of view of the long term practicing professional with respectable experience in using expert witnesses in criminal cases.

PREDGOVOR

USAID-ov Projekat pravosuđa u Bosni i Hercegovini (Projekat) je petogodišnja inicijativa iz oblasti vladavine prava koja se implementira od oktobra 2014. do oktobra 2019. godine. Njegova svrha je da pomogne institucijama sektora pravosuđa u Bosni i Hercegovini (BiH) u borbi protiv korupcije u vlasti i postupanju u predmetima privrednog, organizovanog, i drugih vrsta kriminala. Istovremeno, Projekat pomaže da se osnaži povjerenje javnosti u pravosuđe kroz jačanje njegovog integriteta i osiguranje odgovornosti i transparentnosti u sektoru pravosuđa.

Da bi se ostvarili ovi ciljevi, Projekat se implementira kroz dvije komponente:

- Komponenta 1: Jačanje profesionalnog statusa i rada tužilaca
- Komponenta 2: Jačanje kapaciteta pravosudnih institucija za borbu protiv korupcije i podršku javnom integritetu

U implementaciji ovih aktivnosti, Projekat radi u partnerstvu sa ključnim akterima i zainteresovanim stranama u sistemu pravosuđa u BiH. Ovi akteri su Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (VSTV), partnerska tužilaštva, ministarstva pravde (MP), stručna udruženja, civilno društvo, i drugi donatori.

Jedna od specifičnih aktivnosti Projekta je i izrada detaljnih analiza ključnih pitanja koja se odnose na predmet rada Projekta, a naročito ona u vezi sa jačanjem kapaciteta tužilaštava u borbi protiv korupcije i postupanja u predmetima privrednog i organizovanog kriminala.

Ova Analiza je provedena tokom treće godine Projekta sa ciljem osiguravanja boljeg razumijevanja sistema korištenja vještaka u složenim predmetima, i identifikovanja problema u tom sistemu. Analiza završava predloženim rješenjima koja će omogućiti tužilaštvima da uspješnije vode ove ključne predmete.

Zahvaljujemo svim tužiocima, vještacima, sudijama i drugim kolegama pravnicima koji su, svojim komentarima, diskusijama, izraženim mišljenjima i savjetima učestvovali u izradi Analize, a naročito Aleksandri Martinović, sudiji Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, koja je svojim iskustvom i savjetima doprinijela da Analiza bude objektivno sagledana i verifikovana iz ugla nosioca pravosudne funkcije sa dugogodišnjim praktičnim iskustvom na planu korištenja vještaka u krivičnom postupku.

EXECUTIVE SUMMARY

The Analysis of the System for Engaging Expert Witnesses in Cases of Corruption and Organized and Economic Crime (the Analysis) was conducted for the purpose of understanding the problems faced by POs and courts in BiH in selecting and using expert witnesses when prosecuting complex cases involving corruption and serious economic and organized crime. The Analysis is an outgrowth of a previous and broader analysis by the JA on corruption in the judiciary known as the Diagnostic Analysis of the Integrity of the Justice Sector in BiH and the Potential Risks of Corruption or Unethical Conduct in the Judiciary (Diagnostic Analysis or DA). One of the areas of weakness in the judicial system identified by the DA was the system of engaging expert witnesses, including the manner in which expert witnesses were appointed by the courts and POs, the lack of oversight on the work they performed, and problems of integrity among experts. This led to a specialized analysis of the current BiH system of engaging and using expert witnesses by POs in their efforts to prosecute serious crime. In addition, this Analysis also assessed the legal, institutional, and organizational framework regulating the engagement of expert witnesses by POs and made recommendations for improvements based on international standards, regional best practices, and the findings of the Analysis.

IZVRŠNI SAŽETAK

Sveobuhvatna Analiza sistema angažovanja vještaka u predmetima korupcije i organizovanog i privrednog kriminala (Analiza) je izrađena sa ciljem razumijevanja problema sa kojima se susreću tužilaštva i sudovi u BiH prilikom izbora i korištenja vještaka pri procesuiranju složenih slučajeva korupcije i ozbiljnog privrednog i organizovanog kriminala. Analiza je nastala nakon provođenja ranije sveobuhvatne Dijagnostičke analize integriteta pravosudnog sektora u BiH i mogućih rizika od nastanka korupcije ili neetičnog ponašanja u pravosuđu (Dijagnostička analiza, DA). Kao jednu od oblasti u kojoj je moguće narušavanje integriteta pravosuđa i nastanak korupcije, DA je identifikovala je i oblast rada sa vještacima, uključujući način njihovog angažovanja od strane sudova i tužilaštava, nedostatak nadzora nad njihovim radom, i moguće probleme u vezi sa integritetom vještaka. To je rezultiralo sačinjavanjem posebne analize trenutnog sistema angažovanja i korištenja vještaka od strane tužilaštava u njihovim naporima da procesuiraju složene predmete. Uz to, Analiza procjenjuje i pravni, institucionalni i organizacioni okvir koji uređuje sistem korištenja vještaka u krivičnom postupku od strane tužilaštava, i daje preporuke za unapređenja na osnovu međunarodnih standarda, dobrih praksi iz zemalja u regiji i nalaza same Analize.

In BiH, the public has very high expectations that authorities will investigate and prosecute economic crime and corruption. However, the complexity of such cases frequently results in costly, time-consuming, and elaborate investigations. Prosecutors often require the support of experts to effectively investigate and present these cases. The use of modern forensic science and technology has influenced the means by which crimes can be detected, investigated, and presented. Expert witnesses are critical, as their findings can bolster the prosecutor's case and their testimony can help explain complex technical facts in a criminal proceeding. Yet the experience of many POs in BiH is that some expert witnesses lack the proper credentials to prepare useful findings and in some cases create delays when they take too long to deliver their findings. The end result is to slow the entire process of investigations and prosecutions, particularly those related to corruption and financial and economic crime.

The Analysis has identified a number of problems that frequently recur in the engagement of expert witnesses. These issues have consistently contributed to the failure of POs to conduct successful prosecutions in these high crime cases. These issues include:

1. The availability of qualified and experienced expert witness who can provide testimony in complex cases of economic crime and corruption
2. Experts refusing to provide testimony and taking too long to deliver their findings
3. The lack of resources available to the courts and POs for engaging expert witnesses and the lack of a systematic approach for determining expert witness fees
4. The lack of integrity of some of the expert witnesses who are frequently used by the court and prosecutors, and problems of oversight of experts and their work.

The Analysis used a combination of methods to assess the problems faced by prosecutors in using expert witnesses. This included: 1) an analysis of international documents and domestic legislation related to expert witnesses; 2) a comparative analysis of the system for engaging expert witnesses in the region; and 3) an analysis of data collected during interviews with prosecutors, judges, and expert witnesses, results of survey of prosecutors and data related to the system of engagement of expert witnesses in POs.

Javnost u BiH ima veoma visoka očekivanja da će se istražiti i procesuirati privredni kriminal i korupcija. Međutim, kompleksnost ovih predmeta nerijetko rezultira skupim, složenim i dugotrajnim istragama. Tužiocima često trebaju podršku vještaka da bi efikasno istražili ove slučajeve. Razvoj moderne forenzike i tehnologije utiče na sposobnosti otkrivanja, istraživanja i procesuiranja takvih djela. Vještaci su ključni jer njihovi nalazi mogu doprinijeti snazi optužnice, a njihov iskaz može pomoći pri objašnjavanju složenih tehničkih detalja tokom krivičnog postupka. Ipak, iskustvo znatnog broja tužilaštava je takvo da pojedinim vještacima nedostaje sposobnost da sačine upotrebljive nalaze i mišljenja, a u nekim slučajevima dovode do odugovlačenja postupka. Krajnji rezultat je usporavanje cjelokupnog procesa istrage i podizanja optužnice, naročito u predmetima korupcije, privrednog i organizovanog kriminala.

Analiza je identifikovala jedan broj problema koji se često pojavljuju u slučajevima angažovanja vještaka. Ti problemi su redovno uticali na sposobnost tužilaštava da uspješno procesuiraju ove značajne predmete. Ovi problemi uključuju:

1. Rapoloživost kvalifikovanih i iskusnih vještaka koji mogu izraditi kvalitetan nalaz i mišljenje u složenim predmetima privrednog kriminala i korupcije;
2. Odbijanje vještaka da uzmu predmete u rad, i dugi periodi podnošenja nalaza i mišljenja;
3. Nedostatak finansijskih resursa za sudove i tužilaštva za angažovanje vještaka i nepostojanje sistemskog pristupa utvrđivanju iznosa naknade i nagrade za rad vještaka;
4. Nedostatak integriteta kod nekih vještaka koje često koriste sudovi i tužilaštva, i problemi sa nadzorom vještaka i njihovim radom.

Metodologija izrade Analize je rezultat kombinacije metoda koje uključuju: 1) Analizu primarnih izvora kao što su međunarodni dokumenti i domaći propisi koji se odnose na vještake; 2) Komparativnu analizu sistema vještačenja u zemljama regije, i 3) Prikupljanje i procjenu podataka dobivenih razgovorima sa tužiocima, sudijama i vještacima, anketom, te na osnovu podataka u vezi sa praksom angažmana i korištenja vještaka finansijsko-ekonomske struke u tužilaštvima.

OVERVIEW OF THE ANALYSIS AND FINDINGS

The Analysis focuses on current practices and the problems encountered by prosecutors in the use of expert witnesses in cases of corruption and economic crime. The opinion of expert witnesses is also analyzed to gain a fuller understanding and corroborate some of the data. The Analysis concludes with suggestions and guidelines for improving the system, such as how to avoid undermining a criminal proceeding with an expert witness whose professional integrity and testimony comes under question.

The Analysis is divided into five sections and comprises the following:

- 1 The Introduction
- 2 The use of expert witnesses in cases of corruption and serious economic and organized crime by the POs and courts
- 3 The quality and efficiency of the current system for engaging expert witnesses
- 4 The integrity and accountability of expert witnesses
- 5 Recommendations and proposed solutions.

KRATAK PRIKAZ ANALIZE I NALAZA

Analiza je usmjerena na procjenu postojećih praksi i problema za tužioce prilikom korištenja vještaka u predmetima korupcije i privrednog kriminala. Analizirani su i stavovi i mišljenja vještaka radi potpunijeg razumijevanja cjelokupnog sistema. Analiza završava preporukama i prijedlozima za unapređenje sistema, kao na primjer kako izbjeći opstrukciju krivičnog postupka u predmetu u kojem nalaz i mišljenje daje vještak upitnog integriteta i/ili stručnosti.

Analiza se sastoji od pet dijelova:

- 1 Uvod
- 2 Angažovanje i korištenje vještaka u predmetima privrednog kriminala i korupcije od strane tužilaštava
- 3 Kvalitet i efikasnost postojećeg sistema vještačenja u BiH
- 4 Pitanje integriteta i odgovornosti vještaka za svoj rad
- 5 Preporuke

INTRODUCTION

In the introduction, the JA describes the scope and the objective of the Analysis and the methodology used by the research team. This includes an overview of the key findings of the assessment of the legal and practical framework for the engagement of expert witnesses in BiH and explores the importance and the procedural role of expert witnesses in prosecutions. In addition, the Analysis presents the results of a quantitative analysis of data collected from 12 POs in BiH related to the use of expert witnesses in 2015 and 2016. The data includes information related to the average time required to obtain an expert opinion, the cost of economic and financial expertise, an overview of the number of expert witnesses engaged by POs compared to the overall number of expert witnesses available, and the frequency in which particular economic and financial expert witnesses are used.

THE USE OF EXPERT WITNESSES IN CASES OF CORRUPTION AND SERIOUS ECONOMIC AND ORGANIZED CRIME

In the JA's first- and second-year efforts to provide support to partner POs, the Project identified numerous challenges with the use of expert witnesses. Some of the most challenging problems were related to the excessive time required by experts to develop their findings, which led to delays in the prosecution, while other challenges involved getting experts paid on time. The average amount of time for an expert to produce a finding and opinion also varied significantly from place to place. The District PO in Trebinje averaged 207 days per expert, while the District PO in Istočno Sarajevo averaged 41 days per expert. There was also a wide disparity in fees paid to experts. The average fee in Doboj was 1801 KM while in Trebinje the fee was only 354 KM. Although every PO had budgeted funds to engage expert witnesses, delays in payments for expert witnesses were a persistent problem across all BiH POs.

In this section, the Analysis also describes the qualitative methodology used to show how the time required by POs to investigate financial and economic crimes is determined by the level of complexity of these high crime cases. The use of experienced experts who can quickly identify possible crimes or areas of corruption can reduce the time spent investigating these crimes, and therefore these experts are crucial in assisting POs to conduct their prosecutions more efficiently. Our analysis showed that the current payment of fees for expert witnesses in BiH can be restrictive, especially when expert witnesses are needed for complex cases of economic crime and corruption. The collected data reflects that fees are not always paid according to the invoices submitted by the expert witness and that in many cases a lower sum is paid. However, in the Federation of Bosnia and Herzegovina (FBiH), where the Tariff on awards and expert fees limits the amount to 4,000 KM, there were some cases where fees were paid by the Cantonal POs in amounts higher than 4,000 KM, which is above the established limit.

POs hire individuals as expert witnesses more frequently and only rarely legal persons (in less than six percent of cases). Expert witnesses were most frequently hired to provide financial and

UVODNI DIO

Uvodnom dijelu predstavljeni su opseg i ciljevi Analize, kao i metode rada koje su korištene prilikom njene izrade. To uključuje i najbitnije nalaze procjene pravnog i praktičnog okvira koji regulišu sistem vještačenja u BiH i objašnjava značaj i procesnu ulogu vještaka u krivičnom postupku. Pored toga, u ovom dijelu predstavljaju se i rezultati kvantitativne analize podataka koji su prikupljeni od 12 tužilaštava u BiH tokom 2015. i 2016. godine. Prikupljeni podaci uključuju i informacije o dužini trajanja vještačenja, troškovima finansijsko-ekonomskih vještačenja, pregled ukupnog broja angažovanih vještaka po pojedinačnim tužilaštvima u odnosu na ukupan broj angažovanih vještaka finansijsko-ekonomske struke, kao i učestalost angažovanja pojedinih vještaka finansijsko-ekonomske struke.

ANGAŽOVANJE I KORIŠTENJE VJEŠTAKA U PREDMETIMA KORUPCIJE, PRIVREDNOG I ORGANIZOVANOG KRIMINALA OD STRANE TUŽILAŠTAVA

Tokom prve dvije godine implementacije, Projekat je identifikovao brojne izazove na planu korištenja vještaka u krivičnom postupku. Neki od najtežih problema se odnose na predugačak period za sačinjavanje nalaza i mišljenja vještaka, što je dovodilo do odugovlačenja postupka, kao i na blagovremeno plaćanje naknade i nagrade za vještaka. Također, dužina trajanja vještačenja u pojedinim tužilaštvima značajno varira. Prosječan vremenski period trajanja vještačenja – broj dana od dana izdavanja naredbe do dana dostave mišljenja vještaka – varirao je od 207 dana u Okružnom javnom tužilaštvu (OJT) u Trebinju¹ do 41 dan u OJT Istočno Sarajevo. Slično je i sa troškovima vještačenja. Prosječni trošak po vještačenju je varirao između 1.801 KM u OJT Doboj i 354 KM u OJT Trebinje. Iako tužilaštva planiraju sredstva za potrebe vještačenja, kašnjenja u isplati vještaka finansijsko-ekonomske struke, ali i ostalih vještaka su stalan problem za tužilaštva u BiH.

Kvalitativnom analizom utvrđeno je da na dužinu finansijsko-ekonomskih vještačenja utiče i činjenica da su to uglavnom vrlo složena vještačenja koja zahtijevaju visok profesionalni nivo vještaka i njegov dugotrajan angažman. Korištenje iskusnih vještaka može rezultirati brzim utvrđivanjem postojanja osnova sumnje/osnovane sumnje u počinjenje krivičnog djela ili postojanje korupcije, i može skratiti vrijeme potrebno za istragu, pa su ovi eksperti ključni u pomaganju tužilaštvima u efikasnijem procesuiranju ovakvih predmeta. Naša Analiza je također pokazala i da trenutni način plaćanja troškova vještačenja u BiH može predstavljati značajno ograničenje kada je u pitanju angažman vještaka za rad na složenim finansijsko-ekonomskim vještačenjima u predmetima privrednog kriminala i korupcije. Prikupljeni podaci ukazuju da se vrlo često ne isplaćuju iznosi troškova vještačenja od strane tužilaštava u onim iznosima troškovnika koje su vještaci podnijeli, nego da se oni isplaćuju u nižem iznosu od podnesenih. S druge strane, podaci su ukazali da su pojedina kantonalna tužilaštva isplaćivala za vještačenja finansijsko-ekonomske struke iznose od preko 4.000

¹ Za potrebe ove Analize, za okružna javna tužilaštva u Republici Srpskoj koristit će se skraćenica OJT i naziv sjedišta tužilaštva, na primjer: Okružno javno tužilaštvo u Trebinju – OJT Trebinje. Za kantonalna tužilaštva, koristit će se skraćenica KT i skraćenica za naziv kantona.

economic expertise for the crimes of “Abuse of Office or Official Authority” and “Embezzlement in Office.”¹

THE QUALITY AND EFFICIENCY OF THE CURRENT SYSTEM OF ENGAGEMENT OF EXPERT WITNESSES

In this section, the Analysis presents findings on the quality and the efficiency related to the established system for engaging expert witnesses. This data was collected through a review of the system and the underlying assumptions for appointing and using expert witnesses, and through interviews with prosecutors on the quality of the experts’ findings and opinions. A comparative analysis of regional and international best practices was also conducted to better understand the BiH system and its practices and to help develop recommendations for reform.

International standards for using expert witnesses emphasize qualifications, experience, and knowledge when choosing an expert. It was found that the BiH system lags behind other countries in the region for three major reasons. First, in BiH, professional associations do not play an important role in appointment procedures or in the development and delivery of training for expert witnesses, nor do they conduct oversight of expert witnesses’ performance. Second, there is a lack of established criteria for the appointment of experts, which has resulted in a system that does not provide or guarantee experienced and qualified candidates. Third, the expert witnesses, until recently, have not been required to attend continuous training or to demonstrate that they are maintaining their level of knowledge or skills in the subject area where they provide expertise.

An analysis of the law related to expert witnesses in BiH showed that the criteria for serving as a court expert is quite general and does not contain any provisions that guarantee the quality of persons appointed as expert witnesses. A comparative analysis showed that other countries in the region have well defined criteria regarding the years of experience and the educational background of persons applying to serve as an expert witness.

The Analysis revealed that POs often rely on the lists of permanent court witnesses as a way to ensure the quality of an expert witness. The study also revealed that at least 38% of prosecutors frequently recycle the same witnesses and that the sole criteria for selecting experts for this group was based on past experiences and established trust. However, these criteria are ad-hoc and no institutional approach has been identified in determining the criteria for selecting an economic and financial expert, which may pose a risk of abuse of discretion when selecting a particular expert. The Analysis also noted that POs perform no analysis on the impact of expert witnesses on the outcome of individual cases. There were noted improvements in the Republika Srpska (RS) with the adoption of the Law on Expert Witnesses and the Rulebook on the Conditions, Process, and Procedure of Registration on the List of Permanent Court Experts in Brčko District, both of which define the conditions and criteria for the registration of expert witnesses in a more concise and clear manner than earlier.

¹ Respective numbers of official gazettes are cited in the text of the Analysis.

KM, što je iznad iznosa utvrđenog Tarifom o nagradama i naknadama troškova vještaka u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH).

Tužilaštva kao vještake u pravilu angažuju fizička lica, a u značajno manjem omjeru (ispod 6%) pravna lica. Što se tiče krivičnih djela za koja su vršena finansijsko-ekonomska vještačenja, u najvećem broju slučajeva bilo je riječi o krivičnom djelu „Zloupotreba položaja ili ovlaštenja“, kao i krivičnom djelu „Pronevjera u službi“².

KVALITET I EFIKASNOST POSTOJEĆEG SISTEMA VJEŠTAČENJA U BIH

U ovom dijelu, Analiza predstavlja nalaze o kvalitetu i efikasnosti postojećeg sistema vještačenja. Ovi podaci prikupljeni su kroz sagledavanje sistema i pretpostavki za osiguravanje imenovanja vještaka, te kroz uvid u iskustva tužilaca u pogledu kvaliteta nalaza i mišljenja vještaka. Također je urađena i komparativna analiza regionalnih i međunarodnih dobrih praksi, radi boljeg razumijevanja sistema i praksi u BiH i definisanja preporuka za buduću reformu ovog sistema.

Međunarodni standardi za angažovanje vještaka ističu da vještak treba da ima odgovarajuće kvalifikacije, iskustvo i znanje za provođenje poslova vještačenja. Međutim, postupak imenovanja vještaka u pravnom sistemu BiH zaostaje za zemljama regije iz tri ključna razloga. Prvi je taj da u BiH stručna udruženja vještaka ne igraju bitnu ulogu u postupku imenovanja vještaka, osmišljavanju i održavanju obuke, niti vrše nadzor nad radom vještaka. Drugi razlog je taj što postoji nedostatak uspostavljenih kriterija za imenovanje vještaka, što je proizvelo sistem koji ne osiguravaiskusne i kvalifikovane kandidate. Treće, vještaci do nedavno nisu bili obavezni da prisustvuju obukama i dokažu da održavaju nivo znanja u oblastima za koje su imenovani.

Analizirajući zakone o vještacima u BiH, primjetno je da su uslovi i kriteriji postavljeni vrlo uopšteno i da ne osiguravaju kvalitete koje treba da posjeduju lica koja mogu biti imenovana za vještaka. Komparativna analiza je ukazala da su u drugim zemljama regije uslovi u pogledu odgovarajućeg iskustva, broja godina minimalnog radnog iskustva i školske spreme, koje treba da posjeduje lice koje može biti imenovano za vještaka, preciznije uređeni nego u BiH.

Analiza sistema vještačenja je utvrdila da se tužilaštva najčešće oslanjaju na liste stalnih sudskih vještaka kao način kontrole stručnih referenci i znanja vještaka u krivičnom postupku. Istovremeno, utvrđeno je da se uglavnom angažuju samo pojedini vještaci finansijsko-ekonomske struke, te da za 38% anketiranih tužilaca osnovni kriterij za odabir određenog vještaka predstavlja prethodno iskustvo i povjerenje u rad tog vještaka. Ipak, ovi kriteriji su na „ad-hoc“ osnovi i nije utvrđeno postojanje institucionalnog pristupa u određivanju kriterija za odabir vještaka finansijsko-ekonomske struke, što može predstavljati rizik za zloupotrebu diskrecionog ovlaštenja prilikom izbora određenog vještaka. Također, uočeno je da se u tužilaštvima ne provodi analiza dosadašnjeg uticaja vještačenja na ishod u pojedinim predmetima. U našoj zemlji su u novije vrijeme, novousvojenim Zakonom o vještacima Republike Srpske (RS) i Pravilnikom o uslovima, načinu i postupku upisa na listu stalnih

2 Brojevi službenih glasila u kojima su objavljeni važeći krivični zakoni/zakonik navedeni su u tekstu Analize.

Regional disparities in the application of rules and requirements is another issue identified by the Analysis. Continuing education and training are not mandatory requirements for all expert witnesses in the BiH system, and the application of rules is not geographically uniform. The FBiH Ministry of Justice drafted and adopted a new Rulebook on the training of expert witnesses. However, the Ministry of Justice of RS did not adopt a rulebook, although the same obligation was established in the former Law on Expert Witnesses of RS. The Rulebook on the conditions, manner, and procedure for enrollment on the list of permanent court expert witnesses in the Brčko District does not foresee the adoption of a special act regulating the issue of training of expert witnesses. The lack of such regulation represents a significant risk that can affect both the use of expert witnesses and the quality of the expert witnesses registered on the official lists. An example of a best practice was found in Croatia, which has a condition for appointing a certain expert witness: mandatory mentoring by an existing expert witness as part of the process of registering permanent witnesses.

A total of 86% of the interviewed prosecutors stated that only a limited number of experts from the court expert lists were able to provide expertise in cases of economic crime and corruption and to submit high-quality findings and opinions. More than 50% of prosecutors working on economic crime and corruption said that in some cases they were not satisfied with the findings and opinions of the current financial and economic expert witnesses during trials.

Interviews with prosecutors also revealed that expert witnesses' shortcomings present a major challenge in terms of cost efficiency in criminal proceedings. Over 85% of prosecutors agreed that there are major shortcomings in the reports and findings of expert witnesses which produces a need for additional explanation and findings to support the original opinions and findings of experts, while 47% of prosecutors claimed that many experts were unable to follow a prosecutor's instructions and that in those cases new opinions and findings had to be ordered. This in part explains the quantitative findings of this analysis, which revealed that the average duration of an expert engagement is high (207 days) which bring into question the efficiency of proceedings. Despite this, some best practices were observed in BiH, such as prosecutors meeting with expert witnesses to discuss problems and ways to overcome obstacles in obtaining higher quality expert reports and testimony. Also, some POs have formalized cooperation with law enforcement agencies, which has helped prosecutors define the type of expertise needed and guide the oversight of the work of the expert witnesses in their cases.

THE INTEGRITY AND ACCOUNTABILITY OF EXPERT WITNESSES

This section of the Analysis evaluates POs' internal mechanisms for monitoring the integrity of expert witnesses and identifying possible violations of professional integrity by the expert witnesses. The Analysis confirmed that there were inadequate internal mechanisms for carrying out due diligence before engaging an expert witness. Many prosecutors revealed that only some of the experts have a sufficient degree of integrity to qualify as expert witnesses. Furthermore, most prosecutors felt that alleged violations are not sufficiently reported to institutions mandated

sudskih vještaka u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine (BD), na nešto precizniji i jasniji način određeni uslovi i kriteriji za imenovanja vještaka.

Regionalna neusaglašenost u BiH u pogledu primjene pravila i kriterija je još jedan problem kojeg je identifikovala Analiza. Stalna edukacija i obuka nisu obavezne za sve vještake u BiH i primjena relevantnih propisa u ovom smislu nije uniformna. Ministarstvo pravde (MP) FBiH izradilo je i usvojilo novi Pravilnik o obuci vještaka za obavljanje poslova vještačenja u FBiH. MP RS nije bilo donijelo ovakav pravilnik iako je i u bivšem Zakonu o vještacima (ZoV) RS-a bila utvrđena ta obaveza. Pravilnikom o uslovima, načinu i postupku upisa na listu stalnih sudskih vještaka u BD nije predviđeno usvajanje posebnog akta koji reguliše pitanje obuke vještaka. Nepostojanje ovih propisa predstavlja značajan rizik koji može uticati na stručnost i kvalitet vještaka koji se nalaze na zvaničnim listama a koji se angažuju za vještačenja. Komparativni primjer dobre prakse je primjer iz Hrvatske koja kao uslov za imenovanje određene osobe za vještaka određuje i da je lice prethodno uspješno završilo stručnu obuku putem mentorstva.

Ukupno 86% anketiranih tužilaca smatra da je samo određeni broj vještaka sa liste vještaka u mogućnosti podjednako kvalitetno obaviti poslove vještačenja u predmetima privrednog kriminala i korupcije i podnijeti kvalitetne nalaze i mišljenja. Preko 50% tužilaca koji postupaju u predmetima privrednog kriminala i korupcije navodi da se dešava da nisu zadovoljni prezentacijom nalaza i mišljenja vještaka finansijsko-ekonomske struke na glavnom pretresu.

Istovremeno, utvrđeno je da vještačenja imaju nedostatke u pogledu kvaliteta nalaza i mišljenja vještaka, što u velikoj mjeri utiče na efikasnost i ekonomičnost postupka. Preko 85% anketiranih tužilaca navodi da se u praksi iskazuje potreba za dodatnim obrazloženjem nalaza i mišljenja vještaka, dok 47% anketiranih tužilaca navodi da su se u praksi dešavali slučajevi da dostavljeni nalaz i mišljenje nisu ispunjavali upute iz naredbe za vještačenje, te je bilo neophodno narediti izradu novog nalaza i mišljenja vještaka. Ovo djelomično objašnjava i kvantitativne nalaze koji su utvrdili da je prosječan period trajanja angažmana vještaka dugačak (207 dana), te se može utvrditi da ovaj izazov dovodi u pitanje efikasnost postupka. Uprkos pomenutim manjkavostima, identifikovana je dobra praksa pojedinih tužilaštava da organizuju sastanke sa vještacima sa ciljem razmatranja izazova i načina njihovog prevazilaženja u predmetima privrednog kriminala i korupcije. Također, pojedina tužilaštva imaju pozitivna iskustva i formalizovanu saradnju sa agencijama za provođenje zakona i drugim nadležnim organima koji mogu znatno olakšati poziciju tužilaštava u definisanju sadržaja naredbe za vještačenje i nadzora nad radom vještaka finansijsko-ekonomske struke.

INTEGRITET I ODGOVORNOST VJEŠTAKA ZA SVOJ RAD

U ovom dijelu Analize sistema vještačenja evaluirani su interni mehanizmi tužilaštava za monitoring integriteta i utvrđivanje mogućih povreda profesionalnog integriteta od strane vještaka. Analiza je potvrdila da su u upotrebi neadekvatni interni mehanizmi za provođenje provjere prije angažovanja vještaka. Tužiocima su navodili da samo pojedini vještaci posjeduju dovoljan stepen integriteta koji zadovoljava kriterije kvalitetnog vještačenja, ali i da se eventualna narušavanja integriteta ne prijavljuju u dovoljnoj mjeri nadležnim institucijama koje su zadužene za nadzor nad radom vještaka i moguće sankcionisanje eventualnih zloupotreba takvih ponašanja. Pored toga,

for the supervision and sanctioning of experts. In addition, the Analysis has also found cases where expert witnesses had a record of previous criminal convictions or indictments. The lack of these internal mechanisms in POs for conducting due diligence in the selection of expert witnesses in these complex cases was identified as one of the main reasons expert witnesses allegedly lacking integrity were engaged, which led to problems for the prosecution when their testimony was challenged in the court.

RECOMMENDATIONS

In the last part of the Analysis, a set of comprehensive recommendations is offered for the improvement of the expert witness system in BiH with a special focus on financial and economic expertise. These recommendations are based on the findings of the Analysis and conform to international and regional best practices. Some of the recommendations suggest revisions to the BiH legal framework, particularly with respect to the role and importance of professional associations in appointing, training, and disciplining expert witnesses, establishing the criteria for selecting a court expert, and improving the curriculum for the training of expert witnesses. Recommendations also focus on the need to better supervise the work of expert witnesses, improve communication between experts and POs, and strengthen the capacities of POs and the courts to engage highly qualified expert witnesses. The Analysis also recommends raising the level of professional integrity of expert witnesses through clearer ethical standards and increasing the level of reporting and sanctioning of possible unprofessional conduct. Through this Analysis and the recommendations set forth below, it is hoped that legislative and practical changes will be made to the system for engaging and using expert witnesses so as to strengthen the capacity of POs to investigate corruption and prosecute serious economic and organized crimes.

kroz Analizu se došlo i do podataka da su u određenim predmetima angažovani vještaci protiv kojih su podignute optužnice ili su pravosnažno osuđeni. Nepostojanje internih mehanizama u pojedinim tužilaštvima je jedan od glavnih razloga što se za vještake ponovo angažuju lica za koja postoji sumnja o nedostatku integriteta, što je dovelo do problema u postupanju tužilaštava kada su njihovi nalazi i mišljenja propitivani tokom sudskog postupka.

PREPORUKE

U zadnjem dijelu Analize ponuđen je set sveobuhvatnih preporuka sa prijedlozima mogućih rješenja za unapređenje sistema vještačenja u BiH, sa posebnim fokusom na finansijsko-ekonomska vještačenja. Ove preporuke su zasnovane na nalazima Analize, i u saglasnosti su sa međunarodnim standardima i preporukama te dobrim praksama iz regije. Neke od preporuka sugerišu reviziju pravnog okvira sistema angažovanja vještaka u BiH, posebno u pogledu uloge i značaja stručnih udruženja u imenovanju, održavanju obuka i sankcionisanje vještaka, uspostavljanje kriterija za izbor vještaka i unapređenje stručnih obuka vještaka u vezi s poslovima vještačenja. Preporuke se fokusiraju i na potrebu boljeg nadzora nad radom vještaka, poboljšanje komunikacije između vještaka i tužilaštava, i jačanje kapaciteta tužilaštava i sudova da angažuju visoko kvalifikovane vještake. Analiza također sugerise podizanje nivoa profesionalnog integriteta vještaka kroz jasnije etičke standarde i povećavanje nivoa izvještavanja o mogućim uočenim nepravilnostima i sankcionisanje eventualnog neprofesionalnog ponašanja. Kroz ovu Analizu i navedene preporuke, nadamo se da će biti izvršene legislativne i praktične promjene koje će voditi jačanju tužilačkih kapaciteta za istrage i procesuiranje predmeta korupcije, privrednog i organizovanog kriminala.

I. UVOD

I.1. OPSEG I CILJEVI ANALIZE

Vještačenje predstavlja jednu od najčešćih radnji dokazivanja koje se preduzimaju tokom krivičnog postupka. U praksi su rijetki slučajevi gdje se, bez obzira na to koje je krivično djelo u pitanju, postupak vodi bez učešća vještaka. Za pretpostaviti je da će se takva praksa i dalje nastaviti iz više razloga. Osnovni razlog je u tome što se materija, posebno finansijsko-ekonomskih vještačenja, sve više i više usložnjava zbog različitih, novijih pojava oblika vršenja krivičnih djela iz ove oblasti. Razvoj nauke i tehnologije utiče kako na modernizaciju u pogledu sredstava i načina za izvršenje krivičnih djela, tako i sposobnosti otkrivanja takvih djela. Nadalje, primjena standarda „van razumne sumnje“, koji nije propisan domaćim zakonodavstvom, ali se u praksi koristi³, mada su stepeni sumnje i dokazanost krivnje normirani u skladu sa principima krivičnog zakonodavstva iz ranijih krivičnih zakona, što uz žalbeni osnov pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja direktno obavezuje sud da, iako je teret dokazivanja na strani tužioca, razjasni sve odlučne činjenice da bi donio zakonitu presudu, su elementi koji krivičnopravni sistem u BiH karakterišu kao kombinaciju dva različita modela. Ipak, može se reći da taj standard koji je zaživio u pravnom životu pruža, moguće, i više prostora odbrani za pobijanje navoda optužnice. Takođe, može omogućiti i uvođenje u proces od strane odbrane, u smislu relevantnosti, dokaza koji nisu uvijek nužno u direktnoj vezi sa navodnim izvršiocem, predmetom ili sredstvom izvršenja, pričinjenom štetom ili materijalnom koristi stečenom izvršenjem krivičnog djela. Stoga se ne može isključiti mogućnost da sud, s ciljem da osigura da presuda ne bude ukinuta i vraćena na ponovno postupanje zbog, u širem smislu, nepoštovanja prava na odbranu, odnosno jednakopravnosti stranaka u postupku, odbrani dozvoli i izvođenje manje bitnih ili potpuno nebitnih dokaza putem vještačenja.

Iz tih razloga vještačenje postaje jedna od glavnih radnji dokazivanja u krivičnom postupku, ali često i kritikovana radnja koja može usporiti ili usložiti sudski postupak, naročito u finansijsko-ekonomskim vještačenjima koja su sama po sebi veoma složena.

Zato vještačenje, kroz razvoj krivičnog postupka, sve više postaje instrument za što preciznije utvrđivanje spornih činjenica, ali i svojevrsan oslonac sudu i strankama u postupku da uz pomoć objektivnog, stručnog, nerijetko i naučnog uvida u određeni predmet, dokument, tijelo ili dio tijela, spis, kompjuter ili mobitel, itd., pokušaju ishoditi odluku suda u njihovu korist. Tužioc i sudije, sve izloženiji dinamičnom napretku tehnologije, nisu u situaciji da prate niti steknu potrebna

3 Drugostepena presuda Suda Bosne i Hercegovine broj SI 2 K 009147 12 Kž od 20.12.2012. godine: "Nije sporno da je prvostepeni sud, kod utvrđivanja odlučnih činjenica, koristio pravni standard 'izvan svake razumne sumnje', koji kao takav nije decidno propisan odredbama ZKP BiH, ali je iz sadržaja istih, posebno odredbe člana 3. stav 2. ZKP BiH, na koju se i pobijana presuda poziva, jasno šta navedeni pravni standard podrazumijeva. Naime, odredba člana 3. stav 2. ZKP BiH propisuje da *sumnju u pogledu postojanja činjenica koje čine obilježja krivičnog djela, ili o kojima ovisi primjena neke odredbe krivičnog zakonodavstva, sud rješava presudom na način koji je povoljniji za optuženog*. Dakle, odlučne činjenice za utvrđivanje krivičnog djela i krivice optuženog moraju biti utvrđene na nesumnjiv način, sa potpunom sigurnošću, na način da njihovo postojanje ne bi mogao dovesti u sumnju bilo koji objektivni presuditelj."

znanja o sve većem broju tehničkih, naučnih, finansijskih i drugih inovacija vezanih za svakodnevno poslovanje a koja se istovremeno mogu koristiti radi izvršenja krivičnih djela. „Najčešći prigovori se kako u teoriji, tako i u praksi odnose na konstataciju da u nekim situacijama prerogativi sudije prelaze, razvitkom nauke, na vještace, tako da dolazi do svojevrsne *ekspertizacije* sudstva.“⁴

Tokom rada na utvrđivanju potreba i kreiranja programa podrške za partnerska tužilaštva, tokom prve i druge godine implementacije Projekta, kao jedno od ključnih pitanja u pogledu jačanja kapaciteta tužilaštava da se djelotvornije bore protiv korupcije i privrednog kriminala, identifikovano je pitanje kvaliteta i načina korištenja vještaka finansijsko-ekonomske struke, kao i vještaka generalno, u tužilaštvima u BiH. Pokazalo se da se trenutno pojavljuje čitav niz izazova u vezi s angažmanom vještaka, a posebno vještaka finansijsko-ekonomske struke.

Prema mišljenju tužilaca, uprkos velikom broju registrovanih vještaka finansijsko-ekonomske struke, ograničen je broj onih koji su kvalifikovani da obavljaju finansijsko-ekonomska, ali i druga potrebna vještačenja. Nedovoljan broj kvalifikovanih vještaka finansijsko-ekonomske struke predstavlja veliki izazov za tužilaštva u procesuiranju predmeta privrednog kriminala i korupcije. Istovremeno, pojedini vještaci koji posjeduju potrebna znanja i iskustvo su do te mjere angažovani da ne mogu pripremiti svoja mišljenja i izvještaje u rokovima koje tužioci postave u naredbama. Kod velikog broja tužilaštava se tokom godina pojavio problem neredovnog plaćanja vještaka i dugovanja po ovoj osnovi. Neredovna isplata i dugovanja mogu negativno uticati na motivaciju vještaka da prihvate vještačenja, te mogu za posljedicu imati situaciju da sredstva u budžetu za naknadu vještacima ne budu dovoljna zbog dugovanja iz prethodnih godina.

Prilikom inicijalnih razgovora sa tužiocima koji rade na predmetima privrednog kriminala i korupcije istaknuto je i da su vještačenja nerijetko nezadovoljavajućeg kvaliteta, da se dešava da su prepisana iz izvještaja o počinjenom krivičnom djelu koje podnose agencije za provođenje zakona, kao i da vještaci nemaju dovoljno osnovnih znanja o elementima bića krivičnih djela, što za posljedicu može imati da se prilikom izrade nalaza usmjere u pogrešnom pravcu, posebno u situacijama nedovoljno jasnih naredbi i uputstava za vještačenje, čime se može uticati na konačan ishod krivičnog postupka.

Kontrola nad radom vještaka također nije adekvatno uspostavljena, jer se ne provodi redovan nadzor nad radom i kontinuirana provjera stručnosti i etičnosti vještaka. Utvrđeno je da sudovi i tužilaštva nemaju uređen sistem evaluacije rada vještaka, kao ni adekvatan sistem evidentiranja mogućih nepravilnosti u njihovom radu. Komisijama⁵ koje vrše nadzor nad radom vještaka ne pristižu primjedbe na kvalitet vještačenja i na okolnosti koje bi ukazivale da je moguće da je integritet vještaka eventualno doveden u pitanje, a nedostatak ovih podataka bi onemogućavao preispitivanje stručnosti vještaka, moguće izricanje mjere ili razrješenje vještaka i brisanje imena određenog vještaka sa liste sudskih vještaka.

4 Franjić, Bruno: „Lažni nalazi vještačenja – studija slučaja“, „Pravo i pravda“, 2011., X(1), str. 303-338.

5 U Zakonu o vještacima FBiH („Službene novine FBiH“ broj 49/05) koristi se termin „Stručna komisija“; u Zakonu o vještacima RS („Službeni glasnik RS“ broj 74/17) koristi se izraz „Komisija“, a Pravilnik o uslovima, načinu i postupku upisa na listu stalnih sudskih vještaka u BD BiH („Službeni glasnik BD BiH“ broj 38/10) utvrđuje da Stručna služba Pravosudne komisije BD vodi listu stalnih sudskih vještaka i obavlja druge poslove. Za potrebe ove Analize, za ova tri tijela, tamo gdje je to adekvatno, koristit će se generički naziv „Komisija“.

Analiza sistema vještačenja je, kroz anketu i razgovore sa tužiocima, sudijama ali i vještacima, ukazala na postojanje određenih problema sa profesionalnim integritetom i znanjem vještaka finansijsko-ekonomske struke. Tužioci su navodili i da su se susretali sa vještacima koji su svoje nalaze davali lažno, nepravilno i nesavjesno i da su sami nalazi grubo kršili pravila struke, ali da je dokazivanje takvog kršenja, posebno umišljaja, teško procesuirati i skopčano je sa velikim teškoćama. Ove nalaze potvrđuje i Dijagnostička analiza koja je utvrdila mogućnost nastanka rizika korupcije prilikom angažovanja vještaka, ali i mogući negativan uticaj na efikasno korištenje vještaka u sudskom postupku.

S obzirom da ovom pitanju do sada nije posvećena dovoljna pažnja, a imajući u vidu spomenute izazove, Projekat je tokom druge i treće godine svoje implementacije pristupio izradi sveobuhvatne Analize sistema angažovanja vještaka u krivičnom postupku sa fokusom na predmete privrednog kriminala i korupcije. Cilj Analize je da procijeni zakonodavni, institucionalni i organizacioni okvir koji uređuje sistem korištenja vještaka u krivičnom postupku od strane tužilaštava, kao i praksu korištenja sistema vještačenja u krivičnom postupku od strane tužilaštava.

Analiza sagledava trenutni pravni, institucionalni i organizacijski okvir, te postojeće prakse u procesima imenovanja i osiguravanja stručnosti vještaka sa ciljem procjene uticaja trenutnog stanja na dostupnost vještaka, sa fokusom na efikasnost i kvalitet nalaza i mišljenja vještaka finansijsko-ekonomske struke, kao i adekvatnosti postojećeg sistema nadzora nad radom vještaka.

Poseban osvrt se daje na praksu angažovanja i korištenja vještaka finansijsko-ekonomske struke od strane tužilaštava u predmetima privrednog kriminala i korupcije. Ova Analiza obuhvata i pregled prakse finansiranja rada vještaka u tužilaštvima u smislu izdvajanja sredstava za naknade za rad vještaka i omjer sredstava koja se izdvajaju za finansijsko-ekonomska vještačenja u odnosu na druga vještačenja.

Pored toga, Analiza sistema vještačenja sagledava dosadašnju saradnju tužilaštava s drugim državnim organima koji mogu dati doprinos u otkrivanju i procesuiranju krivičnih djela kao što su poreska/porezna uprava i finansijska policija, te analizira efikasnost korištenja ovih organa od strane nadležnih tužilaštava, uključujući i moguće efekte na uštedu budžetskih sredstava.

Uzimajući u obzir da je pitanje integriteta vještaka identifikovano kao jedan od izazova koji može negativno uticati na ishod u krivičnom postupku, odnosno na integritet sudskog postupka, posebna pažnja je posvećena mogućim nedostacima u mehanizmima koji osiguravaju integritet procesa vještačenja u smislu otkrivanja, sprečavanja i pozivanja na odgovornost vještaka koji narušavaju integritet vještačenja.

Kako je pružanje pomoći tužilaštvima jedan od osnovnih zadataka Projekta, tako su i tokom izrade ove Analize primarno uzimani u obzir interesi i stajališta tužilaštava. Uz to, uzeti su obzir i stavovi i mišljenja sudija, kao i samih vještaka. Od ključne je važnosti da se ti stavovi u najvećoj mjeri podudaraju kad su u pitanju izazovi i problemi u oblasti koju Analiza obrađuje.

1.2. METODOLOGIJA IZRADJE ANALIZE SISTEMA VJEŠTAČENJA

Tokom istraživanja i prikupljanja podataka radi sveobuhvatne procjene sistema vještačenja u krivičnom postupku sa posebnom pažnjom na praksu upotrebe vještaka finansijsko-ekonomske struke, u svrhu izrade Analize, primijenjene su kako kvalitativne, tako i kvantitativne metode.

Kvalitativne metode prvenstveno uključuju analizu domaćeg i regionalnog pravnog okvira te rezultate konsultacija sa predstavnicima stručne zajednice, uključujući i vještake. Osnovni cilj je bio da se identifikuju i predlože mehanizmi koji bi osiguravali efikasan i kvalitetan sistem vještačenja i koji bi, između ostalog, ostavljali jako malo prostora za narušavanja integriteta krivičnog postupka. Drugi cilj je bio da se utvrde systemske praznine koje mogu uticati na nedostatak i nedostupnost kvalitetnih vještaka finansijsko-ekonomske struke, vremensko trajanje izrade nalaza i mišljenja, te nadzor nad radom i integritetom vještaka. Ova Analiza je, pored toga, identifikovala dobra rješenja zemalja u regionu koja su primjenjiva kao odgovor na uočene nedostatke u bosanskohercegovačkom pravnom i institucionalnom okviru.

Također su analizirani izvještaji, istraživanja i preporuke Evropske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) koji se odnose na pitanja u vezi sa ulogom i značajem sudskih vještaka u sudskim postupcima. Naime, CEPEJ se intenzivno bavi i pitanjem značaja i uloge vještaka u pravosudnim sistemima u zemljama članicama Vijeća Evrope. Analizirani su Izvještaji CEPEJ-a o Evropskim pravosudnim sistemima - Efikasnost i kvalitet rada pravosuđa iz 2012.⁶ i 2014.⁷ godine, gdje su posebna poglavlja posvećena vještacima u sudskim postupcima u zemljama članicama, odabiru sudskih vještaka u sudskim postupcima, broju sudskih vještaka, kvaliteti vještaka i zaštiti funkcije sudskih vještaka. Pored toga, u septembru 2014. CEPEJ je objavio i Studiju uloge vještaka u pravosudnim sistemima u zemljama članicama Vijeća Evrope⁸, u kojoj je ponuđen pregled različitih pristupa ulozi i statusu sudskih vještaka u pravosudnim sistemima u zemljama članicama, pravnom i institucionalnom okviru koji uređuju pitanje izbora, sankcija, obuka i naknada za vještake, principa efikasnosti i pregleda dobrih praksi u sistemu vještačenja u sudskim sistemima u zemljama članicama. Poseban dokument, kojeg je objavio CEPEJ, a koji je analiziran u vezi sa izradom Analize sistema vještačenja, jesu „Smjernice o ulozi sudskih vještaka u pravosudnim postupcima država članica Vijeća Evrope“⁹, koje nude referentni okvir, kriterije i principe za zakonodavce, pravosudne institucije i ostale zainteresovane aktere u vezi sa ulogom i značajem sudskih vještaka.

6 European judicial systems Edition 2012 (2010 data): Efficiency and quality of justice, dostupno na http://www.coe.int/T/dghl/cooperation/cepej/default_en.asp

7 European judicial systems Edition 2014 (2012 data): Efficiency and quality of justice, dostupno na http://www.coe.int/T/dghl/cooperation/cepej/default_en.asp

8 Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States, dostupno na https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afcc8/1435135253774/3rev_2014_CEPEJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf

9 Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States, dostupno na http://www.coe.int/T/dghl/cooperation/cepej/default_en.asp

Za izradu Analize korištena je i Strategija za postupanje sa osobama koje dolaze u kontakt sa tužilaštvima u BiH¹⁰, koju je usvojilo VSTV. U ovoj Strategiji na više mjesta se pominje rad tužilaštava sa vještacima. Svi aspekti koji se pominju u strategiji a odnose se na vještake, obuhvaćeni su Analizom. Posebno su obrađene specifične aktivnosti koje se odnose na kriterije za pozivanje i odabir vještaka, evaluacija njihovog rada i izazovi u pogledu adekvatne i blagovremene isplate nagrada i naknada za vještačenja.

Kao posebna metoda, provedena je procjena podataka prikupljenih upitnikom koji se odnosi na praksu angažovanja i korištenja vještaka finansijsko-ekonomske struke u tužilaštvima. Upitnik je dostavljen i elaboriran u 11 partnerskih kantonalnih i okružnih tužilaštava¹¹, a na upitnike su odgovarali tužioci koji rade na predmetima otkrivanja i procesuiranja privrednog kriminala i korupcije. Osnovni cilj upitnika jeste prikupljanje izjava i mišljenja tužilaca u odnosu na njihovo iskustvo i prakse angažovanja i korištenja vještaka finansijsko-ekonomske struke u tužilaštvima u dokazivanju krivičnih djela privrednog kriminala i korupcije. Upitnik je podijeljen po sljedećim sekcijama:

1. Sekcija „Kvalitet i efikasnosti vještaka“
2. Sekcija „Tužilačka praksa i kvalitet“, i
3. Sekcija „Integritet i odgovornost vještaka“

Kvantitativne metode se prvenstveno odnose na deskriptivnu statističku metodu, odnosno na analizu podataka o korištenju finansijsko-ekonomskih vještačenja u krivičnim predmetima i troškovima i trajanju samih vještačenja. Podaci do kojih se došlo korištenjem ove metode prikupljeni su od strane 12 partnerskih tužilaštava¹² i odnose se na sva pojedinačna vještačenja koja su naređena u periodu od 1. 1. do 31. 12. 2015. godine. Tokom 2015. godine je zabilježen najveći broj procesuiranih krivičnih djela korupcije i privrednog kriminala pred tužilaštvima u BiH, što statistički predstavlja dodatni izazov za sagledavanje rezultata iz 2015. godine kao referentne godine.

Za navedeni period prikupljeni su sljedeći podaci:

- datum izdavanja naredbe za vještačenje;
- datum dostavljanja nalaza/mišljenja od strane vještaka;
- vrsta krivičnog djela za koje je izdata naredba o vještačenju;
- vrsta naređenog vještačenja;
- ime osobe ili naziv institucije koja je provela vještačenje;
- iznos troškova svakog pojedinačnog vještačenja;
- datum i iznos troškova vještačenja koji je isplaćen prema rješenju tužilaštva.

10 Dostupna na: www.pravosudje.ba/unosOdluka/faces/pdfservletvjesti?p_id_doc=38374

11 Upitnici su poslani i popunjeni u KT Tuzlanskog kantona (KT TK), Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo (KT KS), Kantonalnom tužilaštvu Zeničko-dobojskog kantona (KT ZDK), Kantonalnom tužilaštvu Zapadnohercegovačkog kantona (KT ZHK), Kantonalnom tužilaštvu Hercegovačko-neretvanskog kantona (KT HNK), Kantonalnom tužilaštvu Posavskog kantona (KT PK), Okružnom javnom tužilaštvu u Doboju (OJT Doboju), Okružnom javnom tužilaštvu u Trebinju (OJT Trebinje), Okružnom javnom tužilaštvu u Istočnom Sarajevu (OJT Istočno Sarajevo), Okružnom javnom tužilaštvu u Bijeljini (OJT Bijeljina) i Tužilaštvu Brčko distrikta BiH (Tužilaštvo BD).

12 Osim tužilaštava navedenih u prethodnoj fusnoti, za kvantitativnu analizu podatke nam je dostavilo i Okružno javno tužilaštvo Banja Luka (OJT Banja Luka).

Cilj prikupljanja ovih podataka je, između ostalog, da se dođe do pokazatelja koji ukazuju na dužinu trajanja vještačenja, sa posebnim fokusom na finansijsko-ekonomska vještačenja, troškove finansijsko-ekonomskih vještačenja, pregled ukupnog broja angažovanih vještaka po pojedinačnim tužilaštvima u odnosu na ukupan broj angažovanih vještaka finansijsko-ekonomske struke (kako fizičkih, tako i pravnih lica), kao i na učestalost angažovanja pojedinih vještaka finansijsko-ekonomske struke.

Sa namjerom dodatnog potvrđivanja podataka koji se odnose na analizu podataka o korištenju finansijsko-ekonomskog vještačenja u krivičnim predmetima i troškovima i trajanju samih vještačenja, prikupljeni i analizirani su podaci i za 2016. godinu od četiri partnerska tužilaštva radi poređenja sa prezentiranim podacima za 2015. godinu.

Preliminarni nalazi ove Analize predstavljeni su tokom IX Stručnog savjetovanja tužilaca u Bosni i Hercegovini u Neumu, 28. – 30. 9. 2016. godine, u okviru diskusije u jednom od panela: Istraga i procesuiranje krivičnih djela s finansijskim elementom i elementima korupcije. Ovi nalazi su inicirali raspravu šireg kruga stručnjaka, što je rezultiralo dodatnim podacima, nalazima i zaključcima koji su bili od izuzetne koristi za usmjeravanje istraživanja u procesu izrade Analize.

Pri izradi ove Analize korišteni su godišnji planovi rada i izvještaji o realizaciji planova rada kantonalnih i okružnih tužilaštava sa ciljem identifikovanja dobrih praksi i iskustava u saradnji s vještacima i korištenju vještačenja u postupcima privrednog kriminala i korupcije. Poseban fokus stavljen je na tužilaštva koja su ostvarila značajnije rezultate u povećanju broja predmeta privrednog kriminala i korupcije u svom radu. Pojedina tužilaštva su u svojim izvještajima o provedbi godišnjih planova navela određene probleme koje imaju u vezi s angažovanjem vještaka i istakla uticaj koji nepostojanje adekvatnog sistema vještačenja ima na efikasnost i kvalitet u radu tužilaštava.

Konačno, 5. aprila 2017. godine Projekat je u saradnji sa Stalnom komisijom za efikasnost tužilaštava Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH (VSTV) organizovao konsultativni sastanak povodom preliminarnih nalaza Analize. Konsultativnom sastanku prisustvovali su predstavnici VSTV-a BiH, MP FBiH i Stručne komisije MP FBiH, Pravosudne komisije Brčko distrikta BiH, tužilaštava svih nivoa, vještaci i predsjednici njihovih udruženja, eksperti Projekta i drugi stručnjaci sa specifičnim znanjima iz ove oblasti, koji su svojim učešćem dali značajan doprinos u razmatranju oblasti kojima se Analiza sistema vještačenja bavi, kao i mogućih unapređenja na ovom planu.

Pojedine značajne preporuke su posebno naznačene i predstavljene u uokvirenom tekstu na kraju svakog dijela teksta na koji se odnose.

2. ANGAŽOVANJE I KORIŠTENJE VJEŠTAKA U KRIVIČNOM POSTUPKU SA FOKUSOM NA PREDMETE PRIVREDNOG KRIMINALA I KORUPCIJE

2.1. OPŠTI PRAVNI OKVIR KOJI REGULIŠE SISTEM VJEŠTAČENJA U BIH

Položaj vještaka i sistem vještačenja u krivičnom postupku u BiH uređeni su nizom pravnih propisa. Zakonima o vještacima (ZoV)¹³ u FBiH i RS i Pravilnikom o uslovima za obavljanje poslova vještačenja BD¹⁴ uređeni su uslovi i postupak imenovanja vještaka, njihova prava i dužnosti, vršenje nadzora nad radom vještaka od strane organa koji vodi postupak ili drugih lica, vođenje imenika vještaka, i druga pitanja od značaja za rad vještaka. Sva tri propisa na sličan način uređuju ova pitanja, s tim da postoje određene specifičnosti koje su rezultat različitog administrativnog uređenja. Na nivou BiH ne postoji zakonsko rješenje o vještacima koje uređuje pitanje uslova, imenovanja, nadzora nad radom vještaka, kao i ostala pitanja.

Struktura i sadržaj entitetskih zakona o vještacima su do donošenja novog ZoV RS bili skoro identični. Mada je u novom ZoV RS izmijenjena struktura tog propisa i uvedena su neka nova i naprednija rješenja, oba ZoV regulišu pitanja statusa vještaka, pravnih lica koja obavljaju poslove vještačenja, povrede dužnosti vještaka i mjere koje se za te povrede mogu izreći. Novi ZoV RS donosi neka nova rješenja koja bitno ne mijenjaju situaciju u pogledu materije koju uređuju. Tako se u definiciji poslova vještačenja, član 2., stav (2), utvrđuje da „Vještak obavlja poslove samostalno ili u ime državnog organa... te u ime javne i privatne ustanove i privrednog društva koji su registrirani za poslove vještačenja“. U istom Zakonu se ponavlja pravno rješenje iz prethodnog zakona da „Lista vještaka ... nije obavezujuća za sud ili drugi organ..., osim ako je drugačije propisano pravilima postupka“ (član 10. stav (5)). U važećem ZoV RS samo je ministar pravde na prijedlog Komisije nadležan za izricanje mjera, uključujući i razrješenje (član 17., Povrede i mjere), za razliku od rješenja iz prethodnog ZoV RS („Službeni glasnik RS“ broj 16/05 i 65/08), gdje je Komisija imala nadležnost za izricanje mjera pismene opomene i javne opomene.

Ipak, najveća novina u ZoV RS iz 2017. godine je set uslova za imenovanje vještaka koji u članu 3. utvrđuje da se za vještaka može imenovati lice koje ima visoku stručnu spremu i najmanje pet

¹³ Zakon o vještacima (“Službeni glasnik RS” broj 74/17) i Zakon o vještacima (“Službene novine FBiH” br. 49/05 i 38/08)

¹⁴ Pravilnik o uslovima za obavljanje poslova vještačenja Brčko distrikta („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH” broj 38/16)

godina radnog iskustva na poslovima u oblastima koje je kandidat naveo u zahtjevu za imenovanje. Za vještaka može biti imenovano i lice koje ima srednju stručnu spremu, ali za imenovanje takvog lica traže se dodatni uslovi završenog dodatnog ciklusa studija, ECTS bodova i radnog iskustva.

Pravilnik o uslovima za obavljanje poslova vještačenja BD također ima nekih novijih rješenja, koja suštinski ne mijenjaju bit pristupa ovom pitanju, a posebnosti ovog Pravilnika će biti razmotrene u dijelu 3 Analize sistema vještačenja.

2.2. ZNAČAJ I PROCESNA ULOGA VJEŠTAKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

U krivičnom postupku vještačenje se određuje kada za utvrđivanje ili ocjenu neke važne činjenice treba pribaviti nalaz i mišljenje osoba koje raspoložu potrebnim stručnim znanjem.

Važeći zakoni o krivičnom postupku u BiH¹⁵ na identičan način utvrđuju određivanje vještačenja i poziciju vještaka u krivičnom postupku. U krivičnom postupku vještačenje naredbom određuje organ koji vodi postupak, kada za utvrđivanje ili ocjenu neke važne činjenice treba pribaviti nalaz i mišljenje osoba koje raspoložu

potrebnim stručnim znanjem. Ako naučno, tehničko ili druga stručna znanja mogu pomoći sudu da ocijeni dokaze ili razjasni sporne činjenice, vještak kao posebna vrsta svjedoka može svjedočiti davanjem nalaza o činjenicama i mišljenja koje sadrži ocjenu o činjenicama. Pored toga, vještaka može u fazi glavnog pretresa angažovati stranka, branilac i sud¹⁶, a troškove snosi lice ili organ koji je angažovao vještaka. Ukoliko je vještak, primjera radi, angažovan od strane odbrane, on bi trebalo da podliježe identičnim obavezama u smislu kvaliteta i integriteta vještačenja kao i vještak angažovan od strane tužilaštva, a na sudu je da u slučaju suprotstavljenih nalaza ocijeni i procijeni kojemu vještačenju poklanja vjeru i to obrazloži.

U procesnom smislu, status vještaka je u dijelu koji se odnosi na izuzeće izjednačen sa pozicijom sudije i tužioca, dok u svakom drugom aspektu vještak ima procesnu ulogu posebne vrste svjedoka.

Tužilaštvo ili sud izdaju pisanu naredbu za vještačenje u kojoj navodi činjenice o kojima se vrši vještačenje. Ako za određenu vrstu vještačenja postoji stručna ustanova ili se vještačenje može izvesti u okviru državnog organa, takva vještačenja, a posebno složenija, povjerit će se, po pravilu, takvoj ustanovi, odnosno organu. U tom slučaju, ta ustanova, odnosno organ određuje jednog ili više stručnjaka koji će izvršiti vještačenje. Isto tako, ostavljena je mogućnost da u slučaju potrebe za hitnim preduzimanjem mjera i ovlašteno službeno lice naredi vještačenje.

¹⁵ Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 9/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 i 72/13, u daljem tekstu: ZKP BiH), Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine FBiH“ br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07 i 9/09, u daljem tekstu: ZKP FBiH), Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik RS“ br. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09 i 92/09, u daljem tekstu: ZKP RS) i Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BD BiH“ br. 10/03, 48/04, 6/05, 14/07, 19/07, 21/07, 2/08, 17/09 i 9/13, u daljem tekstu ZKP BD)

¹⁶ Član 269. ZKP BiH, član 284. ZKP RS, član 284. ZKP FBiH i član 269. ZKP BD.

Tokom čitavog postupka vještačenjem rukovodi organ koji je naredio vještačenje¹⁷. Organ je dužan da upozori vještaka da je dužan da svoje mišljenje iznese nepristrasno i u skladu s pravilima nauke i vještine te da davanje lažnog iskaza o nalazu i mišljenju predstavlja krivično djelo. Vještak je prilikom davanja nalaza i mišljenja dužan da se oslanja na dokaze na koje su mu ukazale ovlaštene službene osobe. Stoga vještak može svjedočiti samo o činjenicama koje proizlaze iz njegovog neposrednog saznanja, osim ako se prilikom pripreme svog nalaza i mišljenja nije koristio informacijama na koje bi se opravdano oslanjali ostali stručnjaci iste struke. Pored toga, vještak može predložiti da se izvedu dokazi ili pribave predmeti i podaci koji su od važnosti za davanje njegovog nalaza i mišljenja. Ako prisustvuje uviđaju, rekonstrukciji događaja ili drugoj istražnoj radnji, vještak može predložiti da se razjasne pojedine okolnosti ili da se osobi koja se saslušaava postave pojedina pitanja.

Vještak je dužan dostaviti svoj izvještaj koji sadrži sljedeće: dokaze koje je pregledao, obavljene testove, nalaz i detaljno obrazloženo mišljenje do kojeg je došao i sve druge relevantne podatke koje vještak smatra potrebnim za pravednu i objektivnu analizu.

Zakoni o krivičnim postupcima uređuju kako se rade vještačenja i pojedine radnje u slučajevima pregleda, obdukcije i ekshumacije leša, začetka i novorođenčeta, toksikološko ispitivanje, vještačenje tjelesnih povreda, tjelesni pregled i druge radnje, psihijatrijsko vještačenje, vještačenje poslovnih knjiga i analize DNK.

Ne postoje posebna pravila po kojima vještaci finansijsko-ekonomske struke vrše vještačenje. Ono se vrši na osnovu važećih zakona iz relevantnih oblasti, a primjenjuju se i međunarodni standardi za knjigovodstvo i računovodstvo. Mada je ovo pitanje značajnije za praktični okvir rada vještaka na predmetima privrednog kriminala i korupcije, ustanovljavanje jasnih pravila postupanja, procedura i standarda u ovoj oblasti, a koja pravila i standarde uspostavlja struka, odnosno naučna disciplina u okviru koje se vrši određeno vještačenje, te poznavanje tih ujednačenih pravila i standarda, svakako bi doprinijelo dogradnji kvalitetnijeg pravnog i praktičnog okvira za ovu vrstu vještačenja i posljedično kvalitetnijim nalazima vještaka.

Organ koji je naredio vještačenje dužan je vještacima naznačiti u kom pravcu i u kom opsegu treba vršiti vještačenje i koje činjenice i okolnosti treba utvrditi. Ova odredba za tužilaštva u praksi predstavlja poseban izazov u predmetima privrednog kriminala i korupcije, jer često, zbog obimnosti materijala kojeg treba vještačiti, tužilaštvo nije uvijek u poziciji da jednom naredbom jasno odredi opseg i pravac vještačenja. Uopštena formulacija vještačenja, kakva je data u ZKP a odnosi se na vještačenje poslovnih knjiga, ne daje dovoljno jasne upute za postupanje tužilaštava i sudova u ovakvoj situaciji, gdje su poslovne knjige često samo dio dokaznog materijala.

Zakonima o krivičnim postupcima je utvrđeno da ako je za preduzimanje vještačenja poslovnih knjiga preduzeća, drugih pravnih osoba ili samostalnog privrednika nužno da se prethodno sredi njihovo knjigovodstvo, troškovi oko sređivanja knjigovodstva padaju na njihov teret. Naredbu o sređivanju knjigovodstva donosi organ koji vodi postupak, na osnovu obrazloženog pismenog izvještaja vještaka kojem je naredeno vještačenje poslovnih knjiga. U naredbi se određuje i iznos koji je pravna osoba, odnosno samostalni privrednik dužan položiti organu koji vodi postupak kao predujam za troškove oko sređivanja knjigovodstva. U ovim odredbama ZKP-a se ne definiše jasno

¹⁷ Član 99. ZKP BiH, član 113. ZKP FBiH, član 164. ZKP RS i član 99. ZKP BD.

ko vrši sređivanje poslovnih knjiga, nego određuje da se potreba za sređivanjem utvrđuje nakon što vještak kojem je naređeno vještačenje podnese obrazloženi pismeni izvještaj. Također, ovim članom se utvrđuje obaveza onog subjekta čije se knjige vještače da predujmi troškove sređivanja knjigovodstva.

Krivični zakoni¹⁸ propisuju krivična djela i sankcije koje se odnose na ometanje rada pravosuđa, kao i protivzakonito ponašanje u vezi sa učešćem vještaka u krivičnom postupku. S jedne strane, ove odredbe štite ne samo integritet cijelog sudskog postupka nego i vještaka (krivično djelo „Sprečavanje dokazivanja“), a s druge strane, sankcionišu vještake koji daju lažni iskaz (krivično djelo „Davanje lažnog iskaza“).

2.3. PODACI O FINANSIRANJU I KORIŠTENJU VJEŠTAKA U TUŽILAŠTVIMA

Finansiranje rada vještaka za potrebe tužilaštava, time i vještaka finansijsko-ekonomske struke, obavlja se kroz budžet pojedinačnog tužilaštva. Pitanje budžetiranja pravosudnih institucija je do sada u više navrata elaborirano, identifikovani su nedostaci i definisani prijedlozi i stavovi, ali se situacija ne može promijeniti bez značajnih sistemskih promjena u BiH, koje nisu izgledne u skoroj budućnosti. Do tada, tužilaštva moraju koristiti postojeći okvir budžetskog sistema. Ovaj okvir ustanovio je proceduru kojom ministarstvo finansija obavještava tužilaštvo koliko ima sredstava na raspolaganju za narednu godinu.

Izdaci za troškove vještačenja planiraju se u okviru stavke „Ugovorene i druge usluge“, i format tabele kojom se ti izdaci planiraju ne dopušta razlaganje pojedinih troškova ili elaboraciju zbog čega se određeni izdaci predviđaju. Tako izvršna i zakonodavna vlast nisu u prilici dobiti dokumentovano predviđanje mogućih troškova za vještake finansijsko-ekonomske struke za narednu godinu.

U ovom dijelu, među prezentiranim podacima nalaze se i oni koji ukazuju na to da finansijsko-ekonomska vještačenja u predmetima privrednog kriminala i korupcije ne prelaze 21% ukupnih troškova vještačenja, a u nekim tužilaštvima taj procenat je samo 5%. Ovi podaci ukazuju na to da bi tužilaštva trebala odmah započeti praksu korištenja mogućnosti podnošenja aneksa budžetskog zahtjeva u kojem će se detaljnije obrazložiti zbog čega se traži povećanje iznosa za troškove finansijsko-ekonomskih vještačenja. Budući da je borba protiv korupcije opšti interes, a aktivnosti tužilaštava u toj borbi, uz korištenje vještaka finansijsko-ekonomske struke, jedan od osnovnih instrumenata, nužno je da država prepozna potrebu boljeg finansiranja rada vještaka finansijsko-ekonomske struke u predmetima privrednog kriminala i korupcije.

18 Krivični zakon Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik BiH“ br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07. Krivični zakon Federacije BiH, „Službene novine FBiH“ br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 i 46/16. Krivični zakonik Republike Srpske, „Službeni glasnik RS“ broj 64/17 i Krivični zakon Brčko distrikta BiH, „Službeni glasnik BD BiH“, br. 10/03, 6/05, 21/10 i 9/13).

2.3.1. ZBIRNI PREGLED FINANSIJSKO-EKONOMSKIH VJEŠTAČENJA ZA 2015. GODINU – BROJ, TROŠAK I PERIOD TRAJANJA

Kao što je već navedeno, podaci prikupljeni iz 12 partnerskih tužilaštava odnose se na vještačenja koja su naređena u periodu od 1. 1. do 31. 12. 2015. godine. Za navedeni period prikupljeni su sljedeći podaci:

- datum izdavanja naredbe za vještačenje;
- datum dostavljanja nalaza/mišljenja od vještaka;
- vrsta krivičnog djela za koje je izdata naredba o vještačenju;
- vrsta naređenog vještačenja;
- ime osobe ili naziv institucije koja je provela vještačenje;
- iznos troškova svakog pojedinačnog vještačenja;
- datum i iznos troškova vještačenja koji je isplaćen prema rješenju tužilaštva.

Cilj prikupljanja ovih podataka je, između ostalog, da se dođe do pokazatelja koji ukazuju na dužinu trajanja vještačenja, sa posebnim fokusom na finansijsko-ekonomska vještačenja, troškove finansijsko-ekonomskih vještačenja, pregled ukupnog broja angažovanih vještaka po pojedinačnim tužilaštvima u odnosu na ukupan broj angažovanih vještaka finansijsko-ekonomske struke (kako fizičkih, tako i pravnih lica), kao i učestalost angažovanja pojedinih vještaka finansijsko-ekonomske struke.

Uzimajući u obzir da svih 12 partnerskih tužilaštava nisu dostavila sve podatke po pojedinim parametrima, u nekim od tabela su izostavljena pojedina tužilaštva koja nisu dostavila podatke po parametrima koji se u tim tabelama obrađuju.

Slijedi zbirni pregled finansijsko-ekonomskih vještačenja za 2015. godinu, čiji se pojedinačni elementi dodatno elaboriraju po posebnim parametrima u nastavku.

Tabela 1: Zbimi pregled finansijsko-ekonomskih vještačenja za 2015. godinu – broj, trošak i period trajanja

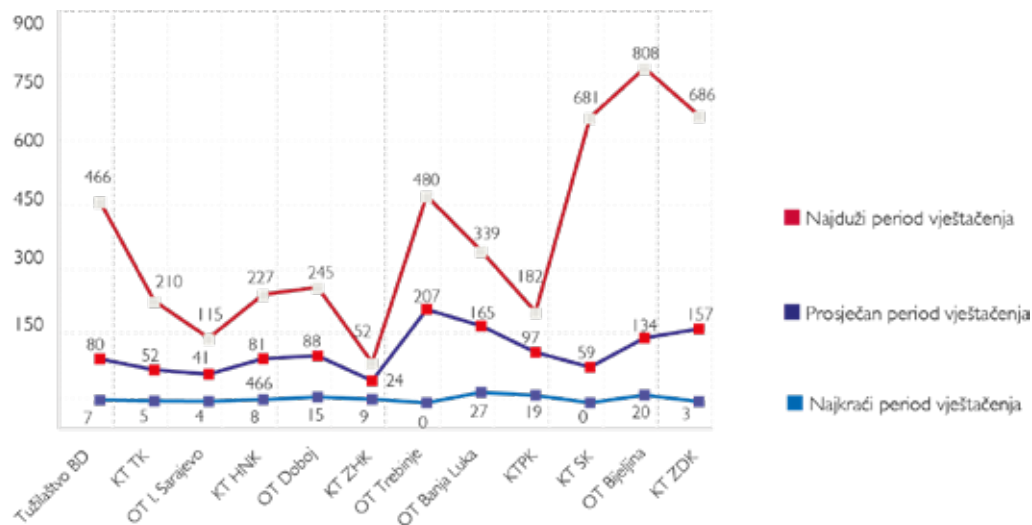
Tužilaštvo	Ukupan broj naređenih finan. vještačenja	Prosječni period finan. vještačenja* (dani)	Najduži period finan. vještačenja (dani)	Najkraći vremenski period finan. vještačenja (dani)	Ukupan trošak finan. vještačenja (KM)	Prosječni trošak finan. vještačenja (KM)	Najveći trošak finan. vještačenja (KM)	Najniži trošak finan. vještačenja (KM)
Tužilaštvo BD	22	80	466	7	14.957	680	1.729	150
KT TK	22	52	210	5	9.620	437	2.500	100
OJT I. Sarajevo	20	41	115	4	11.890	529	2.075	180
KT HNK	14	81	227	8	10.660	761	2.640	330
OJT Doboj	6	88	245	15	10.807	1.801	5.612	170
KT ZHK	8	24	52	9	4.488	561	785	281
OJT Trebinje	7	207	480	0 1	2.480	354	640	220
OJT Banja Luka	6	165	339	27	4.277	713	1.679	330
KT PK	5	97	182	19	2.538	507	1.000	200
KT SK	101	59	681	1	105.402	1.044	5.341	236
OJT Bijeljina	14	134	808	20	9.218	658	1.115	300
KT ZDK	25	157	686	3	12.211	488	1.771	201

* Odnosi se na broj dana od dana izdavanja naredbe za vještačenje do dana kada je dostavljeno mišljenje vještaka.

Na uzorku od 12 tužilaštava u 2015. godini izvršeno je 250 finansijsko-ekonomskih vještačenja, što znači u prosjeku 21 vještačenje po tužilaštvu. Najviše vještačenja je u 2015. godini naređeno u KT KS – 101, dok je najmanji broj naređen u KT PK – 5.

Tokom 2015. godine, prosječan vremenski period trajanja vještačenja – broj dana od dana izdavanja naredbe do dana dostave mišljenja vještaka – varirao je od 207 dana u OJT Trebinje do 41 dan u OJT I. Sarajevo. Najduži pojedinačni period trajanja vještačenja u 2015. godini u posmatranom uzorku zabilježen je u OJT Bijeljina – 808 dana (završeno tokom 2015. godine), dok je najkraći period, od nepunog jednog dana, zabilježen u KT KS i u OJT Trebinje. Na osnovu podataka o prosječnom trajanju izrade nalaza i mišljenja finansijsko-ekonomskog vještačenja, očito je da takva vještačenja zaista iziskuju duži vremenski period za njihovu izradu. U daljem dijelu Analize bit će sagledani neki od razloga za dugo trajanje ovih vještačenja.

Prikaz 1: Pregled dužine trajanja vještačenja po tužilaštvima

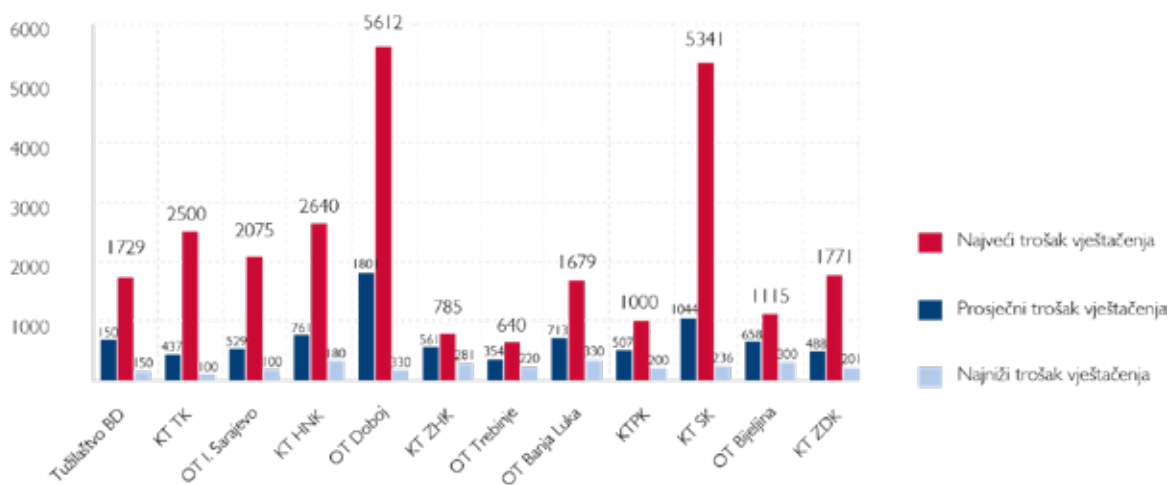

Pregled troškova vještačenja

U ovom dijelu prikazani su podaci o prosječnom, najvišem i najnižem iznosu troškova finansijsko-ekonomskih vještačenja po pojedinačnom tužilaštvu. Također je izrađena i tabela koja prikazuje pregled troškova tih vještačenja po rasponima.

Prosječni trošak po vještačenju varirao je između 1.801 KM u OJT Doboj, i 354 KM u OJT Trebinje. Najveći trošak pojedinačnog vještačenja zabilježen je u OJT Doboj u iznosu od 5.612 KM, dok je najniži trošak pojedinačnog vještačenja zabilježen u KT TK u iznosu od 100 KM. U prikazu ispod daje se pregled prosječnog troška, te najvećeg i najmanjeg troška po pojedinačnim vještačenjima po tužilaštvima.

Prikaz 2: Pregled troškova pojedinačnih vještačenja

U Tabeli broj 2., predstavljeni su pokazatelji koji se odnose na raspone iznosa troškova vještačenja finansijsko-ekonomske struke po pojedinačnim tužilaštvima. Rasponi iznosa troškova vještačenja su podijeljeni u šest grupa. Iznos za najveći broj vještačenja za posmatrani uzorak tužilaštava u 2015. godini bio je u rasponu od 501 do 1.000 KM (40%), dok je 39% vještačenja bilo u rasponu od 100 do 500 KM. Iznos za 34 vještačenja (ili 14%) bio je u rasponu od 1.001 do 1.500 KM, dok je za 19 vještačenja isplaćen iznos od preko 1.500 KM (8%).

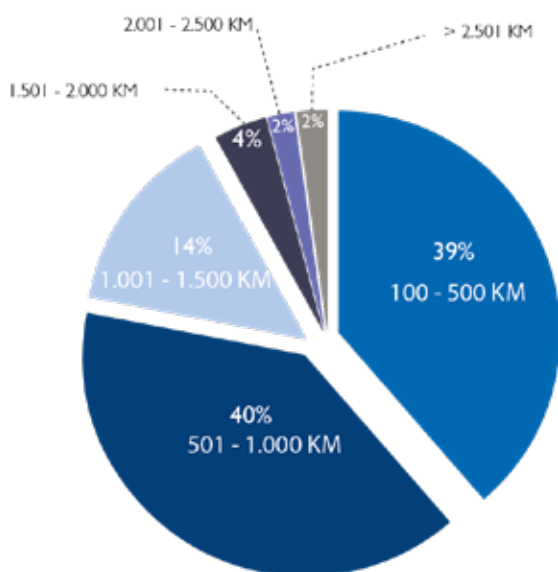
Tabela ispod daje pregled troškova pojedinačnih vještačenja po rasponima:

Tabela 2: Pregled troškova vještačenja finansijsko-ekonomske struke po rasponima u 2015. godini

	100 - 500 KM	501 – 1000 KM	1.001 – 1.500 KM	1.501 – 2.000 KM	2.001 – 2.500 KM	> 2.501 KM	Ukupno
KT HNK	4	9	0	0	0	1	14
Tužilaštvo BD	10	9	1	2	0	0	22
KT TK	18	2	1	0	1	0	22
KT ZHK	2	6	0	0	0	0	8
OJT Banja Luka	1	4	0	1	0	0	6
OJT I. Sarajevo	15	3	1	0	1	0	20
OJT Trebinje	6	1	0	0	0	0	7
OJT Doboj	1	2	1	0	0	2	6
KT PK	3	2	0	0	0	0	5
KT SK	12	50	29	5	2	3	101
OJT Bijeljina	6	7	1	0	0	0	14
KT ZDK	19	5	0	1	0	0	25
Ukupno	97	100	34	9	4	6	250

Evidentno je da je trošak većine obavljenih vještačenja, odnosno njih 79%, po vještacima finansijsko-ekonomske struke iznosio ispod 1.000 KM, a u 21% slučajeva iznad 1.000 KM i više. Ovo je veoma značajan podatak, jer pokazuje da većina pojedinačnih finansijsko-ekonomskih vještačenja ne predstavlja značajno finansijsko opterećenje za tužilaštva, odnosno da većina plaćenih troškova vještačenja predstavlja relativno niske iznose u odnosu na ukupne troškove vještačenja u tužilaštvima.

Prikaz 3: Pregled troškova pojedinih vještačenja po rasponima:

U 2015. godini je u 12 posmatranih tužilaštava utrošeno 198.548 KM za finansijsko-ekonomska vještačenja. Najviše je utrošeno u KT KS – 105.402 KM, a najmanje u OJT Trebinje – 2.480 KM.

Za tužilaštva koja su dostavila podatke o ukupnim troškovima svih vještačenja koja su nastala u 2015. godini, može se napraviti uporedba, odnosno utvrditi koji su omjeri ukupnih troškova za finansijsko-ekonomska u odnosu na ostala vještačenja. Najveći procentualni udio imalo je KT KS, u kojem se 21% od ukupnih troškova vještačenja odnosilo na finansijsko-ekonomska vještačenja. U još pet tužilaštava (KT PK, OJT I. Sarajevo, KT ZDK, OJT Bijeljina i KT ZHK) postotak finansijsko-ekonomskih vještačenja je bio u omjeru između 10% i 14% u odnosu na ukupno provedena vještačenja. U ostalim tužilaštvima omjer je bio ispod 10%, kao što se vidi u tabeli ispod:

Tabela 3: Udio troškova vještačenja finansijsko-ekonomske struke u ukupnim troškovima vještačenja u 2015. godini

	Ukupno	Finansijsko-ekonomska vještačenja	% udio
KT SK	492.066	105.402	21%
KT PK	17.881	2.538	14%
OJT I.Sarajevo	92.955	11.890	13%
KT ZDK	105.441	12.211	12%
OJT Bijeljina	85.007	9.218	11%
KT ZHK	45.847	4.488	10%
KT HNK	135.621	10.660	8%
OJT Trebinje	40.939	2.480	6%
OJT Doboje	227.166	12.347	5%

Za tužilaštva koja su dostavila podatke za sva naređena vještačenja u 2015. godini (KT KS je dostavilo samo podatke o ukupnim iznosima troškova vještačenja u 2015. godini), evidentno je da je broj finansijsko-ekonomskih vještačenja značajno manji u odnosu na ukupan broj naređenih vještačenja.

Prikaz 4: Pregled ukupnih troškova finansijsko- ekonomskih vještačenja po pojedinim tužilaštvima

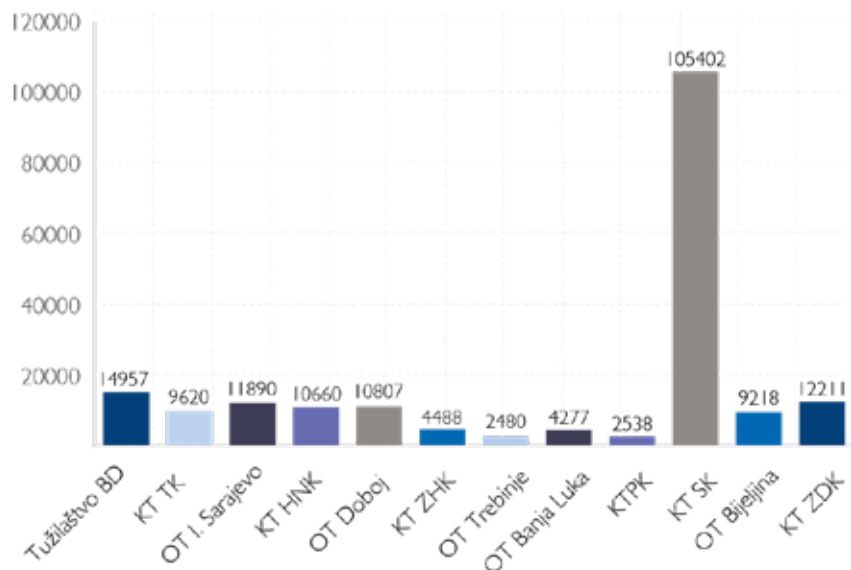

Tabela 4: Udio broja naređenih vještačenja finansijsko-ekonomske struke u ukupnom broju naređenih vještačenja u 2015. godini

	Ukupan broj naređenih vještačenja	Ukupan broj finansijsko-ekonomskih vještačenja	% udio
OJT Doboj	566	9	2%
KT HNK	459	14	3%
KT ZHK	137	8	6%
KT PK	95	5	5%
OJT Trebinje	133	7	5%
OJT I. Sarajevo	297	20	7%
OJT Bijeljina	311	14	5%
KT ZDK	625	25	4%

Što se tiče isplate troškova za finansijsko-ekonomska vještačenja, situacija se razlikuje od tužilaštva do tužilaštva, uključujući i okružna tužilaštva u Republici Srpskoj (RS) koja se finansiraju iz jednog izvora, naime:

- U KT KS, od ukupnog iznosa 105.402 KM naređenih za isplatu na ime troškova finansijsko-ekonomskih vještačenja za 2015. godinu, isplaćeno je 103.193 KM (98%). Od tog iznosa, 61% je isplaćeno tokom 2015. godine, dok je preostalih 39% isplaćeno u martu mjesecu 2016. godine.

- U KT HNK isplaćeni su svi troškovi finansijsko-ekonomskih vještačenja naređenih u 2015. godini u iznosu od 10.660 KM. Od tog iznosa, 80% je isplaćeno do kraja 2015. godine, a preostalih 20% isplaćeno je tokom januara mjeseca 2016. godine.

KT TK dostavilo je podatke u vezi sa iznosima troškova vještačenja koji predstavljaju iznose sa Troškovnika vještaka, umanjeni za poreze i doprinose. Iznos od 9.620 KM, koji je ukupan iznos troškova za finansijsko-ekonomska vještačenja KT TK u 2015. godini, nije još uvijek bio isplaćen vještacima. Izmirenje tih potraživanja počelo je tek polovinom 2017. godine.

- Za KT PK isplaćeni su svi troškovi finansijsko-ekonomskih vještačenja naređenih u 2015. godini, u iznosu od 2.536 KM, ali nisu dostavljeni podaci kada su izvršene isplate.
- Za KT ZHK isplaćeno je 3.700 KM neto iznosa za finansijsko-ekonomska vještačenja (u odnosu na 4.488 KM bruto iznosa). Do kraja 2015. godine isplaćeno je 62% neto iznosa za finansijsko-ekonomska vještačenja, dok je preostalih 38% isplaćeno do kraja februara mjeseca 2016. godine.
- Za OJT Doboj, iznos od 10.807 KM troškova za finansijsko-ekonomska vještačenja naređena u 2015. godini nije u cijelosti isplaćen. Isplaćeno je 4.646 KM (ili 42%), dok dva finansijsko-ekonomska vještačenja u iznosu od 6.161 KM nisu plaćena. Od iznosa koji jeste isplaćen, 48% je isplaćeno do kraja 2015. godine, a preostalih 52% je isplaćeno u aprilu mjesecu 2016. godine.
- Za OJT Trebinje isplaćeni su svi troškovi finansijsko-ekonomskih vještačenja u ukupnom iznosu od 2.480 KM. Dva vještačenja, koja su činila 23% ukupnih troškova finansijsko-ekonomskih vještačenja, isplaćena su do kraja 2015. godine, dok je preostali iznos od 1.920 KM isplaćen u januaru 2016. godine.
- I za OJT I. Sarajevo su isplaćeni troškovi finansijsko-ekonomskih vještačenja u cijelosti, u iznosu od 11.890 KM, ali su isplaćeni tek u novembru 2016. godine.
- OJT B. Luka je dostavilo podatke da od 4.277 KM ukupnih troškova za finansijsko-ekonomska vještačenja, 1.734 KM (41%) odnosilo se na vještačenje koje je izvršio Institut za vještačenja «Zenit» d.o.o. Banja Luka i taj iznos je isplaćen 18. 5. 2016. godine putem multilateralne kompenzacije između «Zenit» d.o.o. Banja Luka i Ministarstva finansija RS.
- Za OJT Bijeljina, od ukupnih troškova za finansijsko-ekonomska vještačenja u iznosu od 9.218 KM, isplaćeno je 78% (906 KM ili 10% je ostalo neisplaćeno). Od tog iznosa, 25% je isplaćeno u 2015. godini, 43% u 2016. godini i 10% (vještačenje u iznosu od 948 KM) je isplaćeno u 2017. godini.
- Tužilaštvo BD imalo je ukupno 14.957 KM troškova za finansijsko-ekonomska vještačenja u 2015. godini, od kojih je 97% (14.566 KM) bilo isplaćeno do kraja 2015. godine. Preostali iznos od 391 KM je isplaćen do 12. 1. 2016. godine.
- U slučaju KT ZDK, 89% troškova za finansijska vještačenja isplaćeno je do kraja 2015. godine, dok je preostalih 11% isplaćeno do kraja januara mjeseca 2016. godine.

Iz ovog uzorka se vidi da je, među posmatranim tužilaštvima, dinamika isplaćivanja vještaka finansijsko-ekonomske struke, a to se odnosi i na sva vještačenja, vrlo različita. U posmatranom uzorku, KT TK je imalo najveća kašnjenja u pogledu isplate troškova za finansijsko-ekonomska

vještačenja, gdje troškovi za 2015. godinu, u momentu dostave podataka, nisu bili izmireni, nego je izmirenje tih potraživanja počelo tek polovinom 2017. godine.

U posmatranom uzorku, Tužilaštvo BD bilo je najvažnije u pogledu dinamike isplate troškova za finansijsko-ekonomska vještačenja.

2.3.2. UČESTALOST KORIŠTENJA VJEŠTAKA FINANSIJSKO-EKONOMSKE STRUKE I PREGLED KRIVIČNIH DJELA PO KOJIMA JE NAREĐENA OVA VRSTA VJEŠTAČENJA

Učestalost korištenja vještaka finansijsko-ekonomske struke

U posmatranom uzorku od 12 tužilaštava u 2015. godini, za vještačenja su angažovana 62 vještaka finansijsko-ekonomske struke. Od tog broja, 60 vještaka su bila fizička lica, dok je u dva tužilaštva za vještačenje bilo određeno pravno lice, i to Institut za vještačenja «Zenit» d.o.o. Banja Luka, kojeg su angažovali KT KS i OJT B. Luka.

U većini slučajeva korišteni su vještaci sa utvrđenih spiskova vještaka. Izuzetak je činilo Tužilaštvo BD koje je koristilo vještake koji nisu bili na zvanično utvrđenom spisku vještaka. Od 60 vještaka – fizičkih lica koja su korištena u posmatranom uzorku tužilaštava u 2015. godini, njih 16 nisu bili na listama vještaka koje su utvrdile nadležne institucije.

Najveći broj vještačenja koje je pojedinačni vještak finansijsko-ekonomske struke izvršio zabilježen je u KT KS, gdje je jedan vještak izvršio 56 vještačenja u 2015. godini (od ukupno 101, koliko je bilo naređeno u 2015. godini).

Tabela 5: Zbimi pregled finansijsko-ekonomskih vještačenja – ko je vršio vještačenja

Tužilaštvo	Ukupan broj angažovanih vještaka	Broj vještaka – fizička lica	Broj eštaka – pravna lica	Broj vještaka sa spiska MP	Broj vještaka koji su korišteni više od jedanput	Broj vještačenja koja je obavio pojedinačni vještak koji je najviše korišten
KT HNK	7	7	0	5 (71%)	3	6 (43% od 14)
Tužilaštvo BD	4	4	0	0 (0%)	3	16 (73% od 22)
KT TK	5	5	0	4 (80%)	3	10 (45% od 22)
KT ZHK	1	1	0	1 (100%)	1	8 (100% od 8)
OJT B. Luka	3	2	1	2 (67%)	2	3 (50% od 6)
OJT I. Sarajevo	3	3	0	3 (100%)	3	12 (60% od 20)
OJT Trebinje	1	1	0	1 (100%)	1	7 (100% od 7)
OJT Doboј	2	2	0	2 (100%)	2	Oba vještaka su korištena po 3 puta (50% od 6)
KT PK	3	3	0	3 (100%)	1	3 (60% od 5)
KT SK	16	15	1	11 (73%)	10	56 (55% od 101)
OJT Bijeljina	6	6	0	4 (67%)	4	5 (36% od 14)
KT ZDK	11	11	0	8 (73%)	6	8 (32% od 25)

Vrsta krivičnih djela po kojima je vršeno vještačenje finansijsko-ekonomske struke

U pogledu vrste krivičnih djela za koja su vršena finansijsko-ekonomska vještačenja od strane tužilaštava, u najvećem broju slučajeva bilo je riječi o postojanju osnova sumnje ili osnovane sumnje da je izvršeno krivično djelo „Zloupotreba položaja ili ovlaštenja“ i krivično djelo „Pronevjera u službi“. Prikaz ispod daje pregled krivičnih djela za koja su vršena finansijsko-ekonomska vještačenja:

Tabela 6: Vještačenja finansijsko-ekonomske struke po krivičnim djelima

Tužilaštvo	Najčešće krivično djelo za koje se koristilo finansijsko-ekonomsko vještačenje	Omjer vještačenja koje se odnosilo na to krivično djelo	Ostala krivična djela koja se pojavljuju u više od 10% vještačenja
KT HNK	Nesavjesno privredno poslovanje Zloupotreba ovlasti u privrednom poslovanju Pronevjera u službi	Po cca 20% svako (ukupno 64%)	Nepravilno izdvajanje sredstava pravnih osoba (14%)
Tužilaštvo BD	Neodređeno	41%	Neodređeno - zloupotreba položaja (18%)
KT TK	Pronevjera u službi	41%	Zloupotreba položaja ili ovlaštenja (36%)
KT ZHK	Zloupotreba položaja ili ovlaštenja Pronevjera u službi	Po 25% svako (ukupno 50%)	Ostala krivična djela su bila zastupljena u manje od 10% vještačenja
OJT B.Luka	Pronevjera	67%	Ostala krivična djela su bila zastupljena u manje od 10% vještačenja
OJT Trebinje	Zloupotreba službenog položaja ili ovlaštenja	71%	Ostala krivična djela su bila zastupljena u manje od 10% vještačenja
OJT Doboj	Zloupotreba službenog položaja ili ovlaštenja		
Pronevjera	Po 33% svako (ukupno 66%)	Ostala krivična djela su bila zastupljena u manje od 10% vještačenja	
KT PK	Zloupotreba položaja ili ovlaštenja	60%	Ostala krivična djela su bila zastupljena u manje od 10% vještačenja
KT KS	Pronevjera u službi	28%	Zloupotreba položaja ili ovlaštenja (20%)
OJT Bijeljina	Zloupotreba službenog položaja ili ovlaštenja	43%	Bez kvalifikacije djela (14%) Pronevjera (21%)
KT ZDK	Zloupotreba položaja	68%	
OJT I. Sarajevo	Zloupotreba službenog položaja ili ovlaštenja	20%	Utaja poreza i doprinosa (15%) Nesavjestan rad u službi (15%)

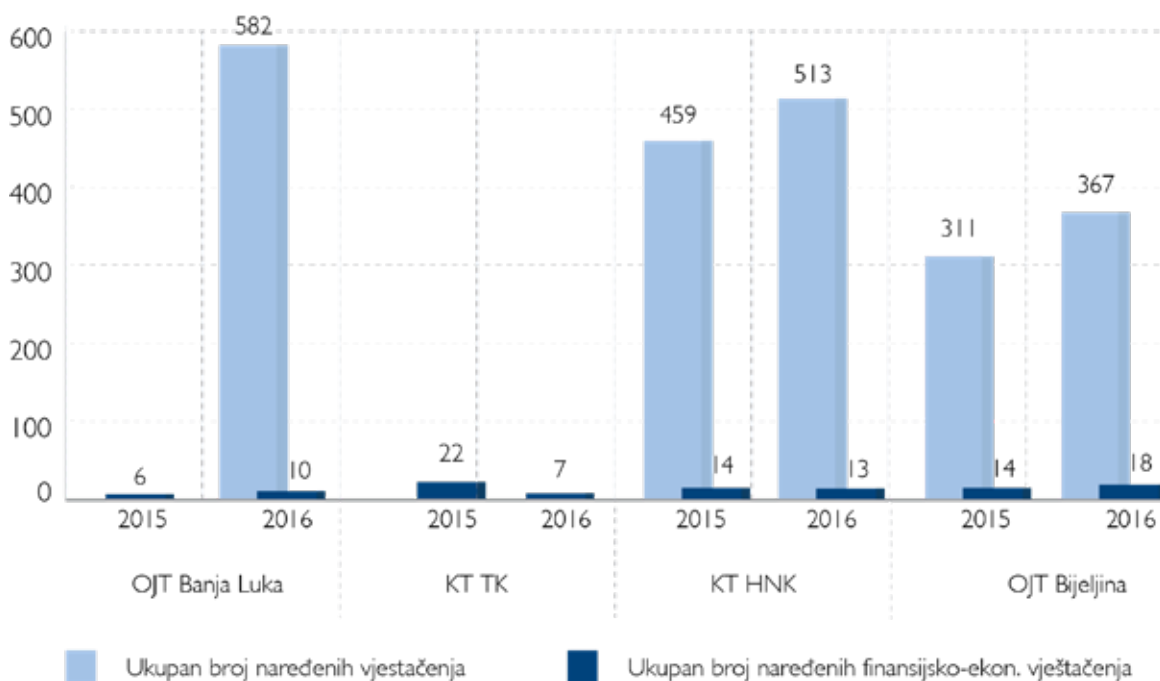
Podaci o korištenju vještaka za 2016. godinu

Pored podataka za 2015. godinu, radi praćenja trendova, od četiri tužilaštva su traženi podaci i za 2016. godinu. Podaci su prikupljeni od OJT B. Luka, KT TK, KT HNK i OJT Bijeljina. Podaci koji su traženi od ovih tužilaštava su sljedeći:

- Ukupan broj naređenih vještačenja tokom 2016. godine;
- Ukupan broj naređenih vještačenja po vještacima finansijsko-ekonomske struke u 2016. godini u predmetima privrednog i finansijskog kriminala i korupcije;
- Ukupan iznos finansijskih sredstava odobren za isplatu vještačenja u 2016. godini;
- Ukupan iznos finansijskih sredstava odobren za isplatu za vještačenja po vještacima finansijsko-ekonomske struke u 2016. godini u predmetima privrednog i finansijskog kriminala i korupcije;
- Koliko je od tog iznosa isplaćeno vještacima finansijsko-ekonomske struke zaključno sa 31. 12. 2016. godine, a koliko do 30. 6. 2017. godine;
- Ukupan broj angažovanih vještaka finansijsko-ekonomske struke u predmetima privrednog i finansijskog kriminala i korupcije tokom 2016. godine;
- Ukupan broj angažovanih vještaka finansijsko-ekonomske struke koji su tokom 2016. godine vještačili više od jednom u predmetima privrednog i finansijskog kriminala i korupcije.

Trendovi koji se tiču ukupnog broja naređenih vještačenja i broja naređenih finansijsko-ekonomskih vještačenja su varirali u posmatranim tužilaštvima u 2016. u odnosu na 2015. godinu:

Prikaz 6: Ukupan broj naređenih vještačenja i naređena vještačenja finansijsko-ekonomske struke za 2015. i 2016. godinu

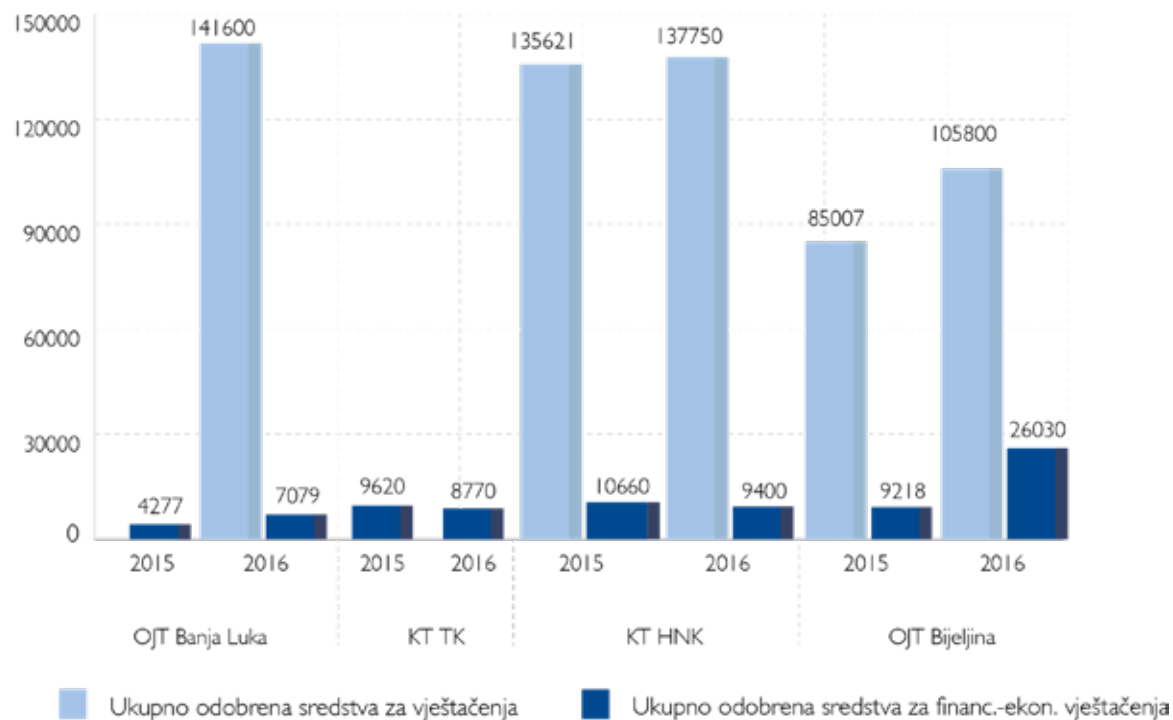
Za dva tužilaštva je moguće napraviti uporedbu procentualnog udjela naređenih finansijsko-ekonomskih vještačenja od ukupnog broja naređenih vještačenja u 2015. i 2016. godini i taj udio je ostao nepromijenjen:

Tabela 7: Udio vještačenja finansijsko-ekonomske struke u odnosu na ukupan broj naređenih vještačenja za 2015. i 2016. godinu

	% udjela finans.-ekon.vještačenja od ukupnih vještačenja u 2015.	% udjela finans.-ekon.vještačenja od ukupnih vještačenja u 2016.
KT HNK	3%	3%
OJT Bijeljina	5%	5%

Za dva tužilaštva za koja su postojali podaci o ukupnom iznosu finansijskih sredstava odobrenih za isplatu vještačenja u 2015. i 2016. godini, KT HNK i OJT Bijeljina, došlo je do povećanja ovih iznosa u 2016. u odnosu na 2015. godinu. U tim tužilaštvima došlo je do povećanja ukupnog iznosa finansijskih sredstava odobrenih za isplatu za vještačenja po vještacima finansijsko-ekonomske struke u 2016. u odnosu na 2015. godinu. I u OJT B. Luka je također došlo do povećanja ukupnog iznosa finansijskih sredstava odobrenih za isplatu za vještačenja po vještacima finansijsko-ekonomske struke u 2016. u odnosu na 2015. godinu, dok je u KT TK došlo do smanjivanja ovih iznosa:

Prikaz 7: Ukupno odobrena sredstva za vještačenja i za vještačenja finansijsko-ekonomske struke za 2015. i 2016. godinu

Za dva tužilaštva je moguće napraviti uporedbu procentualnog udjela iznosa finansijskih sredstava odobrenih za isplatu za vještačenja po vještacima finansijsko-ekonomske struke u odnosu na ukupna finansijska sredstva odobrena za isplatu vještačenja u 2015. i 2016. godini. Procentualni udio je nešto manji u KT HNK u 2016. godini, a veći je za OJT u Bijeljini:

Tabela 8: Udio troškova vještačenja finansijsko-ekonomske struke u odnosu na ukupne troškove vještačenja za 2015. i 2016. godinu

	% udio iznosa sredstava za finans.-ekon. vještačenja u odnosu na ukupan iznos sredstava za vještačenja u 2015. god.	% udio iznosa sredstava za finans.-ekon. vještačenja u odnosu na ukupan iznos sredstava za vještačenja u 2016. god.
OJT Bijeljina	11%	25%
KT HNK	8%	7%

Što se tiče dinamike isplate sredstava vještacima finansijsko-ekonomske struke u 2016. godini, u OJT Bijeljina je 49% iznosa isplaćeno do kraja 2016., dok je ostatak isplaćen do 30. 6. 2017. godine. U KT HNK je do kraja 31. 12. 2016. godine isplaćeno 13.000 KM (u šta su uključeni i iznosi dugovanja iz prethodnih godina), dok je do 30. 6. 2017. godine u neto iznosu isplaćeno 1.720 KM. U KT TK nisu isplaćeni iznosi za 2016. godinu, dok za OJT B. Luka nije isplaćeno ništa do 31. 12. 2016., ali je cjelokupan iznos za 2016. isplaćen do 30. 6. 2017. godine. Po ovome se vidi da su u 2016. godini prisutni slični problemi u vezi s isplatom vještaka finansijsko-ekonomske struke koji su zabilježeni u 2015. godini.

Tabela ispod daje uporedni prikaz ukupnog broja vještaka finansijsko-ekonomske struke koji su angažovani u 2015. i 2016. godini, kao i broj vještaka koji su korišteni više od jedanput, kako u 2015. tako i u 2016. godini:

Tabela 9: Uporedni prikaz ukupnog broja vještaka finansijsko-ekonomske struke koji su angažovani u 2015. i 2016. godini

Tužilaštvo	2015		2016	
	Ukupan broj angažovanih vještaka finans.-ekon. struke	Broj vještaka koji su korišteni više od jedanput	Ukupan broj angažovanih vještaka finans.ekon. struke	Broj vještaka koji su korišteni više od jedanput
KT HNK	7	3	13	2
KT TK	5	3	7	4
OJT B. Luka	3	2	4	3
OJT Bijeljina	6	4	5	4

2.3.3. NAKNADA I NAGRADA ZA VJEŠTAČENJE

Pravni okvir koji uređuje pitanje naknada i nagrada za rad na poslovima vještačenja uređen je podzakonskim aktima u BiH. Tako je u FBiH naknada i nagrada za rad na poslovima vještačenja uređena Tarifom o nagradama i naknadama troškova vještaka FBiH¹⁹. U RS-u se još uvijek koristi Cjenovnik o nagradi i naknadi za rad vještaka²⁰. Tužioci s kojima se razgovaralo u svrhu izrade ove Analize, istakli su da su finansijsko-ekonomska vještačenja u složenim predmetima privrednog kriminala i korupcije uglavnom vrlo kompleksna i zahtjevna, te da iziskuju visok profesionalni nivo i dugotrajni vremenski angažman vještaka u provođenju poslova vještačenja. Složena vještačenja, koja mogu trajati mjesecima, po pravilu, finansijski koštaju više nego neka druga kratkotrajnija i manje složena vještačenja. Tužioci, posebno u tužilačkom sistemu FBiH, isticali su da posebno ograničenje za njihov rad predstavlja Tarifa o nagradama i naknadama troškova vještaka, koja je u naročito složenim vještačenjima ograničena na 2.000 KM, što je često neprihvatljivo vještacima koji rade na takvim složenim vještačenjima, a koja mogu zahtijevati i višemjesečni angažman da bi se izradio nalaz i dalo mišljenje vještaka. Posebno je istaknuto da vještaci prilikom određivanja vještačenja u ovakvim slučajevima često navode da nisu u mogućnosti, zbog ranije preuzetih obaveza, da prihvate poslove složenih vještačenja, za šta pojedini tužioci smatraju da je izgovor zbog nerazumno niske tarife u odnosu na obim vještačenja. Tužioci su također identifikovali problem ograničenja nametnutih tarifom u pojedinim predmetima gdje je bilo najsvrsishodnije angažovati pravno lice, odnosno forenzičnu ustanovu u složenim finansijsko-ekonomskim vještačenjima, ali je upravo cijena njihovih usluga bila ta koja nije dozvoljavala da se za finansijsko-ekonomsko vještačenje angažuje takvo pravno lice.

Važeće tarife o nagradama i naknadama troškova vještačenja u Bosni i Hercegovini značajno ograničavaju angažovanje vještaka da rade na složenim finansijsko-ekonomskim vještačenjima u predmetima privrednog kriminala i korupcije.

Prilikom analize podataka dobivenih kvantitativnom metodom, odnosno analize podataka o korištenju vještaka u krivičnim predmetima te troškovima i trajanju samih vještačenja, uočeno je da se često ne isplaćuju iznosi troškova vještačenja od strane tužilaštava u onom iznosu troškovnika koje su vještaci podnijeli, nego da se oni isplaćuju u nižem iznosu od podnesenih. S druge strane, u analiziranim podacima su za dva vještačenja finansijsko-ekonomske struke u FBiH isplaćeni iznosi od preko 4.000 KM, što je prekoračenje maksimuma utvrđenog Tarifom u FBiH. Tokom diskusije na IX Stručnom savjetovanju tužilaca u BiH, održanom u Neumu od 28. do 30. 9. 2016. godine, pojedini glavni tužioci su dali različita objašnjenja kako za veoma složena vještačenja iznalaze rješenja za isplatu zahtijevane naknade troškova vještačenja u skladu sa važećim propisima.

Nije jasno ni na koji način se precizno određuje iznos za naplatu naknade i nagrade za svako pojedino vještačenje finansijsko-ekonomske struke. Članom 2. stav 3. Tarife o nagradama i naknadama troškova vještaka FBiH propisano je da raspon visine nagrade u složenim vještačenjima iznosi od 300,00 KM do 2.000,00 KM. Član 3. iste Tarife utvrđuje da, u zavisnosti od složenosti predmeta vještačenja, kao i u slučajevima kada je za obavljanje potrebno posebno znanje, stručnost i iskustvo,

¹⁹ Tarifa o nagradama i naknadama troškova vještaka Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ broj 67/15“).

²⁰ Cjenovnik o nagradi i naknadi za rad vještaka („Službeni glasnik RS“ broj 27/98“). ZoV RS („Službeni glasnik RS“ br. 16/05 i 65/08) obavezao je MP RS da donese Tarifu, što još nije učinjeno.

iznos naknade se može povećati do 100%. Najveće razlike u isplatama iznosa za podnesene troškove vještačenja su uočene upravo na finansijsko-ekonomskim vještačenjima. Istovremeno, nisu jasno i precizno propisani kriteriji na osnovu kojih se određuje vrijednost pojedinog složenog vještačenja, što može dovesti do određenih nesrazmjera prilikom odobravanja visine nagrade.

Za krivične predmete koji se vode prema pravilima ZKP-a BiH, Vijeće ministara BiH donijelo je Odluku o naknadi troškova krivičnog postupka prema ZKP-u BiH. Članom 14. ove Odluke propisano je da visinu nagrade određuje, po slobodnoj ocjeni, organ koji vodi postupak, uzimajući u obzir uloženi rad i složenost vještačenja. Predstavnici Tužilaštva BiH su naveli da se u toj pravosudnoj instituciji formiraju komisije koje su nadležne da razmatraju dostavljene troškovnike i iste odobravaju ili umanjuju u skladu sa njihovom slobodnom ocjenom. Predstavnici Tužilaštva BiH su naveli da određivanje nagrade za rad vještaka predstavlja konkretan izazov sa kojim se suočavaju uposlenici Tužilaštva BiH koji su članovi komisija, i da bi postojanje preciznijih kriterija značajno olakšalo određivanje visine nagrade.

Cjenovnik o nagradi i naknadama za rad vještaka RS preciznije i jasnije uređuje pitanje visine nagrada i troškova, gdje je konkretno navedena visina naknade za sve usluge vještačenja. Posebno je navedena cijena satnice za svaku uslugu, čime se rad na složenijim i dugotrajnijim vještačenjima može lakše vrednovati i na precizniji način odrediti visina nagrade za vještačenje putem utrošenih sati rada na pojedinom vještačenju. Međutim, bilo bi korisno ažurirati ovaj Cjenovnik i njegove odredbe staviti u realniji odnos prema aktuelnim potrebnim stručnim sposobnostima vještaka da kvalitetno analizira određeni materijal i predstavi svoj nalaz i mišljenje.

Pravilnik o uslovima za obavljanje poslova vještačenja BD u članu 17. stav 2. utvrđuje da visinu nagrade i naknade određuje organ ili institucija pred kojom se obavlja vještačenje, tako da je i u BD također nedorečeno na koji način se određuje visina nagrade i naknade za pojedino vještačenje.

Učesnici u istraživanju su potvrdili da u tužilaštvima nisu uspostavljeni precizni i jasni kriteriji na osnovu kojih se određuje visina troškova koji se odobravaju vještacima po ispostavljenim troškovnicima. Prilikom istraživanja, vještaci su posebno problematizirali pitanje da tužioci, a posebno drugi uposlenici u tužilaštvima kojima su povjereni poslovi procjene i odobravanja podnesenih troškovnika za vještačenje, nisu kompetentni u smislu adekvatne procjene troškova za izradu nalaza i mišljenja. Također je navedeno da tužilaštva, kada ne odobre u potpunosti zahtijevani iznos, ne daju argumentovana obrazloženja o razlozima za umanjena istih. Čak 76% anketiranih tužilaca je identifikovalo još jedan problem u ovom pogledu, a to je da se u praksi dešava da se za slična finansijsko-ekonomska vještačenja podnose relativno različiti iznosi za naplatu troškova vještačenja, što predstavlja izazov za tužilaštva u pogledu načina određivanja iznosa koji trebaju biti isplaćeni za određena slična vještačenja.

Preporuke

1. Inicirati izmjenu važećih propisa koji uređuju pitanje nagrada i naknade za rad vještaka kako bi se omogućila adekvatna naknada vještacima u složenim finansijsko- ekonomskim vještačenjima
2. Na nivou BiH i BD inicirati donošenje Tarifa za nagrade i naknade troškova vještačenja. Na nivou FBiH inicirati preciznije uređenje postojeće Tarife kako bi kriteriji za određenje nagrade i naknade bili konkretizovani i odgovarajući uloženom trudu i znanju vještaka.
3. Finansijsko-ekonomska vještačenje nisu najveći dio troškova za vještake i ne predstavljaju najveći budžetski teret za tužilaštva i sudove, i ako se želi efikasnija borba protiv korupcije, treba uložiti više sredstava i za ovu namjenu.
4. Na nivou pojedinačnih tužilaštava izraditi kriterije za adekvatno određivanje nagrade i naknade za rad na poslovima vještačenja. Ovi kriteriji bi trebali biti definisani na osnovu budžetskih kapaciteta svakog tužilaštva, ali istovremeno biti maksimalno harmonizirani na nivou entiteta, BD i BiH, a u njihovom kreiranje bi bilo poželjno uključiti stručna udruženja vještaka i institucije za vještačenje.

3. KVALITET I EFIKASNOST POSTOJEĆEG SISTEMA VJEŠTAČENJA U BiH

3.1. STRUČNOST I IMENOVANJE VJEŠTAKA

3.1.1. PROCEDURE I KRITERIJI ZA IZBOR I IMENOVANJE LICA ZA STALNOG SUDSKOG VJEŠTAKA U PRAVNOM SISTEMU

3.1.1.1. Procedure za izbor i imenovanje vještaka

Na nivou BiH ne postoji zasebno zakonsko rješenje koje uređuje pitanja i položaj vještaka, pa tako nije uređeno ni pitanje izbora i imenovanja vještaka. Na entitetskom nivou, ministri pravde na prijedlog Komisije, a u BD zajednički predsjednici sudova distrikta, rješenjem imenuju i razrješavaju vještake. Vještaci se imenuju putem javnog poziva koji objavljuju entitetski ministri pravde odnosno Pravosudna komisija BD, s tim da se u BD vještaci mogu imenovati i na osnovu ličnog zahtjeva. Ministri pravde imenuju Komisiju koja provjerava da li su kandidati stručni za obavljanje poslova vještaka kao i njihovu nepristrasnost i integritet. Privredno društvo se također može upisati u imenik ako u određenoj oblasti raspolaže timom stručnih lica koja ispunjavaju uslove iz ZoV i odgovarajućim tehničkim sredstvima za obavljanje tih poslova. Zakonima je propisano da lista vještaka nije obavezujuća za sud ili drugi organ koji vodi postupak, odnosno druge učesnike u postupku, dok Pravilnik u BD ne uređuje ovo pitanje.

Vještaci se imenuju putem javnog poziva te se nakon imenovanja upisuju u imenik.

Entitetski ZoV utvrđuju obavezu ministra pravde da objavi javni poziv za imenovanje vještaka i imenuje Komisiju sastavljenu od stalnih članova, i to u FBiH od predsjednika Vrhovnog suda FBiH ili sudije kojeg on ovlasti, predsjednika entitetske Advokatske komore ili advokata kojeg on ovlasti, glavnog federalnog tužioca ili tužioca kojeg on ovlasti, predstavnika entitetskog ministarstva pravde, te tri privremena člana koje iz reda vodećih stručnjaka u oblastima u kojima se vještačenja obavljaju imenuju stalni članovi većinom glasova. U RS, novim ZoV donesenim u avgustu 2017. godine utvrđuje se da su članovi Komisije dva člana iz reda stručnjaka iz oblasti za koju se imenuje vještak i jedan član Komisije u ime MP RS.

U uvodnom dijelu Analize navedeno je da su komparirani sistemi zemalja iz regiona u korištenju vještaka u krivičnom postupku. Analizirana su systemska i specifična rješenja u Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori. U pojedinim promatranim komparativnim sistemima, tačnije u Crnoj Gori i Hrvatskoj, značajnu ulogu u postupku imenovanja vještaka imaju i stručna udruženja vještaka. Tako

npr., nadležna institucija za postupak imenovanja stalnog sudskog vještaka u Hrvatskoj jeste županijski ili trgovački sud, odnosno predsjednici tih sudova, kojima lice koje smatra da posjeduje kvalifikacije podnosi zahtjev za imenovanje za stalnog sudskog vještaka. Ukoliko predsjednik županijskog ili trgovačkog suda ocijeni da kandidat ispunjava uslove, on prije imenovanja upućuje kandidata na stručnu obuku u nadležno Udruženje sudskih vještaka, koje imenuje mentora koji je član Udruženja stalnih sudskih vještaka. Uloga ovog Udruženja u imenovanju stalnih sudskih vještaka u Hrvatskoj se ogleda i u osmišljavanju i provođenju obuke kao neophodnog uslova za imenovanje određene osobe za stalnog sudskog vještaka i imenovanju mentora koji će takvu obuku sprovesti.

U Crnoj Gori, postupak imenovanja sudskih vještaka provodi Administrativni ured Vrhovnog suda Crne Gore i Komisija koju imenuje predsjednik Vrhovnog suda. Ta Komisija ima pet članova, i to dva člana iz reda sudija, dva člana iz reda Udruženja sudskih vještaka i jedan član iz Ministarstva pravde Crne Gore. Komisija se imenuje na period od četiri godine. Članovi Komisije iz reda sudija imenuju se na prijedlog Opće sjednice Vrhovnog suda, članovi iz reda Udruženja sudskih vještaka na prijedlog organa određenog statutom Udruženja, a član iz Ministarstva pravde na prijedlog ministra. Ovaj sistem ustanovljava ulogu i odgovornost stručnog udruženja za imenovanje članova Komisije koji dolaze iz oblasti i struke za koju se kandidat prijavljuje. Na taj je način predstavnicima vještaka i stručnjaka za određene oblasti povjeren izbor lica koje je njihov predstavnik, za kojeg smatraju da je dovoljno kompetentan da procjenjuje znanje kandidata za vještake.

Prilikom razgovora sa pojedinim vještacima u BiH, isti su isticali da kompetencija privremenih članova Komisija na entitetskim nivoima za izbor vještaka nije adekvatna, odnosno da smatraju da u pojedinim slučajevima sam kandidat za vještaka ima više znanja i stručnosti od nekih privremenih članova Komisija, ali da se i dalje dešava da kandidati za vještake sa takvim kompetencijama ne zadovolje kriterije da budu imenovani na listu sudskih vještaka. U Hrvatskoj i Crnoj Gori to pitanje je riješeno na način da je stručnim udruženjima prepušten mandat za imenovanje lica koja imaju kvalifikacije da budu mentori ili članovi Komisija koji odlučuju o postojanju stručnih kompetencija određenih lica koja se kandidiraju za stalne sudske vještake.

Ministarstva pravde te Stručna služba Pravosudne komisije BD vode evidenciju o imenovanim vještacima putem liste vještaka. Vještaci se na entitetskim nivoima imenuju na period od šest godina, dok se na nivou BD imenuju na period od četiri godine i po isteku tog perioda na sva tri nivoa vlasti mogu biti ponovo imenovani. Imenovanjem vještaci stiču prava i obaveze. Prava se prije svega odnose na evidenciju vještaka, na listu vještaka, pravo na nagradu i naknadu troškova kao i pravo na pečat koji se može koristiti samo za potrebe vještačenja. Obaveze vještaka se odnose na nezavisnost u radu, dužnost prihvatanja vještačenja, obavezu vođenja dnevnika obavljenih vještačenja, pridržavanja rokova i čuvanja službene tajne.

Preporuke

1. Analizirati mogućnost zakonskog uspostavljanja i jačanja uloge stručnih udruženja u procesu imenovanja vještaka u skladu sa dobrim praksama zemalja regije.
2. Analizirati mogućnost da na entitetskim nivoima privremene članove komisija za imenovanje stalnih sudskih vještaka biraju predstavnici stručnih udruženja.

3.1.1.2. Kriteriji i uslovi za izbor i imenovanje lica na listu vještaka

Postupak imenovanja vještaka u pravnom sistemu BiH je, prema mišljenju učesnika u istraživanju, nedovoljno jasno i precizno uređen u smislu kriterija stručnosti i integriteta koje treba da posjeduje lice kao uslov za imenovanje i uvrštavanje na listu vještaka. Međunarodni standardi koji se odnose na uslove koje bi trebao posjedovati vještak ističu da vještak treba da ima odgovarajuće kvalifikacije, iskustvo i znanje za provođenje poslova vještačenja. Također, međunarodni standardi dodatno ističu da je od krucijalne važnosti da pravni propisi na nacionalnom nivou garantuju nezavisnost, nepristrasnost i integritet vještaka²¹. Upravo jasno i precizno uređeni uslovi i kriteriji za imenovanje lica za vještaka su prva garancija koja bi trebala da osigura da se na listi vještaka nalaze lica visoke stručnosti i ličnog integriteta.

Uslovi i kriteriji postavljeni su vrlo uopšteno i kao takvi ne osiguravaju jasne i precizne uslove koje treba da posjeduju lica koja mogu biti imenovana za vještaka.

ZoV FBiH postavlja uslove i kriterije uopšteno i ne osigurava definiciju kvaliteta koje treba da posjeduju lica koja mogu biti imenovana za vještaka na jasan i precizan način. Taj zakon utvrđuje da se za vještaka može imenovati lice koje je državljanin BiH, koje ima odgovarajuću školsku spremu, da ima odgovarajuće iskustvo i stručno znanje u određenoj oblasti, da ima dokazanu radnu sposobnost zasnovanu na dosadašnjim rezultatima i sposobnost da stručno i jasno obrazloži dati nalaz, da je lice sa dokazanim profesionalnim sposobnostima koje uživa reputaciju pažljivog, objektivnog i ekspeditivnog stručnjaka u određenoj oblasti i da je lice koje se odlikuje integritetom i visokim moralnim kvalitetima kako na poslu, tako i izvan posla. Iz ovako utvrđenih kriterija jasno je da su neprecizno definisani uslovi koji se odnose na školsku spremu, radno iskustvo i stručno znanje budući da su „odgovarajuća školska sprema“ i „odgovarajuće iskustvo i stručno znanje“ kandidata za vještaka kao uslovi postavljeni uopšteno.

Novi ZoV RS preciznije utvrđuje kriterije za imenovanje vještaka. U članu 3. utvrđuje da se za vještaka može imenovati lice koje ima visoku stručnu spremu i najmanje pet godina radnog iskustva na poslovima u oblastima koje je kandidat naveo u zahtjevu za imenovanje. Za vještaka može biti imenovano i lice koje ima srednju stručnu spremu, ali za imenovanje takvog lica traže se još i uslovi završenog dodatnog ciklusa studija, ECTS bodova i radnog iskustva. Ovo je svakako pozitivan iskorak u pravcu regulisanja uslova za sticanje zvanja vještaka. Ovakva zakonska definicija će doprinijeti pažljivijem filtriranju profesionalnog profila onih lica koja imaju ambiciju da budu vještaci, prinuditi ih na dodatno usavršavanje i sticanje uslova za imenovanje, i time povećati broj vještaka koji mogu biti na raspolaganju sudovima i tužilaštvima, uključujući vještake finansijsko-ekonomske struke.

U promatranim sistemima drugih država u regiji, pitanje potrebne školske spreme kao uslova za imenovanje vještaka uređeno je na precizniji način nego u BiH. Zakon o sudskim vještacima Crne Gore propisao je da kandidat za vještaka treba da ima odgovarajuće stečeno visoko obrazovanje na studijama drugog stepena (završene diplomske akademske studije – master, specijalističke akademske studije, specijalističke strukovne studije). Kao izuzetak od ovog uslova, propisano je da

21 Vidi CEPEJ Smjernice uloge sudskih vještaka u postupcima pred sudovima u zemljama članicama Vijeća Evrope.

se za sudskog vještaka može imenovati i lice koje ima završenu srednju školu ukoliko ne postoji dovoljan broj vještaka za određenu oblast.

Pravilnik o stalnim sudskim vještacima Hrvatske još preciznije i detaljnije propisuje uslove koje treba da posjeduje zainteresovano lice u pogledu stručne spreme i odgovarajućeg radnog iskustva u odnosu na završenu školsku spremu. Tim Pravilnikom je propisano da vještak može biti osoba isključivo sa završenim odgovarajućim stručnim studijem, i preddiplomskim ili diplomskim univerzitetskim studijem. Za stalnog sudskog vještaka se također, samo u iznimnim slučajevima, može imenovati i osoba sa završenom srednjom školskom spremom odgovarajuće struke. Pravilnikom o stalnim sudskim vještacima Hrvatske precizno je propisano koliko godina radnog iskustva u struci treba da posjeduje vještak nakon stečene stručne spreme. Tako je propisano da kandidat za stalnog sudskog vještaka treba da ima najmanje 8 godina radnog iskustva ako je završio diplomski sveučilišni studij ili specijalistički diplomski stručni studij, odnosno najmanje 10 godina radnog iskustva ako je završio odgovarajući preddiplomski sveučilišni studij ili preddiplomski stručni studij, ili najmanje 12 godina radnog iskustva ako je završio odgovarajuću srednju školu, a za pojedinu struku nema odgovarajućeg preddiplomskog sveučilišnog studija ili preddiplomskog stručnog studija, odnosno diplomskog sveučilišnog studija ili specijalističkog diplomskog stručnog studija.

U FBiH, uslov koji se odnosi na odgovarajuće radno iskustvo kandidata za vještaka postavljen je uopšteno na način da je propisano da lice koje može biti imenovano za vještaka treba da posjeduje odgovarajuće radno iskustvo i stručno znanje. ZoV RS na nešto precizniji način utvrđuje ovaj kriterij, jer se među posebnim uslovima zahtijeva da kandidat za vještaka „ima najmanje pet godina radnog iskustva na poslovima u oblastima koje je kandidat naveo u zahtjevu za imenovanje“. U svim promatranim zemljama regije preciznije su propisani uslovi koji se odnose na odgovarajuće iskustvo koje treba posjedovati lice da bi bilo imenovano za vještaka. Naime, propisi promatranih zemalja regije su utvrdili tačan broj godina minimalnog radnog iskustva koje treba da posjeduje lice koje može biti imenovano za vještaka. Tako, npr., važeći zakoni o sudskim vještacima u Crnoj Gori i Srbiji određuju kao uslov da fizičko lice ima najmanje pet godina radnog iskustva u struci, dok Pravilnik o sudskim vještacima i procjeniteljima Slovenije propisuje da lice, da bi bilo imenovano za vještaka, treba da ima šest godina radnog iskustva.

Pored toga, u FBiH je iz postojećih pravila nejasno na koji način i na osnovu kojih kriterija se procjenjuje posjedovanje sposobnosti kod određenog lica da stručno i jasno obrazloži dati nalaz, te sposobnost da nepristrasno, savjesno, revnosno, odlučno i odgovorno obavlja poslove vještaka, kao i procjena samog ponašanja lica van posla, integritet i ugled. ZoV RS iz 2017. godine je izbjegao ovakvu formulaciju.

I novousvojeni Pravilnik o uslovima, načinu i postupku upisa na listu stalnih sudskih vještaka u BD predstavlja pozitivan iskorak u regulisanju ovih pitanja u BiH, jer su na precizan i jasan način propisani uslovi i kriteriji za imenovanja vještaka. Pomenutim Pravilnikom je preciznije utvrđeno koje uslove mora posjedovati lice da bi bilo imenovano za vještaka: da posjeduje poslovnu sposobnost, da nije osuđivano na kaznu zatvora za određena krivična djela²², da ima visoku stručnu spremu i odgovarajuća stručna znanja i kvalifikacije, te praktične sposobnosti i iskustvo, da ima najmanje pet

22 Krivična djela protiv uredenja i bezbjednosti države, krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, krivična djela protiv službene ili druge odgovorne dužnosti i za druga krivična djela počinjena iz koristoljublja ili drugih niskih pobuda.

godina iskustva iz oblasti iz koje želi postati ovlašten vještak, da ne obavlja druge poslove koji su nespojivi sa poslovima vještaka, i da je lice koje se odlikuje visokim moralnim osobinama.

U okviru širokog pojma ekonomsko-finansijskih vještačenja bilo bi korisno preciznije formulisati posebne oblasti iz kojih vještak ima potrebna znanja i kvalifikacije. Primjera radi, iz liste stalnih sudskih vještaka u FBiH je vidljivo da iz te oblasti vještaci uglavnom u kategoriji uže specijalizacije navode „finansije“, što ne odgovara potrebama tužilaštava i sudova da za vještake odrede stvarne eksperte i po subspecijalizacijama, npr., oblast bankarstva i bankarskog poslovanja u najširem smislu, oblast carinskih radnji i postupaka, javnih nabavki, budžetiranja državnih institucija, poreski sistem, *hedge* fondovi, itd.

U Hrvatskoj, pored gore navedenih akademskih, stručnih i ostalih formalnih uslova za imenovanje određene osobe za vještaka, kao poseban uslov se propisuje i da je lice prethodno uspješno završilo stručnu obuku. Sposobnost kandidata za obavljanje poslova vještaka utvrđuje se na temelju izvještaja o provedenoj stručnoj obuci kod već imenovanog vještaka odgovarajuće struke pod čijim je nadzorom kandidat dužan obaviti najmanje pet vještačenja i u njima izraditi nalaz i mišljenje. Planom obuke je planirano da se vještak upozna i sa odredbama iz odgovarajućih etičkih kodeksa, čime bi se dodatno jačao integritet lica koje će u budućnosti obavljati vještačenje. Pitanje osiguranja uslova integriteta je riješeno na način da se za stalnog sudskog vještaka u Hrvatskoj ne može imenovati osoba za koju postoje ograničenja za prijem u državnu službu. Ovakvim rješenjem se dodatno pooštrava kriterij integriteta vještaka, posebno zato što raste uloga vještaka i vještačenja u sudskim i drugim postupcima, a u svjetlu odgovornosti pravosuđa prema javnosti.

U BiH, i pored napredaka učinjenih donošenjem novog ZoV RS i Pravilnika u BD, uopštenim i nedovoljno preciznim definicijama omogućeno je da subjektivni kriteriji i dalje imaju značajnu ulogu kod procjene postojanja uslova i kriterija za imenovanje lica za vještaka. Ovakvim uređenjem

Preporuke

1. Potrebno je da se pristupi izmjenama propisa o vještacima na način da će se harmonizirano i na precizan način urediti stepen školske sprema i radno iskustvo potrebno za obavljanje poslova vještaka u skladu sa dobrim primjerima iz promatranih zemalja regije, RS i BD.
2. Potrebno je propisati jasnije i preciznije uslove za osiguranje visokog stepena integriteta koje treba posjedovati sudski vještak.
3. Uvođenje obuke sa ocjenjivanjem po završetku iste kao neophodnog uslova, nakon ispunjavanja formalnih uslova, za imenovanje za vještaka po uzoru na rješenje u Hrvatskoj bi značajno uticalo da se osigura da na listi budu imenovana lica koja posjeduju visok stepen stručnosti i integriteta.
4. Bilo bi poželjno preciznije formulisati posebne oblasti/subspecijalizacije iz kojih vještak treba da ima potrebna znanja i kvalifikacije (oblast bankarstva i bankarskog poslovanja u najširem smislu, oblast carinskih radnji i postupaka, javnih nabavki, budžetiranja državnih institucija, poreski sistem, *hedge* fondovi, itd.)

kriterija i uslova se ne može isključiti mogućnost da se za vještaka imenuju lica koja ne posjeduju visoku stručnost i potreban nivo integriteta za obavljanje poslova vještačenja.

U svjetlu pitanja uslova i postupka za imenovanje vještaka, korisno je navesti i to da većina anketiranih tužilaca, tačnije njih 86%, smatra da je samo određeni broj vještaka sa liste vještaka u mogućnosti podjednako kvalitetno obaviti poslove vještačenja u predmetima privrednog kriminala i korupcije, dok samo 14% tužilaca smatra da svi sa liste vještaka mogu podjednako dobro obaviti vještačenja i podnijeti podjednako kvalitetne nalaze i mišljenja, te ih kao takve prezentirati na glavnom pretresu.

3.1.2. STRUČNO OSPOSOBLJAVANJE I USAVRŠAVANJE VJEŠTAKA

Vještaci trebaju da posjeduju ali i da održavaju visok nivo stručnosti i praktičnog iskustva.

Stručnost vještaka u poslovima izrade nalaza i mišljenja kompleksnijih vještačenja, kakva u većini slučajeva jesu finansijsko-ekonomska vještačenja, uzročno je povezana sa kontinuiranom edukacijom i usavršavanjem vještaka. Međunarodni standardi

nalažu da vještaci treba da posjeduju, ali i da održavaju visok nivo stručnosti i praktičnog iskustva. Pored toga, vrlo je bitno da vještaci redovno pohađaju obuke koje će se odnositi na prezentaciju nalaza i mišljenja na glavnom pretresu²³. Također se međunarodnim standardima ističe da vještaci treba da kontinuirano održavaju i unapređuju svoja stručna znanja u oblasti koja se odnosi na ulogu i značaj vještaka u sudskom postupku i pravila sudskog odnosno krivičnog postupka.

Entitetski zakoni o vještacima su propisali da su novoimenovani vještaci dužni da završe obuku o obavljanju poslova vještačenja prema pravilniku koji donosi ministar pravde. U skladu sa zakonskim odredbama, MP FBiH je izradilo i usvojilo Pravilnik o obuci vještaka za obavljanje poslova vještačenja u FBiH²⁴ u 2007. godini, koji je prestao da važi usvajanjem novog Pravilnika o obuci vještaka za obavljanje poslova vještačenja u FBiH²⁵ iz 2017. godine. MP RS nije izradilo i usvojilo ovaj podzakonski akt za vrijeme važenja bivšeg ZoV RS. U novom Zakonu, članom 26., Stručno usavršavanje vještaka, utvrđeno je da „Stručno usavršavanje organizira i provodi Ministarstvo, najmanje jednom u toku kalendarske godine“ i da su „Vještaci obavezni da se stručno usavršavaju“. Iz ovakve formulacije nije jasno da li bi MP RS trebalo da provede obuku za svaku kategoriju vještaka najmanje jednom godišnje, što bi svakako bilo pozitivno. Ministar pravde donosi Pravilnik o stručnom usavršavanju vještaka kojim se propisuju načini stručnog usavršavanja vještaka. Pravilnikom o uslovima za obavljanje poslova vještačenja u BD nije predviđeno usvajanje posebnog akta koji reguliše pitanje obuke vještaka. Neusvajanje pravilnika koji reguliše pitanje obuke vještaka od strane MP RS-a i nepostojanje obaveze donošenja pravilnika koji regulira pitanje obuke vještaka u BD predstavlja značajan nedostatak koji može uticati na stručnost i kvalitet vještaka koji se nalaze na zvaničnim listama. ZoV RS utvrđuje obavezu ministra pravde da u roku od šest mjeseci od stupanja na snagu ZoV, između ostalih, donese i Pravilnik o stručnom usavršavanju vještaka.

Pravilnikom o obuci vještaka za obavljanje poslova vještačenja FBiH iz 2007. godine bilo je utvrđeno da će se novoizabrani vještaci obučiti u oblasti sudskih, upravnih i prekršajnih postupaka. Pravilnikom

23 CEPEJ Guidelines on the role of court – appointed experts in judicial proceedings of Counsel Europe's Member States.

24 Pravilnik o obuci vještaka za obavljanje poslova vještačenja u FBiH, "Službene novine FBiH" broj 48/07.

25 Pravilnik o obuci vještaka za obavljanje poslova vještačenja u FBiH, "Službene novine FBiH" broj 29/17.

je također bilo propisano da će se obuka prvenstveno odnositi na prava, dužnosti i zadatke vještaka, kao i na sam postupak vještačenja. Na ovaj način su se vještaci educirali prvenstveno u pravnim pitanjima, a ne stručnim i praktičnim pitanjima. Ipak, novim Pravilnikom iz 2017. godine propisano je da se vrše obuke koje će obuhvatiti praktična i stručna pitanja. Obuku vrše stalni i privremeni članovi Stručne komisije, a po potrebi se mogu angažovati i stručnjaci iz akademske i pravosudne zajednice. Ono što je svakako dodatni značaj novog Pravilnika jeste obaveznost pohađanja obuke od strane vještaka, odnosno da stalni sudski vještaci koji na poziv Stručnog povjerenstva ne pristupe obaveznoj obuci iz Zakona neće biti ponovno imenovani za stalne sudske vještake. Pravilnikom je još uređeno da će se Potvrda o završenoj obuci uložiti u personalni dosje vještaka. Programme obuke vještaka i plan njihove realizacije donosi federalni ministar pravde na usaglašen prijedlog stalnih i privremenih članova Stručne komisije. Obuke predviđene ovim programom u FBiH su već otpočele za vještake finansijsko-ekonomske struke.

Novousvojenim Pravilnikom se ne utvrđuje obaveza kontinuiranog pohađanja stalnih obuka, osim u slučajevima izmjena procesnih zakona, kao i izmjenama u pravilima struke konkretne naučne oblasti kada se može organizovati dodatna obuka. Na sadržaj programa obuke u FBiH ni na koji način ne utiču stručna udruženja vještaka.

Učesnici u istraživanju su naveli da i pored činjenice da su vještaci finansijsko-ekonomske struke među najmnogobrojnijim profesionalnim grupama naspram vještaka drugih struka, broj vještaka koji imaju odgovarajuće iskustvo za vještačenje kompleksnih predmeta privrednog kriminala i korupcije je ograničen, posebno uzimajući u obzir neproporcionalnu dostupnost vještaka u svim dijelovima BiH. Također je naglašen nedostatak vještaka sa iskustvom u sljedećim oblastima: bankarsko-finansijsko poslovanje, *hedge* fondovi, pranje novca, korporativno upravljanje, berzansko poslovanje te oduzimanje imovine stečene krivičnim djelom u smislu dokazivanja obima nezakonito stečene imovine koja je u nesrazmjeri sa zakonitim prihodima. Posebno je ukazano na nedostatak forenzičkih vještaka finansijsko-ekonomske struke, odnosno nedostatak forenzičkog pristupa vještačenju u ovoj oblasti.

Zanimljiva i dobra praksa stručne obuke uspostavljena je u Hrvatskoj, gdje je kandidat za vještaka dužan, uz nadzor njemu određenog mentora, izraditi najmanje pet nalaza i mišljenja, na koji se način posebno vrši praktična obuka novoimenovanih vještaka, koji i ne mogu biti imenovani bez pohađanja ovakve praktične obuke. Obuka za vještake traje minimalno šest mjeseci. Također, u Hrvatskoj se stručna obuka obavlja prema programu što ga za svaku djelatnost odnosno struku utvrđuje odgovarajuća strukovna udruga.

ZoV FBiH uređuje pitanje daljnjeg stručnog usavršavanja vještaka na uopšten način. Podatke o daljnjem stručnom usavršavanju i specijalizaciji vještak dostavlja organu koji vodi evidenciju vještaka. Organ koji vodi evidenciju vještaka dužan je podatke o obukama da unese u sve relevantne dokumente i o svim eventualnim promjenama blagovremeno obavijesti sudove i tužilaštva. Podatak da određeni vještak kontinuirano provodi daljnje stručno usavršavanje i specijalizaciju bi svakako mogao poslužiti kao kriterij prilikom odabira pojedinog vještaka i povjeravanja poslova vještačenja. Međutim, dalje stručno usavršavanje se ne prati od strane tužilaštava i stoga se taj kriterij ne uzima u obzir prilikom odabira vještaka za rad na određenom predmetu. ZoV RS ne reguliše pitanje raspoloživosti podataka o daljnjem usavršavanju vještaka i dostupnosti tih podataka sudovima i

tužilaštvima. Posljedica ovakvog pristupa može biti potpuno ignorisanje kompetentnih vještaka i angažovanje onih koji ne raspolažu posebnim specijalističkim znanjima.

Zakon o sudskim vještacima Crne Gore uspostavlja obavezu stručnih udruženja kao tijela da provode godišnje obuke imenovanih vještaka, na način da opći program stručnog usavršavanja vještaka utvrđuje Administrativni ured Vrhovnog suda Crne Gore na osnovu kojeg organizator (stručno udruženje) donosi poseban program obuke.

Tokom sačinjavanja ove Analize, anketirani učesnici u istraživanju su naznačili potrebu izmjena propisa koji uređuju inicijalno i kontinuirano stručno usavršavanje vještaka. Usavršavanje treba između ostalog da se odnosi na forenzičko vještačenje, prezentacije nalaza i mišljenja, procesne pozicije i uloge vještaka u postupku, itd.

Iz grupe anketiranih tužilaca, njih 86% smatra da je samo određeni broj vještaka s liste vještaka u mogućnosti podjednako kvalitetno obaviti poslove vještačenja u predmetima privrednog kriminala i korupcije. Samo manji broj, njih 14%, smatra da svi vještaci s liste mogu podjednako dobro obaviti vještačenja i podnijeti podjednako kvalitetne nalaze i mišljenja. Nešto više od 50% tužilaca koji postupaju u predmetima privrednog kriminala i korupcije navodi da povremeno nisu zadovoljni prezentacijom nalaza i mišljenja vještaka finansijsko-ekonomske struke na glavnom pretresu. Također, ispitanici su u odgovorima na upitnike naglasili da je vrlo mali broj vještaka sposoban kvalitetno predstaviti nalaz i mišljenje na glavnom pretresu. Ovaj stav potvrđen je i tokom razgovora sa pojedinim tužiocima, i na konsultativnom sastanku održanom dana 5. 4. 2017. godine u Sarajevu. Tužiocima su primijetili da vještaci nerijetko ulaze u davanje pravnih ocjena i kvalifikacije krivičnog djela, što ukazuje na činjenicu da određeni vještaci nisu adekvatno upoznati sa svojom ulogom u krivičnom postupku.

Iz ovih nalaza proizašla je i preporuka učesnika u istraživanju za potrebom izrade priručnika koji bi jasno i precizno opisao uloge i zadatke tužilaca i vještaka u procesu dokazivanja krivičnih djela korupcije i privrednog kriminala.

Preporuke

1. Izraditi i usvojiti pravilnike o stručnim obukama u RS- u i BD, te dopuniti isti na nivou FBiH, kojima će se propisati obaveza pohađanja kontinuiranih obuka od strane vještaka, sadržaj obuka u skladu sa međunarodnim standardima za vještačenje u sudskim postupcima, te tijela koje će provoditi obuke vještaka i nadzor nad provođenjem i pohađanjem obuka.
2. Programom obuka poseban naglasak staviti na oblast unapređenja sposobnosti prezentacije nalaza i mišljenja vještaka na glavnom pretresu.

3.1.3. KRITERIJI ZA ODABIR VJEŠTAKA I DOSTUPNOST TUŽILAŠTVIMA VJEŠTAKA FINANSIJSKO-EKONOMSKE STRUKE

Finansijsko-ekonomsko vještačenje se određuje kada za utvrđivanje ili ocjenu neke važne činjenice treba pribaviti nalaz i mišljenje osoba koje raspolažu potrebnim stručnim znanjem iz te oblasti. Većina anketiranih tužilaca, tačnije njih 57%, navela je da je najčešći razlog za određivanje finansijsko-ekonomskog vještačenja u dokazivanju krivičnih djela i privrednog kriminala i korupcije određivanje visine pribavljene protupravne imovinske koristi, ili visina prouzrokovane štete. Znatno broj anketiranih tužilaca, odnosno njih 41%, naveo je da je razlog određivanja finansijsko-ekonomskog vještačenja utvrđivanje postojanja osnova sumnje/osnovane sumnje da je izvršeno krivično djelo.

Najčešći razlog za određivanje finansijsko-ekonomskog vještačenja u dokazivanju krivičnih djela i privrednog kriminala i korupcije jeste određivanje visine pribavljene protupravne imovinske koristi, ili visina prouzrokovane štete.

Kriteriji koji trebaju biti uzeti u obzir prilikom odabira vještaka, prema međunarodnim standardima, jesu posjedovanje stručnog znanja, nezavisnost i lična nepristrasnost vještaka, dostupnost vještaka i posjedovanje tehničkih kapaciteta za provođenje vještačenja, predvidivost troškova vještačenja, prednosti državljanstva vještaka u zemlji u kojoj se obavlja vještačenje, opredijeljenost vještaka i dokazano iskustvo sa ostvarenim rezultatima. Međunarodni standardi nalažu da je prilikom odabira neophodno da se uzmu u obzir svi kriteriji zajednički i da se na osnovu takvih kriterija procijeni koji vještak od više njih jeste najprikladniji za vještačenje u nekom konkretnom slučaju.

„Zahtev da veštak poseduje određena stručna znanja predstavlja prvi i neophodan uslov svakog vještačenja bez obzira na to kako je normativno regulisan“²⁶, te kao takav treba da bude jedan od faktora koji preovladava za izbor određenog vještaka. Zakoni o krivičnim postupcima u BiH na opšti način definišu uslove koje treba posjedovati lice da bi bilo imenovano za vještaka. Zakoni o krivičnim postupcima u BiH ne određuju način, odnosno kriterije na osnovu kojih će tužilaštvo ili sud procijeniti stručnost vještaka koji će biti određen da izradi nalaz i mišljenje.

Postojanje liste stalnih sudskih vještaka, koja je po pravilu obavezna za sud, odnosno organ koji vodi postupak, jeste najrasprostranjeniji način kontrole stručnih referenci i znanja vještaka u krivičnom postupku u zemljama regije. Svrha liste stalnih sudskih vještaka je potvrda kompetencije onih osoba koje su određene da vrše različita vještačenja kako u krivičnom, tako i u drugim sudskim postupcima. Zakoni o krivičnim postupcima u zemljama regije su propisali da organ koji vodi postupak određuje vještačenje pisanom naredbom, te se navodi da ako za određenu vrstu vještačenja postoje vještaci sa spiska stalnih vještaka, drugi vještaci se mogu odrediti samo ako postoji opasnost od odlaganja, ako su stalni vještaci spriječeni, ili ako to

Zakoni o krivičnim postupcima u BiH ne prepoznaju listu vještaka kao obavezujuću za organ koji vodi postupak, te entitetski zakoni o vještacima čak eksplicitno navode da liste stalnih sudskih vještaka nisu obavezujuće za sud ili drugi organ koji vodi postupak, odnosno druge učesnike u postupku, osim ako je drugačije predviđeno propisima kojima se uređuju pravila postupka.

26 Snežana Soković: „Vještačenje u krivičnom postupku: nova praksa u starim normativnim okvirima i drugi problemi, str 29-54, , Zbornik Instituta za Kriminološka i Sociološka Istraživanja, 2008, XXVII (1-2)

zahtijevaju druge okolnosti. Dodatno, zakoni o sudskim vještacima Crne Gore i Srbije su propisali i da je nadležni sud prilikom izbora dužan da u pojedinom predmetu, po pravilu, određuje vještaka koji ima prebivalište na području tog suda, a posebno vodeći računa da vještaci iz iste oblasti budu ravnomjerno angažovani. Ovakvom zakonskom odredbom se umanjuje mogućnost kontinuiranog određivanja ograničenog broja istih vještaka ukoliko lista sadrži više vještaka nego što je taj mogući ograničeni broj njih koji se stalno ili najčešće angažuju. Ovim se značajno sprečava mogućnost nastanka rizika od zloupotrebe diskrecijskog prava organa koji određuje vještačenje da favorizira određenog vještaka ili grupu njih.

Prilikom razgovora sa tužiocima u BiH koji postupaju u predmetima privrednog kriminala i korupcije, istaknuto je da na nivou institucije ne postoje unaprijed definisani kriteriji i procedure za izbor pojedinih vještaka finansijsko-ekonomske struke kojima će se povjeriti vještačenje u konkretnom predmetu. Također je uočeno da se ne vrši institucionalna evaluacija rada vještaka koji su angažovani od strane nadležnih tužilaštava. Utvrđeno je i da tužilaštva angažuju samo pojedine vještake finansijsko-ekonomske struke, uprkos većem broju lica koja se nalaze na listama stalnih sudskih vještaka te struke.

Prema rezultatima ankete, 38% anketiranih tužilaca je navelo da je povjerenje u rad vještaka bio osnovni kriterij kojim su se vodili prilikom izbora određenih vještaka finansijsko-ekonomske struke. Također, kao vrlo bitne kriterije kojim su se vodili u odabiru pojedinih vještaka, tužioci su navodili i iskustvo u prezentaciji nalaza i mišljenja na glavnom pretresu, mali broj osporenih nalaza i mišljenja tokom postupka i dostupnost vještaka. Uočeno je da ne postoji institucionalni pristup u određivanju kriterija, nego da se u praksi koristi „ad hoc“ pristup odabiru vještaka. Ovakav pristup predstavlja rizik za zloupotrebu diskrecionog ovlaštenja prilikom izbora određenog vještaka, to jest, ostavlja se mogućnost da se angažuje samo pojedini vještak, iako možda i drugi vještaci imaju kompetencije da obave efikasno i kvalitetno vještačenje.

Međutim, važno je napomenuti da poseban problem predstavlja nedovoljan broj vještaka iz specijaliziranih oblasti finansijsko-ekonomske struke koji rade za potrebe krivičnog postupka u odnosu na ukupan broj vještaka finansijsko-ekonomske struke i njihovu raspoloživost za potrebe tužilaštava. S tim u vezi, određena tužilaštva kontinuirano održavaju sastanke sa vještacima finansijsko-ekonomske struke sa ciljem utvrđivanja njihove raspoloživosti i motiviranosti da budu angažovani u krivičnim postupcima, a sa ciljem uspostavljanja registra dostupnih vještaka. Sastanci se održavaju i sa ciljem razmatranja izazova i načina prevazilaženja istih u krivičnim predmetima privrednog kriminala i korupcije.

Kao značajan problem prilikom istraživanja i razgovora sa tužiocima navedeno je i dugo trajanje i nepoštivanje rokova vještačenja zbog preopterećenosti vještaka na izradi nalaza i mišljenja u drugim predmetima. Međutim, u provedenoj anketi tek 12% njih je ovo istaklo kao najznačajniji problem, ocjenjujući da su jako obimna dokumentacija (44%) i kompleksnost vještačenja (44%) važniji razlozi za dugo trajanje vještačenja. Stoga bi bilo poželjno, uz ranije preporuke u vezi sa ravnomjernijim angažmanom vještaka, rokove za obavljanje vještačenja određivati realnije, u konsultaciji sa odabranim vještakom ili institucijom određenom za vještačenje.

Lako dostupna i pregledna evidencija o kontinuiranoj stručnoj edukaciji i specijalizaciji može biti jedan od ključnih alata za kompletiranje kriterija za odabir pojedinih vještaka finansijsko-ekonomske struke, što je izuzetno važno kao jedan od osnovnih uslova za dobijanje kvalitetnih vještačenja. S tim u vezi, trebalo bi omogućiti tužilaštvima da imaju direktan pristup ažurnim podacima o stručnoj edukaciji i specijalizaciji vještaka. S druge strane, dok se takav pristup ne uspostavi, vještaci bi trebalo da dostavljaju podatke o svojim stručnim edukacijama i specijalizacijama barem sudu i tužilaštvu na čijem području imaju prebivalište ili registrovanu poslovnu aktivnost. Ovakav pristup bi doprinio i povećanju interesa vještaka za promovisanjem vlastitih referenci i time stvaranje transparentne liste eksperata za pojedine oblasti i podoblasti. Time bi se postiglo nekoliko ciljeva: povećao bi se broj vještaka finansijsko-ekonomske struke koji je na raspolaganju tužilaštvima, povećan broj kvalitetnih vještaka bi rasteretio one koje tužilaštva redovno koriste u procesu pripreme optužnice i suđenja, vještačenja bi bila vremenski kraća, što bi uticalo i na smanjenje trajanja krivičnog postupka, itd. Ovakvi podaci, uredno ažurirani i dostupni, mogu biti višestruko korisni za povećanje efikasnosti suđenja generalno, a naročito u slučajevima procesuiranja korupcije, privrednog i organizovanog kriminala.

Preporuke

1. Listu vještaka nomirati, po pravilu, kao obaveznu ili prioritetnu za odabir pojedinih vještaka.
2. Uspostaviti registar dostupnih vještaka na prostoru pojedinačnih tužilaštava i raditi na stvaranju mogućnosti za ravnomjeran odabir vještaka sa liste.
3. Na nivou tužilaštava utvrditi kriterije i proceduru za izbor i pozivanje vještaka i praćenje njihovog rada.
4. Prilikom određivanja kriterija za odabir pojedinih vještaka uzeti u obzir i evidenciju o daljem stručnom usavršavanju i specijalizaciji vještaka. Kao pozitivnu promovisati praksu pojedinih tužilaštava u organizovanju sastanaka sa vještacima sa ciljem razmatranja izazova i načina njihovog prevazilaženja u predmetima privrednog kriminala i korupcije.

3.2. KVALITET NALAZA I MIŠLJENJA VJEŠTAKA PREMA ISTRAŽIVANJU U TUŽILAŠTVIMA U BIH

Zakonima o krivičnim postupcima u BiH propisano je da osoba koju tužilac, odnosno sud odredi za vještaka, dužna je tužiocu, odnosno sudu dostaviti svoj izvještaj koji sadrži sljedeće: dokaze koje je pregledao, obavljene testove, nalaz i mišljenje do kojeg je došao i sve druge relevantne podatke koje vještak smatra potrebnim

85% anketiranih tužilaca navodi da se u praksi iskazuje potreba za dodatnim obrazloženjem nalaza i mišljenja vještaka, dok 47% anketiranih tužilaca navodi da se u praksi dešavaju slučajevi da dostavljeni nalaz i mišljenje nisu ispunjavali upute iz naredbe.

za pravednu i objektivnu analizu. Vještak će detaljno obrazložiti kako je došao do određenog mišljenja. Entitetskim zakonima o vještacima propisano je da je vještak dužan pridržavati se rokova utvrđenih za obavljanje vještačenja i postupanje ako iz objektivnih razloga naređeno vještačenje ne može dovršiti u utvrđenom roku. U tom slučaju, dužan je podnijeti organu, odnosno sudu koji je odredio vještačenje, a najkasnije deset dana prije isteka roka, izvještaj o razlozima zbog kojih nije u mogućnosti dovršiti vještačenje, kratki prikaz rezultata do tada obavljenih radnji, kao i navesti rok do kojeg će obaviti vještačenje, osim ako je drugačije predviđeno propisima kojima se uređuju pravila postupka. U složenijim vještačenjima u kojima je određen duži rok za vještačenje, vještak je dužan podnijeti organu, odnosno sudu koji je odredio vještačenje, svakog mjeseca od dana povjerenog vještačenja kratki izvještaj o rezultatima do tada obavljenih radnji, osim ako je drugačije predviđeno propisima kojima se uređuju pravila postupka.

Vještaci prilikom izrade nalaza i mišljenja imaju pravo da im se dodatno razjasne eventualne određene nedoumice koje proizilaze iz naredbe, a može mu se dopustiti i da razmatra spise. Vještak može predložiti da se izvedu i dokazi ili pribave predmeti i podaci koji su od važnosti za davanje njegovog nalaza i mišljenja. Ako prisustvuje uviđaju, rekonstrukciji događaja ili drugoj istražnoj radnji, vještak može predložiti da se razjasne pojedine okolnosti ili da se osobi koja se saslušava postave pojedina pitanja.

Kad su u pitanju rezultati provedene ankete koji se odnose na kvalitet vještačenja u svjetlu propisa navedenih u prethodnim pasusima, većina anketiranih tužilaca je navela da su generalno zadovoljni kvalitetom dobijenih nalaza i mišljenja vještaka finansijsko-ekonomske struke u predmetima privrednog kriminala i korupcije. Međutim, 85% anketiranih tužilaca navodi da se na pretresima nerijetko iskazuje potreba za dodatnim obrazloženjem nalaza i mišljenja vještaka, a 47% anketiranih tužilaca navodi da se u praksi dešavaju slučajevi da dostavljeni nalaz i mišljenje nisu ispunjavali upute iz naredbe za vještačenje, te je bilo neophodno narediti izradu novog nalaza i mišljenja vještaka. Ovim se znatno uticalo na efikasnost i ekonomičnost krivičnog postupka zbog činjenice da je donošenje dodatne naredbe za vještačenje doprinijelo odugovlačenju krivičnog postupka i povećanju troškova. Ovi podaci iz ankete se mogu dovesti u korelaciju sa podatkom da je u nekim tužilaštvima prosječna dužina trajanja izrade nalaza i mišljenja vještaka iznosila 207 dana. Tužilaštva bi trebala uspostaviti kriterije na osnovu kojih bi se na jednostavan način ocijenilo da li za dodatno vještačenje treba vještaku isplatiti dodatna sredstva ili ne, naročito ako se utvrdi da je naredba za vještačenje bila jasna i precizna. Time bi se umanjila eventualna mogućnost manipulacije sa dostavljanjem nepotpunih nalaza u cilju povećanja troškova vještačenja.

Bez obzira na nalaz iz ankete naveden na početku ovog odjeljka, neki od tužilaca prenijeli su svoja iskustva koja ukazuju na to da su određena vještačenja finansijsko-ekonomske struke u tolikoj mjeri nekvalitetna da ne mogu poslužiti kao dokaz pred sudom.

Pojedini ispitanici su nam ukazali i na pojavu da neki vještaci u jednom danu podnesu više izrađenih nalaza i mišljenja u kojima se uradi izmjena samo broja predmeta, a sadržaji, nalazi i mišljenja budu skoro identični. Dodatno je istaknuto da ponekad nalazi i mišljenja vještaka budu velikim dijelom prepisani iz izvještaja o počinjenom krivičnom djelu, podnesenom od strane policije ili drugog državnog organa, pa time dodatna vrijednost vještačenja ne bude postignuta. Također je navedeno da na kvalitet vještačenja negativno utiče i to što se vještaci u nekim slučajevima upuštaju

u davanje ocjene ko je odgovoran za neke propuste u odnosu na izvršenje krivičnog djela, da li je uopšte odgovoran, dakle, vještaci nude pravne kvalifikacije ili daju pojašnjenja o nekim drugim pitanjima koja su van bilo kakve kompetencije vještaka finansijsko-ekonomske struke. Dodatno je problematizirano da se i na samim suđenjima dešava da vještaci daju mišljenje o biću krivičnog djela i krivičnoj odgovornosti, te da u takvom slučaju tužilaštvo i sud treba da upute vještaka da iznese svoj nalaz i mišljenje, a ne da uzima prerogative drugih učesnika u postupku.

Učesnici u istraživanju su posebno naveli da razvoj sofisticiranih metoda zloupotrebe napretka u finansijskom poslovanju multiplicira probleme zbog nedostatka vještaka sa iskustvom u sljedećim specifičnim oblastima: bankarsko-finansijsko poslovanje, *hedge* fondovi, pranje novca, korporativno upravljanje, berzansko poslovanje te oduzimanje imovine stečene krivičnim djelom u smislu dokazivanja obima nezakonito stečene imovine koja je u nesrazmjeri sa zakonitim prihodima. Posebno je ukazano na nedostatak forenzičkih vještaka, odnosno nedostatak forenzičkog pristupa vještačenju u ovoj oblasti. Na ovaj način se tužioci u pojedinim specifičnim složenim predmetima susreću sa izazovom nedostatka kvalitetnih vještaka specijaliziranih za pojedine oblasti i provođenja dokazne radnje vještačenja u pojedinim krivičnim predmetima.

Svi anketirani tužioci, ali i ostali ispitanici prilikom istraživanja su saglasni da je sposobnost vještaka da na adekvatan način prezentira nalaz i mišljenje na glavnom pretresu veoma značajan faktor u dokazivanju postojanja krivičnih djela i osude počinioca, te da može biti i od presudnog značaja. Međutim, 47% anketiranih tužilaca navodi da često nisu zadovoljni sa određenim prezentacijama nalaza i mišljenja vještaka na glavnom pretresu, čak i ako su zadovoljni dostavljenim pismenim nalazom i mišljenjem. Pored malog broja vještaka koji su na raspolaganju tužilaštvima i imaju stručne kapacitete da izrade kvalitetne nalaze i mišljenja, u tužilaštvima su naveli da i u toj grupi vještaka postoje oni koji ne raspolažu potrebnim vještinama prezentiranja nalaza i mišljenja na glavnom pretresu. Tako se često dešava da vještak pod pritiskom pitanja odbrane modificira svoj nalaz i mišljenje na štetu optužnice, ili da je nesiguran tokom unakrsnog ispitivanja. Potreba za kontinuiranom obukom za vještake i u ovom segmentu svakako bi uticala na poboljšanje sposobnosti vještaka na planu prezentacije nalaza i mišljenja na glavnom pretresu.

Preporuke

1. Uraditi analizu uzroka vještačenja koja su se morala dodatno obrazložiti i/ili ponovo narediti kako bi se u buduće broj eventualnih nepotrebnih dodatnih vještačenja umanjio.
2. Vršiti kontinuirani nadzor nad radom vještaka i kvalitetom njihovog nalaza i mišljenja kako bi se spriječili slučajevi prepisivanja već postojećih vještačenja iz izvještaja o počinjenom krivičnom djelu. U slučaju da organ koji je naredio vještačenje ili bilo koji drugi učesnik u postupku registruje takav nalaz i mišljenje vještaka, o tome odmah treba obavijestiti tijela nadležna za imenovanje vještaka.
3. U saradnji sa tužilaštvima vršiti kontinuirane edukacije vještaka o načinu predstavljanja nalaza i mišljenja na glavnom pretresu.

Određena tužilaštva jednostavnija vještačenja finansijsko-ekonomske struke povjeravaju tek imenovanim vještacima radi postepenog nadograđivanja njihovih vještina, kako na planu izrade nalaza i mišljenja, tako i u njihovoj prezentaciji na glavnom pretresu. Ovakav pristup može predstavljati dobru praksu i za ostala tužilaštva u razvijanju kriterija i procedura za odabir vještaka.

3.2.1. VREMENSKO TRAJANJE VJEŠTAČENJA I UTICAJ NA EFIKASNOST RADA NA PREDMETIMA

Vremensko trajanje izrade nalaza i mišljenja je trenutno jedan od najvećih problema koji znatno utiče i na efikasnost rada na predmetima.

Kao što je već ranije navedeno, važećim propisima je uređeno da je jedna od osnovnih obaveza vještaka da se pridržavaju rokova koji su određeni naredbom za vještačenje. Među najvećim problemima u angažovanju vještaka finansijsko-ekonomske struke koji su identifikovani prilikom istraživanja jeste

vremensko trajanje izrade nalaza i mišljenja, čime se znatno utiče i na efikasnost rada tužilaštava i sudova na predmetima. Identifikovani su mnogobrojni razlozi koji neposredno utiču na dužinu trajanja izrade nalaza i mišljenja finansijsko-ekonomskih vještačenja. Prvenstveni razlog je nepostojanje dovoljnog broja kvalitetnih i pouzdanih vještaka, a oni koje tužilaštva najčešće angažuju su pod stalnim opterećenjem sve većeg broja naredbi. Zato se sve češće spisi sa dokazima koje treba vještačiti dugo zadržavaju kod pojedinih vještaka. Ipak, postavlja se logično pitanje: kako to da i pored činjenice da je na zvaničnim listama vještaka u BiH najveći broj vještaka finansijsko-ekonomske struke, i dalje postoji mali broj vještaka koji, prema ocjenama tužilaca, mogu kvalitetno obaviti zadatke iz naredbi o vještačenju? Jedan od uočenih trendova je da mnogi vještaci finansijsko-ekonomske struke izbjegavaju rad na predmetima u krivičnom postupku, te da češće preuzimaju rad na poslovima vještačenja u pamičnim i privrednim predmetima zbog činjenice da mogu naplatiti veći iznos za relativno sličnu količinu uloženog rada. Tužiocima su naveli da veliko ograničenje za lakše i efikasnije angažovanje vještaka u FBiH predstavlja i tarifa o naknadama vještaka koja je i u naročito složenim vještačenjima ograničena na svega 2.000, a u izuzetnim slučajevima na 4.000 KM²⁷, te je izvjesno da određeni vještaci neće pristati da rade na složenim vještačenjima u krivičnim predmetima, gdje se često vještači i po nekoliko hiljada stranica poslovnih knjiga i drugih dokumenata, za iznose koji su propisani važećom tarifom.

Poseban problem u određenim tužilaštvima predstavlja i nemogućnost raspolaganja odgovarajućim finansijskim sredstvima za naknade i nagrade za rad vještaka. Prilikom razgovora sa tužiocima, istaknuto je da redovna kašnjenja u isplati naknada vještacima također negativno utiču na pravovremeno izvršavanje naredbi za vještačenje. Vještaci su jednostavno u poziciji da u nekim slučajevima namjerno odugovlače sačinjavanja nalaza i mišljenja dok ne budu isplaćeni za prethodno vještačenje. Neki vještaci, zbog nenaplaćenih ranijih potraživanja, odbijaju da preuzmu nove predmete. Grupa od 70% anketiranih tužilaca je navela da neažurnost u plaćanju utiče na raspoloživost samih vještaka, kao i pravovremenost i kvalitet izrade nalaza i mišljenja vještaka finansijsko-ekonomske struke u predmetima privrednog kriminala i korupcije. Uzimajući u obzir da su vještaci finansijsko-ekonomske struke vrlo često angažovani i u pamičnim predmetima, to

27 Čl. 2. i 3. Tarife o nagradama i naknadama troškova vještaka FBiH, „Službene novine FBiH“ broj 57/15.

dodatno povećava problem dostupnosti ovih vještaka za potrebe procesuiranja krivičnih djela korupcije i privrednog kriminala.

Pored uzroka finansijske neažurnosti prema vještacima, koji direktno utiče na dužinu trajanja pojedinog predmeta, istraživanjem su se utvrdili i drugi razlozi za dugo trajanje postupka. Prvenstveno su istaknuti razlozi koji se odnose na kompleksnost samog vještačenja u predmetima privrednog kriminala i korupcije i kompleksnosti dokumentacije koju treba vještačiti. Prijedlozi za neka od rješenja koja su istaknuta jesu da se u ovakvim složenim vještačenjima angažuje tim vještaka različitih specijalnosti, ili da se angažuju forenzične ustanove. Međutim, iako je izvjesno da bi ovaj način znatno povećao kvalitet nalaza i mišljenja, to bi također moglo imati i negativnu vremensku konotaciju. Istovremeno bi se dodatno povećali izdaci za vještačenja, što je u pojedinim tužilaštvima nemoguće zbog ograničenih budžetskih sredstava.

Pored gore navedenih objektivnih razloga koji utiču na vremensko trajanje vještačenja, anketom su identifikovani i razlozi subjektivne prirode. Naime, u anketi je čak 52% tužilaca navelo da se u praksi dešava da vještaci finansijsko-ekonomske struke bez opravdanog razloga prekoračuju rokove utvrđene u naredbama i kasne u dostavljanju nalaza i mišljenja. Nepoštivanje rokova utvrđenih za izvršenje poslova vještačenja bez opravdanog razloga predstavlja povredu obavljanja poslova vještačenja naročito ozbiljne prirode, te može biti razlog za određivanje mjera od strane Komisija ili razlog za razrješenje i brisanje sa liste stalnih vještaka. Međutim, tužioci koji su smatrali da vještaci finansijsko-ekonomske struke neopravdano kasne u izradi nalaza i mišljenja nisu ni u jednom slučaju o takvoj vrsti kašnjenja obavijestili nadležne organe koji vrše nadzor nad radom vještaka. Ovakvim nalazom se može konstatovati da i tužioci snose dio odgovornosti za određena kašnjenja u izradi nalaza i mišljenja.

Preporuke

1. Analizirati mogućnost ravnomjernog angažovanja različitih vještaka finansijsko-ekonomske struke, naročito kod jednostavnijih vještačenja u predmetima privrednog kriminala i korupcije, kako bi se smanjila opterećenost pojedinih vještaka.
2. Nastaviti sa zagovaranjem da se tužilaštvima na raspolaganje stave dovoljna sredstva za efikasan rad na predmetima, uključujući plaćanje troškova složenih finansijsko- ekonomskih vještačenja.
3. Potrebno je inicirati izmjenu odredbi Tarife o nagradama i naknadama troškova vještaka u FBiH kojima se ograničava maksimalni iznos koji tužilaštvo može platiti vještaku pojedincu.
4. Postupajući tužioci bi trebali u slučaju sumnje da se bez opravdanog razloga kasni u dostavljanju nalaza i mišljenja od strane vještaka o istome bez odlaganja obavijestiti nadležne organe.

3.2.2. NADZOR NAD KVALITETOM NALAZA I MIŠLJENJA VJEŠTAKA FINANSIJSKO-EKONOMSKE STRUKE / IZDAVANJE NAREDBE O VJEŠTAČENJU

Kvalitet nalaza i mišljenja u značajnoj mjeri zavisi i od same naredbe o vještačenju, odnosno od sadržaja, obima i usmjeravajućeg pravca naredbe u smislu zadatka i cilja koji se očekuje od budućeg nalaza i mišljenja.

Pitanja nadzora nad radom i kvalitetom nalaza i mišljenja vještaka nisu u dovoljnoj mjeri formalno regulisana ni entitetskim ZoV, niti novim Pravilnikom BD. Entitetski ZoV utvrđuju generalnu obavezu predsjednika sudova i organa koji vode postupak da prate rad vještaka, da o svojim zapažanjima odnosno primjedbama i izrečenim novčanim kaznama obavještavaju ministarstvo pravde, te predlažu

utvrđivanje odgovornosti vještaka u skladu sa ovim zakonom. Novi Pravilnik BD regulisao je ova pitanja na rigidniji način. U stavu (2) člana 22. ovog Pravilnika utvrđuje se obaveza („dužni su“) sudova i Tužilaštva BD, i drugih organa pred kojim se obavljaju poslovi vještačenja, da prate rad vještaka i o svojim zapažanjima obavijeste Stručnu službu i u skladu s tim predložiti utvrđivanje odgovornosti u smislu odredbe člana 23. ovog Pravilnika (Član 23. - Rješenje o razrješenju).

U FBiH Stručna komisija i dalje ima obavezu da periodično procjenjuje, odnosno izriče odgovarajuće mjere prema vještacima, dok novi propisi RS i BD takvu obavezu više ne utvrđuju.

Ovako koncipiranim odredbama ne ustanovljavaju se striktno obaveze nadzora nad radom vještaka. Također nije precizirano čija bi to bila redovna obaveza. Postojeće formulacije, osim u Pravilniku BD koji ustanovljava obavezu organâ u ovom smislu, ostavljaju na odluku bilo kojem učesniku u postupku da podnese pritužbu na rad vještaka samo ukoliko to i želi. Nadalje, očito je da je predviđena mogućnost podnošenja samo primjedbi, odnosno negativnih mišljenja o radu vještaka. Ne postoje instrumenti kojima bi se verifikovala stručnost vještaka, njegova posvećenost nekom predmetu ili spisu, naučnim i drugim stručnim sposobnostima vještaka kojima je dao doprinos da se dokaže postojanje krivičnog djela i izrekne kazna počiniocu, eventualni uticaj na sudsku praksu, itd.

Pored sistema nadzora uređenog na reaktivno-represivan način, pogotovo ne postoji uređen sistem nadzora nad kvalitetom rada vještaka. U praksi, tužilac je taj koji ocjenjuje da li su nalaz i mišljenje vještaka zadovoljili zahtjeve iz naredbe o vještačenju. Također i sud daje svoju ocjenu kvaliteta vještačenja i to na posredan način, ocjenjujući šta iz nalaza vještaka prihvata kao dokazano, a šta ne.

Kvalitet nalaza i mišljenja u značajnoj mjeri zavisi i od naredbe o vještačenju, odnosno od sadržaja, obima i usmjeravajućeg pravca naredbe u smislu zadatka i cilja koji se očekuje od budućeg nalaza i mišljenja. Zakonom o krivičnim postupcima je određeno da prilikom davanja nalaza i mišljenja o predmetu koji se pregleda, vještak će se oslanjati na dokaze na koje su mu ukazale ovlaštene službene osobe, tužilaštvo ili sud. U tom pravcu bi bilo poželjno uključiti vještake od samog početka u proces prikupljanja dokaza, pri čemu u saradnji sa organom koji određuje vještačenje, vještak odgovarajuće struke može pravovremeno ukazati kakav mu je materijal nužan da bi odgovorio na zahtjeve iz naredbe za vještačenje. Mada neki tužioci već primjenjuju ovu praksu, bilo bi korisno proširiti je i standardizirati kako bi se na ujednačen način primjenjivala u svim tužilaštvima u BiH.

Tokom istraživanja utvrđeno je kao neophodno da se jasno i nedvosmisleno precizira vještaku u kom pravcu i u kom obimu treba vršiti vještačenje i koje činjenice i okolnosti treba utvrditi. Izdavanje naredbe za složeno finansijsko-ekonomsko vještačenje se ne bi trebalo odrediti bez prethodnih detaljnih provjera sa svim uključenim akterima u predistražnom i istražnom postupku, kako bi naredba jasno definisala i ukazivala na sve okolnosti na koje vještak treba da odgovori. U određenim tužilaštvima zapažena je dobra praksa unapređenja obrazaca za izdavanje naredbi za finansijsko-ekonomska vještačenja, gdje se koristi konzistentna terminologija, naredbe se izdaju precizno i sveobuhvatno, ujedno ostavljajući prostor za moguće naknadne aktivnosti prilagođene specifičnostima pojedinačnog predmeta. Ovako koncipirani obrasci istovremeno definišu i obavezne i fakultativne dijelove ovakve naredbe. Određeni tužitelji sugerišu da je neophodno ranije obaviti razgovor i sa osumnjičenim i svim svjedocima kako bi eventualno uzeo i njihove navode u obzir prilikom izrade naredbe za vještačenje. Pored toga, dobra praksa pojedinih tužilaštava je da preciziranje naredbe iznesu na kolegij tužilaca i da se o istom raspravi sa ciljem dobijanja dodatnih mišljenja od kolega u smislu preciznije naredbe i eventualno dodatne dokumentacije koja se treba prikupiti.

Praksa organizovanja redovnih sastanaka sa vještacima finansijsko-ekonomske struke na kojima se raspravlja o raznim izazovima u provođenju vještačenja u predmetima privrednog kriminala i korupcije može poslužiti kao dobra osnova za preciziranje i izbjegavanje mogućih nejasnoća samih naredbi o vještačenju. Također, pojedina tužilaštva su izradila obrasce naredbi za vještačenje koji se mogu koristiti i kao kontrolna lista za verifikaciju šta je od konkretnih zadataka realizovano do određenog datuma ili stadija istrage. Ova praksa se u tužilaštvima pokazala kao vrlo korisna posebno prilikom rada novoimenovanih tužilaca koji imaju manje iskustva u radu.

Ovakav pristup se smatra logičnim posebno uzimajući u obzir činjenicu da su pojedini tužitelji navodili da su isti vještaci finansijsko-ekonomske struke podnosili dva različita nalaza i mišljenja nakon ponovljenih poslova vještačenja u istom predmetu. Kao razlog za ovakve tvrdnje su najčešće navodili da je odbrana ponudila dodatnu dokumentaciju koja prilikom izrade prvog nalaza i mišljenja nije bila predmet razmatranja. Prikupljanje cjelokupne relevantne dokumentacije je iz tog razloga vrlo značajno kako bi se svi relevantni podaci analizirali putem vještačenja. Kao jedan od uzroka zbog kojih vještaci ne analiziraju svu potrebnu dokumentaciju već prilikom prvog vještačenja, identifikovani su slučajevi gdje naredbe za vještačenje budu postavljene previše uopšteno i da u dovoljnoj mjeri ne postave jasne zadatke vještaku finansijsko-ekonomske struke. U grupi anketiranih tužilaca, njih 48% smatra da određeni tužioci ne izdaju detaljne i precizne naredbe za vještačenje u predmetima privrednog kriminala i korupcije i da su takve naredbe previše uopštene. Izdavanjem takvih naredbi stvara se mogućnost da se izradi nalaz i mišljenje koji može pogrešno usmjeriti istragu u predmetima privrednog kriminala i korupcije.

Nalazimo vrlo bitnim i podatak da 42% anketiranih tužilaca smatra da se u pojedinim slučajevima izdaje naredba za vještačenje po vještaku finansijsko-ekonomske struke i kada bi se krivično djelo privrednog kriminala ili korupcije moglo dokazati i bez vještačenja.

Kako bi izbjegli izdavanje nepreciznih naredbi, tužioci često ostvaruju saradnju i obavljaju razgovore sa vještacima finansijsko-ekonomske struke i prije formalnog izdavanja naredbe za vještačenje. Svi anketirani tužioci su naveli da postoji potreba za unapređenjem znanja tužilaca iz oblasti izdavanja naredbi i nadzora nad radom vještaka finansijsko-ekonomske struke, a posebno u predmetima

privrednog kriminala i korupcije. Svi anketirani tužioci također navode da bi bilo izuzetno korisno da u svakom tužilaštvu bude zaposlena osoba ekonomske struke koja bi radila na inicijalnom pregledu, prikupljanju i selekciji relevantne dokumentacije za određeni predmet. Nakon proteka određenog vremena i sticanja neophodnog iskustva, takve osobe bi bile od ključne pomoći tužiocima u pripremi i vođenju istrage u konkretnom predmetu, uključujući izdavanje precizne naredbe za vještačenje. Prema mišljenju tužilaca, upošljavanjem ovakve osobe bi se smanjili i troškovi vještačenja, jer bi se na taj način znatno smanjio broj slučajeva gdje je potrebno sačiniti dodatne nalaze i mišljenja vještaka. Time bi se ojačala i uloga nadzora i kontrole tužilaca nad radom vještaka finansijsko-ekonomske struke. Učesnici u istraživanju su naveli da je neophodno vršiti i kontinuiranu edukaciju tužilaca u smislu unapređenja sposobnosti izdavanja preciznijih naredbi za finansijsko-ekonomska vještačenja te da takve obuke treba inicirati kod nadležnih centara za educiranje sudija i tužilaca. Tužioci su se složili da je neophodno vršiti i kontinuiranu internu edukaciju novoimenovanih tužilaca od strane iskusnijih kolega u pojedinačnim tužilaštvima u smislu unapređenja sposobnosti izdavanja preciznijih naredbi za finansijsko-ekonomska vještačenja. Sve predložene aktivnosti bi doprinijele jačanju pozicije tužilaca u nadzoru nad radom vještaka.

Preporuke

1. Promovisati potrebu preciznijeg regulisanja oblasti nadzora nad radom vještaka i kvalitetom nalaza i mišljenja vještaka, sa naročitim naglaskom na vještačenja finansijsko- ekonomske struke.
2. Podizati nivo osposobljenosti tužilaca za izdavanje preciznih naredbi o vještačenju, jer takva naredba omogućava bolju kontrolu procesa vještačenja i samim tim bolju kontrolu vođenja istrage i podizanja kvalitetnih optužnica, i jača poziciju tužilaštva u krivičnom postupku pred sudom.
3. Prije izdavanja naredbe za finansijsko-ekonomsko vještačenje neophodno je prikupiti svu relevantnu dokumentaciju i sve druge dokaze kako bi naredba za vještačenje bila pravilno i precizno usmjerena.
4. Promovirati korištenje i unapređenje obrasca za izdavanje naredbi za finansijsko- ekonomska vještačenja, uz korištenje konzistentne terminologije.
5. Inicirati i organizovati zajedničke sastanke između tužilaca i vještaka finansijsko- ekonomske struke sa ciljem prevazilaženja izazova i interne edukacije za izdavanje naredbi o provođenju složenih finansijsko- ekonomskih vještačenja.
6. Neophodno je da se tužilaštvima stave na raspolaganje stručnjaci finansijsko- ekonomske struke radi kvalitetnije i efikasnije inicijalne analize raspoloživih podataka i mogućih dokaza, te izdavanja jasne i precizne naredbe o vještačenju, što bi doprinijelo jačanju pozicije tužilaštva u procesu nadzora i kontrole nad radom vještaka u predmetima privrednog kriminala i korupcije.
7. U okviru godišnjih programa CEST FBiH i RS inicirati organizovanje kontinuiranih obuka za tužioce iz oblasti finansijsko- ekonomskih istraga, uključujući oblast vještačenja, sa ciljem podizanja nivoa osposobljenosti za vođenje tih istraga i sačinjavanje kvalitetnijih naredbi o vještačenju.
8. Unutar tužilaštava uspostaviti praksu interne edukacije novoimenovanih tužilaca od strane iskusnijih kolega u pogledu izdavanja preciznih i jasnih naredbi za vještačenja.

3.2.3. SARADNJA SA NADLEŽNIM INSTITUCIJAMA I AGENCIJAMA

Uspješnost tužilaštva u ostvarivanju svoje funkcije umnogome zavisi od osposobljenosti, ažurnosti i efikasnosti nadležnih institucija i agencija za provođenje zakona. Saradnja sa tim institucijama i agencijama treba da bude na visokom nivou u smislu komunikacije i međusobnog pružanja pomoći. U otkrivanju i procesuiranju krivičnih djela privrednog kriminala i korupcije posebno se ističe kao značajno ostvarivanje institucionalne saradnje između tužilaštva sa jedne strane i nadležnih institucija i agencija sa druge strane, prvenstveno sa entitetskim poreskim/poreznim upravama, upravama za indirektno oporezivanje, finansijskom policijom, uređima za reviziju, inspekcijским organima i drugima.

Pojedina tužilaštva nemaju adekvatnu saradnju sa drugim institucijama (prvenstveno sa finansijskom policijom i poreskim upravama) koje su od značaja za istragu u predmetima privrednog kriminaliteta i korupcije.

Složeni predmeti, kakvi su često predmeti privrednog kriminala i korupcije, iziskuju formiranje multidisciplinarnih timova sa učešćem postupajućeg tužioca, kao i predstavnika različitih policijskih agencija i drugih državnih organa.

Prilikom istraživanja, sagovornici su naveli i da se postavlja pitanje da li je uvijek potrebno narediti vještačenje, ili, na primjer, dodatno vještačiti izvještaj poreske uprave, u kome su poreski inspektori, lica specijalizovana, posebno obučena i certifikovana da vrše kontrolu obračuna i uplate poreskih obaveza, utvrdili određenu činjenicu. Slična dilema prezentirana je i kada su u pitanju indirektni porezi, carinske dažbine, akcize, PDV i drugo, ili kada su u pitanju izvještaji Finansijsko-obavještajnog odjeljenja SIPA-e, posebne jedinice na nivou BiH, specijalizovane za sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma. Kao što je ranije navedeno, 42% anketiranih tužilaca je navelo da smatra da se nerijetko izdaje naredba o vještačenju po vještaku finansijsko-ekonomske struke, i u slučajevima kada se krivično djelo moglo dokazati bez provođenja ovakve istražne radnje. Umjesto da ova situacija utiče na čvršću saradnju tužilaštava na jednoj, i institucija i agencija na drugoj strani, jedan broj tužilaca je naveo da imaju vrlo lošu komunikaciju i saradnju sa pojedinim nadležnim institucijama koje bi trebalo da budu maksimalno uvezane sa tužilaštvima u borbi protiv korupcije i privrednog kriminala. Kao primjer ustanove za koju smatraju da bi saradnja sa tužilaštvima morala biti na puno višem nivou, ti tužioci navode Finansijsku policiju FBiH.

Predstavnici Finansijske policije FBiH su također naglasili nedovoljnu komunikaciju i saradnju sa nadležnim kantonalnim tužilaštvima, te su posebno naveli da tužilaštva uglavnom ne obavještavaju Finansijsku policiju o poduzetim aktivnostima nakon što isti podnesu izvještaj o počinjenom krivičnom djelu. Također su naglasili da Finansijska policija svojim kapacitetima i iskustvom stoji na raspolaganju tužilaštvima za kvalitetnu pripremu i provođenje istražnih radnji, uključujući i moguću pomoć kod izdavanja i preciziranja naredbe o vještačenju u predmetima privrednog kriminala i korupcije. Predstavnici ove agencije su istakli da oni svojim kapacitetima mogu preliminarno pregledati i sam nalaz i mišljenje te eventualno sugerisati na koji način da se taj nalaz i mišljenje dopuni i doradi kako bi što bolje udovoljio zahtjevima istaknutim u naredbi o vještačenju.

Ipak, pojedina tužilaštva naglašavaju dobru saradnju sa nadležnim organima i agencijama. Navode da ne određuju složeno finansijsko-ekonomsko vještačenje bez prethodnih provjera i konsultacija

sa poreskim organima ili finansijskom policijom. KT TK na mjesečnoj osnovi organizuje sastanke sa predstavnicima agencija za provođenje zakona i poreske uprave kako bi se međusobno informirali i razgovarali o svim pitanjima u radu na predmetima.

Tokom IX Stručnog savjetovanja tužilaca u BiH, održanog od 28. do 30. 9. 2016. godine u Neumu, predstavnici Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta Republike Hrvatske (USKOK) ukazali su da saradnja sa ovakvim institucijama, prvenstveno sa Finansijskom policijom Ministarstva financija Republike Hrvatske, predstavlja osnovni alat u otkrivanju i procesuiranju predmeta privrednog kriminala i korupcije. Također su naveli da je saradnja sa Finansijskom policijom prilikom izrade naredbe za vještačenje veoma korisna, naročito u smislu izdavanja preciznih naredbi za finansijsko-ekonomsko vještačenje i selekciju dokumentacije koja treba da bude predmet vještačenja.

U BiH je usvojeno i u primjeni je Uputstvo o postupanju i saradnji ovlaštenih službenih lica i tužilaca u provođenju radnji dokazivanja u toku istrage²⁸, koje je, između ostalog, propisalo organizovanje najmanje jednom mjesečno sastanaka rukovodstva tužilaštva i policije, kao i organizovanje formalnih sastanaka postupajućih tužilaca i policijskih službenika. Ovakva saradnja, prema mišljenju intervjuisanih tužilaca, u praksi se sve više potvrđuje kao korisna i djelotvorna. Mogućnost uspostave sličnih oblika komunikacije bi mogla značiti osiguranje institucionalne saradnje između agencija za provođenje zakona i drugih nadležnih organa i institucija, koja bi svakako mogla unaprijediti efikasnost i kvalitetnost upotrebu vještaka finansijsko-ekonomske struke.

Preporuke

1. Osigurati stalnu komunikaciju i saradnju tužilaštava sa nadležnim institucijama i agencijama sa ciljem povećanja nivoa i intenziteta saradnje, što će imati pozitivan efekt i na korištenje vještaka finansijsko-ekonomske struke.
2. Analizirati mogućnost uspostave strateških i operativnih foruma između tužilaštava i institucija koje su od značaja za procesuiranje predmeta privrednog kriminala i korupcije i tamo gdje do sada nisu uspostavljeni.

28 Sporazum o usvajanju i primjeni Uputstva o postupanju i saradnji ovlaštenih službenih lica i tužilaca u provođenju radnji dokazivanja u toku istrage potpisano je 27. 9. 2013. godine u organizaciji VSTV.

4. PITANJA INTEGRITETA I ODGOVORNOSTI VJEŠTAKA ZA SVOJ RAD

4.1. PERCEPCIJA O INTEGRITETU I NEZAVISNOSTI VJEŠTAKA

Pitanje integriteta i nezavisnosti kod vještaka finansijsko-ekonomske struke, kao i slučajevi narušavanja integriteta i nezavisnosti vještaka jeste pojava na koju se kontinuirano ukazivalo od strane tužilaca, sudija, ali i samih vještaka koji su učestvovali u istraživanju. Nalazi iz Dijagnostičke analize su također ukazali da su postojali slučajevi u kojima je ishod krivičnog postupka bio doveden u pitanje zbog nestručnosti i nepouzdanosti vještaka koja je mogla biti uzrokovana njihovom pristrasnošću prilikom davanja nalaza i mišljenja.

Učesnici u istraživanju su potvrdili ovaj nalaz iz Dijagnostičke analize, navodeći da su određeni vještaci finansijsko-ekonomske struke vrlo pristrasni i da ne posjeduju potreban nivo integriteta da bi mogli obavljati poslove vještačenja u sudskim postupcima. Međutim, usljed nepostojanja adekvatne evaluacije rada vještaka i nedostatka redovne komunikacije između tužilaca po ovom pitanju, dešava se da se vještaci sa upitnim nivoom integriteta ponovo angažuju za poslove vještačenja, čime značajno mogu negativno uticati na ishod krivičnog postupka.

Ukazano je na slučaj gdje je angažovan vještak koji je pravosnažno osuđen za korupcijsko krivično djelo u vezi sa njegovim izdatim nalazom i mišljenjem, ali da ni tužilaštvo ni sud nisu blagovremeno osigurali adekvatnu informaciju nadležnom ministarstvu pravde o činjenici da je vještak pravosnažno osuđen.

Istaknuto je i da tužilaštva angažuju određene vještake iako unaprijed znaju da isti ne posjeduju potreban nivo integriteta i da je za takve osobe opštepoznato da ne rade prema pravilima struke. Pojedini tužioci su navodili da su u određenim tužilaštvima podignute optužnice za krivično djelo primanje dara ili drugog oblika koristi, gdje je vještak određen za vještačenje po naredbi izdatoj od postupajućeg tužilaštva primao mito od osumnjičenog da bi izradio nalaz i mišljenje koji bi bili u korist osumnjičenog. Pored toga, pojedini tužioci su navodili da su sumnjali da su određeni vještaci namjerno podnosili pogrešne nalaze i mišljenja, ali i da nakon što su drugi vještaci dali potpuno suprotan nalaz i mišljenje, ti tužioci nisu pokretali pitanje niti krivične niti druge odgovornosti protiv takvog vještaka. Nepokretanjem pitanja odgovornosti se svakako ne utiče preventivno na vještake

Tužioci vjeruju da u pojedinim slučajevima opravdano sumnjaju u integritet, nezavisnost i nepristranost vještaka pri sačinjavanju i prezentiranju nalaza i mišljenja, ali vrlo rijetko pokreću pitanje odgovornosti vještaka.

da izradom nalaza i mišljenja koji nisu u skladu sa pravilima struke i etike u budućnosti ne narušavaju integritet sudskog postupka.

Ovakva praksa također otvara pitanje profesionalnosti tužilaca koji, uprkos mogućim indicijama o neprofesionalnom ili neetičnom ponašanju vještaka, takve indicije ne istražuju ili ne ukazuju nadležnim institucijama na njih, a u pojedinim slučajevima se takvi vještaci ponovo angažuju od strane suda ili tužilaštva.

Ne postoji adekvatna komunikacija postupajućih tužilaca sa Komisijama koje vrše nadzor nad radom vještaka. U praksi nisu zabilježeni prigovori upućeni Komisiji na nepravilnosti u radu vještaka i na narušavanje integriteta.

Kao što je ranije navedeno, podaci pokazuju da se vrlo često angažuju samo pojedini vještaci, pa je tako, npr., u KT KS jedan vještak angažovan da obavi 56 finansijsko-ekonomskih vještačenja od ukupno 101 naređenog vještačenja u 2015. godini. Također, i u ostalim tužilaštvima čiji su podaci analizirani tokom istraživanja pokazuje se da je jedan vještak angažovan u više od 50% slučajeva. Svi anketirani tužioci su naveli da se koriste samo pojedini vještaci sa liste vještaka, a

38% anketiranih tužilaca je navelo da je povjerenje u rad vještaka bio osnovni kriterij kojim su se rukovodili prilikom izbora određenih vještaka finansijsko-ekonomske struke.

Pored toga je navedeno da se na integritet, nezavisnost i nepristrasnost vještaka može značajno uticati u velikim i eksponiranim slučajevima privrednog kriminala i korupcije od strane samih osumnjičenih/optuženih osoba, posebno ako vještak dolazi iz istog geografskog područja kao i osumnjičeni/optuženi. U takvim slučajevima tužioci su mišljenja da prilikom angažovanja vještaka finansijsko-ekonomske struke, posebno u složenim i javno eksponiranim predmetima, poželjno je da tužilaštva angažuju vještake koji ne dolaze iz iste sredine kao i osumnjičeni/optuženi radi osiguranja potpune nepristrasnosti i smanjenja mogućih pritisaka i uticaja na rad vještaka.

Ranije je iskazano da zakonima o krivičnim postupcima i ostalim propisima koji regulišu sistem vještačenja u BiH nije uređeno pitanje kriterija na osnovu kojih će se vršiti izbor vještaka u konkretnom predmetu u odnosu na ostale, niti je uređeno pitanje ravnomjerne upotrebe dostupnih vještaka sa liste. Ipak, određene zemlje regije su regulisale pitanje ravnomjernog angažovanja vještaka sa liste. Zakoni o sudskim vještacima Crne Gore i Srbije uređuju da je nadležni sud prilikom izbora dužan da u pojedinom predmetu, po pravilu, određuje vještaka koji ima prebivalište na području tog suda, a posebno vodeći računa da vještaci iz iste oblasti budu ravnomjerno angažovani. Ovakvom zakonskom odredbom se ograničava mogućnost kontinuiranog određivanja ograničenog broja i samo određenih vještaka ukoliko na listi stalnih sudskih vještaka postoji više njih. Ovakav mehanizam u značajnoj mjeri smanjuje mogućnost zloupotrebe sistema odabira vještaka u smislu stalnog angažovanja istih vještaka iz moguće neetičnih razloga.

4.2. NADZOR NAD RADOM VJEŠTAKA SA ASPEKTA INTEGRITETA I SAVJESNOG RADA

Nadzor nad radom vještaka neposredno vrše predsjednici sudova, tužioci, i drugi organi koji vode postupak na način da prate rad vještaka i o svojim zapažanjima, odnosno primjedbama i izrečenim novčanim kaznama obavještavaju nadležnog ministra pravde, te predlažu utvrđivanje odgovornosti vještaka. Međutim, praktično nadzor nad radom vrše i Komisije, i MP na osnovu ovlaštenja da periodično procjenjuju rad vještaka. U širem smislu, nadzor nad radom može vršiti i suprotna stranka u postupku, jer svojim primjedbama, mišljenjima i konfrontiranjem nalazu i mišljenju vještaka može doprinijeti smanjenju ili gubitku kvalitete nalaza i mišljenja, te time i kredibiliteta vještaka. Za nestručan i nesavjestan rad, nepoštivanje rokova utvrđenih za obavljanje poslova vještačenja bez opravdanog razloga, kao nepoštivanje suda ili stranke u postupku, nepreuzimanje dodijeljenih predmeta, ili kada na njegov rad ima drugih ozbiljnih prigovora, Stručna komisija u FBiH može izreći mjeru javne opomene vještaku. U RS, ministar pravde na prijedlog Komisije može izreći pismenu opomenu, javnu opomenu ili razriješiti vještaka dužnosti. U BD, stranke i njihovi opunomoćenici, strukovna udruženja i udruženja vještaka mogu Stručnoj službi podnijeti primjedbe na rad vještaka. Sudovi, Tužilaštvo i drugi organi pred kojim se obavljaju poslovi vještačenja dužni su pratiti rad vještaka i o svojim zapažanjima, primjedbama i izrečenim kaznama obavijestiti Stručnu službu i u skladu s tim predložiti utvrđivanje odgovornosti vještaka u smislu odredbe člana 23 Pravilnika BD. Ovdje nastaje situacija bitno drugačija od one u RS i FBiH, jer član 23 Pravilnika BD predviđa samo jednu mjeru, a to je razrješenje vještaka. Komisije u BiH koje su nadležne za provođenje postupka imenovanja vještaka, nadležne su, na različite načine, i za provođenje svojevrsnog disciplinskog postupka prema vještacima. Kao što je ranije navedeno, 52% anketiranih tužilaca je navelo da se u praksi dešava da vještaci finansijsko-ekonomske struke neopravdano prekoračuju rokove utvrđene naredbama i neopravdano kasne u dostavljanju nalaza i mišljenja, ali da o takvim kršenjima obaveza tužioci nisu obavještavali nadležna ministarstva pravde i stručne komisije. Članovi Stručne komisije u FBiH su u razgovoru istakli da imaju informacije da pojedini tužioci navode da su pojedina vještačenja pristrasna i da nisu obavljena po pravilima struke i nauke. Pored toga su naveli i da je simptomatično da Stručna komisija i dalje ne zaprima zvanične primjedbe od sudova i tužilaštava na kvalitet vještačenja kako bi mogla preispitati i možda razriješiti određenog vještaka. Ovakva situacija može uticati na smanjenje profesionalne reputacije i značaja Komisija u nadzoru nad radom vještaka. Nedostatak informacija upućenih ministarstvima pravde, prema navodima učesnika u istraživanju, doveo je i do toga da su se nalazile, ali i da se i dalje nalazi na listama vještaka jedan manji broj osoba koje su pravosnažno osuđene za korupcijska krivična djela ili lica protiv kojih su podignute optužnice za korupcijska krivična djela.

Za situacije u kojima se utvrdi da su povrede obavljanja poslova vještačenja naročito ozbiljne prirode, ako bude osuđen na kaznu zatvora za djelo koje ga čini nepodobnim za vršenje dužnosti vještaka, ako se naknadno utvrdi da ne ispunjava uvjete da bude imenovan za vještaka, i ako izgubi radnu sposobnost za daljnje vršenje dužnosti vještaka, kao i u slučajevima ako sam zahtijeva da bude razriješen, ministar, a u BD zajednički predsjednici sudova BD, donose rješenje o razrješenju vještaka. Iako su posljedice iste, razrješenje kao mjera koja nije sankcija može biti samo razrješenje

zbog zahtjeva za razrješenje kojeg je podnio sam vještak, i zbog gubljenja radne sposobnosti za dalje vršenje dužnosti vještaka. Zbog činjenice da u BiH ne postoji obaveza da se za vještačenje angažuje lice koje se nalazi na listi, ne može se isključiti mogućnost da bi, zbog nedovoljnog nivoa koordinacije, za vještačenje bilo određeno lice koje je razriješeno i čije ime se više ne nalazi na listi vještaka. Ova situacija bi bila naročito problematična ako je takvo lice razriješeno zbog neprofesionalnog vještačenja, nedostatka integriteta ili izvršenja krivičnog ili bilo kojeg drugog djela koje bi ga činilo nepodobnim za vršenje dužnosti vještaka. Stoga je potrebno uspostaviti mehanizam koji bi osigurao da se na osnovu blagovremenog protoka pouzdanih informacija spriječi da bilo koje tužilaštvo u BiH angažuje vještaka koji je razriješen dužnosti, a naročito iz razloga neprofesionalnog odnosa prema poslovima vještačenja, nedostatka integriteta ili izvršenja krivičnog ili bilo kojeg drugog djela koje bi ga činilo nepodobnim za dužnost vještaka.

Do sada je pokrenut mali broj krivičnih postupaka protiv vještaka iako su tužioci navodili da su se u praksi susretali sa nepravilnim vještačenjima za koja su imali mišljenja da posjeduju elemente krivičnih djela. Opet se susrećemo sa pitanjem zbog čega to tužioci nisu prijavili.

Prilikom izricanja mjera prema vještacima, naročito se uzimaju u obzir sljedeće činjenice: težina učinjene povrede obavljanja poslova vještačenja i njene posljedice, stepen odgovornosti, okolnosti pod kojima je povreda učinjena, dosadašnji rad i ponašanje vještaka, kao i sve druge okolnosti koje mogu uticati na odluku o težini i vrsti mjere. Bitno je istaći da je za sve mjere koje mogu biti izrečene vještaku predviđena mogućnost podnošenja pravnih lijekova.

Propisi o vještacima u BiH ne propisuju povredu obaveze čuvanja službene tajne kao posebnu radnju čija se povreda sankcioniše. Ovo se može prepoznati kao nedostatak u propisima o vještacima u BiH, uzimajući u obzir da komparativna analiza ukazuje da u promatranim zemljama postoje i drukčiji pristupi pitanjima odgovornosti vještaka u ovom smislu.

Svi anketirani tužioci su naveli da nisu upoznati sa slučajem da je neko od vještaka razriješen, iako su, kako su naveli, upoznati sa određenim kršenjima pravila struke ili neetičnog ponašanja, čemu doprinosi vrlo mali broj prijava nadležnim institucijama i od strane tužilaštava.

U BiH ne postoje etički kodeksi koji tretiraju pitanje etičkog ponašanja vještaka u sudskim postupcima. Naime, u RS postoji usvojen Etički kodeks Udruženja Sudskih vještaka RS-a, ali se on, logično, odnosi samo na članove Udruženja, a samo članstvo, ili opcija članstva, u nekom stručnom udruženju Zakonom o vještacima nije uopšte pomenuto. Stručna udruženja ovakvog tipa u našoj zemlji nisu propisima prepoznata kao tijela koja na bilo koji način mogu uticati na proces imenovanja, usavršavanja i sankcionisanja vještaka.

Udruženja sudskih vještaka egzistiraju na entitetskim nivoima u BiH, međutim, značaj i svrha udruženja, kao što je navedeno, nisu prepoznati u zakonskim odredbama o vještacima. Takva vrsta stručnog udruženja može biti vrlo značajna u procesu imenovanja vještaka, obuka vještaka, ali i u postupcima nadzora nad radom samih vještaka, kao i u ostalim bitnim pitanjima iz ove oblasti. Primjere za to nalazimo u određenim promatranim zemljama regije, gdje se već samim zakonskim i podzakonskim aktima daje vrlo značajna uloga ovakvim tijelima. Zakon o sudskim vještacima u Crnoj Gori propisuje prvenstveno ulogu Udruženja sudskih vještaka u članstvu u Komisiji za

imenovanje i razrješavanje koju formira predsjednik Vrhovnog suda Crne Gore. Kao što je već ranije navedeno, Komisiju čini pet članova od kojih su dva člana predstavnici Udruženja sudskih vještaka. Članove Udruženja sudskih vještaka predsjedniku Vrhovnog suda Crne Gore predlažu nadležna tijela u Udruženju sudskih vještaka. Udruženje sudskih vještaka Crne Gore je nadležno i za dodatne provjere o ispunjavanju kvalifikacija kandidata za sudskog vještaka za provjeru njegove stručnosti. Zakonom o sudskim vještacima je propisano da dodatnu provjeru stručnog znanja i praktičnih iskustava kandidata za određenu oblast vještačenja vrše najmanje tri člana Udruženja sudskih vještaka sa naučnim ili specijalističkim zvanjima koje određuje nadležni organ određen statutom Udruženja. Pored uloge Udruženja sudskih vještaka u procesu imenovanja, propisano je da i stručno usavršavanje već imenovanih vještaka provodi Udruženje.

Pravilnik o stalnim sudskim vještacima u Hrvatskoj također propisuje značajnu ulogu stručnih udruženja. Prvenstveno se ta uloga odnosi na osmišljavanje i provođenje obuke kao neophodnog uslova za imenovanje određene osobe za stalnog sudskog vještaka i imenovanju mentora koji će takvu obuku sprovesti. Takav propis *de facto* označava da se bez odobrenja stručnog udruženja lice ne može imenovati za stalnog sudskog vještaka. Naime, Pravilnikom o stalnim sudskim vještacima je propisano da se sposobnost kandidata za obavljanje poslova stalnog sudskog vještaka utvrđuje

Preporuke

1. Osigurati interne mehanizme unutar tužilaštava da se ne angažuju vještaci za koje postoje indicije o upitnosti njihovog integriteta, nezavisnosti i nepristrasnosti.
2. Prilikom angažovanja vještaka finansijsko-ekonomske struke, posebno u složenim i javno eksponiranim predmetima, poželjno je da tužioci procijene mogućnost angažovanja vještaka koji ne dolaze iz iste sredine kao i osumnjičeni/optuženi, radi osiguranja potpune nepristrasnosti i smanjenja mogućih pritisaka i uticaja na rad vještaka.
3. Analizirati mogućnost uvođenja obaveze ravnomjernog angažovanja dostupnih vještaka od strane tužilaštava sa ciljem izbjegavanja angažovanja vještaka u kontekstu moguće zloupotrebe sistema odabira vještaka putem stalnog angažovanja istih vještaka.
4. Promovisati značaj prijavljivanja svih uočenih pojava eventualnog neetičnog ponašanja vještaka i mogućih nepravilnosti u obavljanju poslova vještačenja prema nadležnim tijelima koje vrše nadzor nad radom vještaka.
5. Uspostaviti efikasnije mehanizme za prijavljivanje nadležnim tijelima uočenih nepravilnosti u obavljanju poslova vještačenja, promptno reagovanje nadležnih tijela u slučaju da je vještak pravosnažno osuđen zbog izvršenja krivičnog djela i distribuciju takvih podataka svim sudovima i tužilaštvima u BiH.
6. Donijeti adekvatne etičke kodekse za vještake koji će jasno i precizno propisati etičke norme ponašanja vještaka u obavljanju poslova vještačenja.
7. Institucionalizirati i jačati položaj stručnih udruženja u procesu imenovanja, usavršavanja i sankcionisanja vještaka.

na temelju izvještaja o provedenoj stručnoj obuci kod stalnog sudskog vještaka odgovarajuće struke pod čijim nadzorom je bio kandidat za sudskog vještaka. Nakon obavljene stručne obuke, odgovarajuće stručno udruženje dužno je na temelju izvještaja stalnog sudskog vještaka kod kojeg je kandidat bio na stručnoj obuci (mentora) u roku od mjesec dana izraditi mišljenje u pisanom obliku o uspješnosti obavljene obuke i osposobljenosti kandidata za obavljanje poslova sudskog vještačenja i dostaviti ga predsjedniku odgovarajućeg županijskog odnosno trgovačkog suda. Pored ove uloge, Pravilnikom je navedeno da stručna udruženja mogu podnijeti primjedbe na rad sudskih vještaka predsjedniku nadležnog suda, čime je dodatno ojačana uloga stručnih udruženja u smislu nadzora nad radom stalnih sudskih vještaka. Ovakva rješenja mogu značajno uticati na kvalitet kompletnog procesa izbora, usavršavanja i nadzora nad radom vještaka na način da se uključe stručne osobe iz specifičnih stručnih oblasti. Propisi u BiH jesu dijelom kroz članstvo u Komisijama uključili angažman stručnih lica u kompletan proces, ali sam odabir takvih lica se vrši od strane nadležnih ministarstava pravde, a ne od strane stručnih lica ili njihovih udruženja. Kroz propise o vještacima bilo bi moguće urediti institucionaliziranje određenog stručnog udruženja, čime bi takvo tijelo dobilo na značaju, a čime bi se ujedno otvorile mogućnosti na unapređenju kvaliteta vještačenja, statusa vještaka, itd.

4.3. ODREDBE O KRIVIČNOPRAVNOJ ZAŠTITI I ODGOVORNOSTI VJEŠTAKA

Krivično zakonodavstvo BiH istovremeno normira i zaštitu i pruža mogućnost krivičnog gonjenja učesnika u krivičnom postupku. Zaštita je osigurana, uključujući i vještake, kroz odredbe krivičnih zakona koje propisuju da su iznuđivanje iskaza i sprečavanje dokazivanja krivična djela. Kažnjava se i iznuđivanje iskaza na način da se sankcioniše svaki pokušaj uticaja na svjedoka ili vještaka od bilo kog lica. Ovakav pristup također štiti vještaka od pokušaja uticaja na njegov rad u sudskom, prekršajnom, upravnom ili disciplinskom postupku.

Krivični zakoni u BiH su inkriminirali određena ponašanja koja mogu izvršiti i vještaci u sudskim postupcima, čime je zakonodavac prepoznao štetnost takvih ponašanja po sudski postupak. Prvenstveno, krivično djelo koje se može dovesti u vezu sa eventualnim nezakonitim obavljanjem dužnosti i poslova vještaka je krivično djelo davanje lažnog iskaza koje sankcioniše postupanje svjedoka i vještaka.

Prilikom razgovora sa tužiocima uočeno je da postoji vrlo mali broj pokrenutih krivičnih postupaka protiv vještaka iako su tužioci naveli da su se u svojoj praksi susretali sa slučajevima gdje su sumnjali da su vještaci izvršili određeno krivično djelo u vezi sa poslovima vještačenja. Tokom provođenja ankete, 5% anketiranih tužilaca je navelo da se dešavalo da sumnjaju da su vještaci finansijsko-ekonomske struke u predmetima privrednog kriminala i korupcije namjerno dali netačan nalaz i mišljenje. Također, 38% anketiranih tužilaca je navelo da se tokom svoje prakse susretalo sa nezakonitim i nesavjesnim vještačenjima od strane vještaka koje je predložila odbrana u krivičnom postupku. Međutim, 90% anketiranih tužilaca je navelo da nisu pokretali, odnosno da nisu upoznati da je pokrenut krivični postupak protiv takvih vještaka. Kao osnovni razlog za nepokretanje postupka protiv tih vještaka tužioci su naveli činjenicu da je namjeru za izvršenje krivičnog djela u

ovakvom slučaju vrlo teško dokazati, posebno kod komplikovanih vještačenja kakva nerijetko i jesu finansijsko-ekonomska vještačenja.

Ona tužilaštva koja su pokretala krivične postupke protiv vještaka procesuirala su vještake koji su obavljali poslove vještačenja i u drugim postupcima (pamični, prekršajni, upravni, itd.), a ne isključivo u krivičnim postupcima. Takve vještake su tužilaštvu najčešće prijavljivale suprotne stranke u pamičnom ili drugom postupku. Pokretanje krivičnih postupaka protiv vještaka za koje postoji osnovana sumnja da su putem vještačenja izvršili krivična djela bilo bi svakako od iznimnog značaja, bez obzira da li je vještačenje obavljeno u krivičnom postupku ili u nekom drugom postupku, uz zakonske razloge svrhe kažnjavanja, prvenstveno iz preventivnih razloga, i izbjegavanja budućeg angažmana takvih vještaka. Jedan od primjera ponašanja koje predstavlja krivično djelo koje su naveli tužioc i prilikom istraživanja jeste aktivno primanje dara ili koristi, gdje su vještaci angažovani od strane tužilaštva tražili mito od optužene osobe kako bi izradili nalaz i mišljenje koje bi išlo u korist odbrane optužene osobe.

Učesnici u istraživanju su naveli da je vrlo teško, u procesu dokazivanja elemenata eventualnog krivičnog djela u vezi sa postupanjem vještaka, dokazati namjeru vještaka za davanje netačnog nalaza i mišljenja, iz razloga što je stav sudske prakse da vještaci ne mogu odgovarati za nalaz i mišljenje, već samo za krivotvoreni nalaz, odnosno lažno svjedočenje. Stoga je izvjesno da bi trebalo dodatno educirati tužioce o svim aspektima dokazivanja umišljaja, uključujući i slučajeve gdje bi osumnjičeni/optuženi bio vještak.

Svakako je i dalje problematično da se o pokretanju krivičnih postupaka ne obavještavaju nadležna tijela koja imaju nadležnosti u postupku za razrješenje vještaka. Tako je naveden primjer da je vještak koji je pravosnažno osuđen za krivično djelo krivotvorenje službene isprave određivan od strane suda, a na prijedlog odbrane, da vrši vještačenje. O pravosnažnoj presudi nije obaviješteno nadležno ministarstvo pravde, i isti vještak se u tom periodu i dalje nalazio na zvaničnoj listi vještaka.

Preporuke

1. Neophodno je uvesti praksu u tužilaštvima da se u slučaju postojanja osnova sumnje da je vještak izvršio krivično djelo odmah otvori istraga u vezi s tim.
2. Prilikom potvrđivanja optužnica i donesenih pravosnažnih presuda protiv vještaka u slučajevima davanja lažnog iskaza ili izvršenja drugih krivičnih djela, što bi vještaka činilo nepodobnim, potrebno je odmah obavijestiti nadležna tijela kako bi ista mogla poduzeti odgovarajuće korake u prevenciji mogućnosti da takvi vještaci budu anagažovani za naredne poslove vještačenja.
3. Ustanoviti mehanizam razmjene podataka koji će omogućiti da se vještacima koji se ne nalaze na listama vještaka, a za koje postoje podaci ili dokazi za neetičnost ili nesavjestan rad, onemoguću vještačenje u BiH.

5. RECOMMENDATIONS

ACTIVITIES TO IMPROVE LAWS AND BYLAWS

1. Amendments to the legislation on experts should be initiated. The amendments should seek to harmonize existing legislation and define precisely the factors that should be considered in selecting experts, based on international and regional best practices.
2. Training should be introduced as a mandatory requirement for the appointment of an expert, following the Croatian example. This would significantly contribute to the appointment of experts who have the requisite professional qualifications and personal integrity.
3. The role of professional associations in the process of appointment, professional development, and sanctioning of experts should be institutionalized and strengthened.
4. Bodies competent for appointment of expert witnesses should adopt international and regional best practices as much as practicable in the appointment of court experts.
5. The possibility of appointing representatives of professional associations as temporary members of the commissions responsible for the appointment of court experts at the Entity level should be explored.
6. A set of required qualifications should be developed for the employment of each expert. Requirements should include skills, knowledge, education, credentials (PhD, MBA, CA, etc.), training, professional experience, and prior experience as an expert witness, all of which are international and regional standard factors. The area of knowledge and qualifications related to each area of expertise (e.g., banking and bank operations in the broadest sense, customs procedures and actions, public procurement, budgeting of public institutions, the tax system, etc.) should be scrutinized thoroughly.
7. The courts and POs should be obliged to select the experts from the existing lists, or at least to consider those lists as a priority.
8. Rulebooks should be adopted for professional trainings. The availability and use of these rulebooks will help build capacity for those institutions charged with organizing, delivering, and monitoring the delivery and attendance at trainings. Trainings should be developed in accordance with international standards.
9. The training curriculum should focus on improving experts' skills in the presentation of findings during the main trial, helping experts avoid improper references to the legal elements of criminal offenses, and providing them with a strong understanding of the role that an expert witness plays during criminal proceedings.
10. Relevant Laws on Expert Witnesses and related bylaws, as well as a Code of Ethics for expert witnesses should be adopted that clearly states the expected ethical conduct of experts. Ethical standards should be considered during the selection of experts.

5. PREPORUKE

AKTIVNOSTI NA POBOLJŠANJU ZAKONSKE I PODZAKONSKE REGULATIVE

1. Izmjene propisa o vještacima trebaju biti inicirane. Izmjene trebaju težiti, zasnovane na najboljim međunarodnim i regionalnim praksama, ka harmonizaciji postojeće legislative i preciznog definisanja faktora koji bi se trebali razmatrati prilikom izbora vještaka
2. Obuka treba biti uvedena kao obavezan uslov za imenovanje vještaka, kao što je urađeno u Republici Hrvatskoj. To bi značajno doprinijelo imenovanju vještaka koji imaju neophodne stručne kvalifikacije i lični integritet.
3. Uloga stručnih udruženja u procesu imenovanja, profesionalnog razvoja i sankcionisanja vještaka bi trebala biti institucionalizovana i ojačana.
4. Tijela nadležna za imenovanje bi u najvećoj mogućoj mjeri trebala usvojiti međunarodne i regionalne najbolje prakse u pogledu postupka imenovanja vještaka.
5. Potrebno je ispitati mogućnost uključivanja predstavnika profesionalnih udruženja kao privremenih članova komisija odgovornih za imenovanje vještaka na entitetskom nivou.
6. Set potrebnih kvalifikacija bi trebao biti utvrđen za angažovanje vještaka. Kriteriji bi trebali uključiti sposobnosti, znanje, obrazovanje, akademsko zvanje (magistar nauka, doktor nauka, profesor, itd.), pohađane obuke, stručno iskustvo, i prethodno iskustvo u svojstvu vještaka, što su međunarodni i regionalni standardi. Oblast ekspertize i kvalifikacija iz svakog područja stručnosti (napr. bankarski poslovi u najširem značenju, porezni sistem i procedure, javne nabavke, budžetiranje državnih institucija, oblast carinskih radnji i postupaka, itd.) bi se trebala pažljivo ispitati. .
7. Sudovi i tužilaštva bi trebali biti obavezani na izbor vještaka sa postojećih lista, ili najmanje da te liste smatraju prioriternima.
8. Usvojiti pravilnike o stručnim obukama. Postojanje i korištenje tih pravilnika će pomoći u podizanju kapaciteta institucija nadležnih za organizovanje i provođenje stručnih obuka, te nadzor nad provođenjem i pohađanjem tih obuka. Obuke trebaju biti organizovane u skladu sa međunarodnim standardima.
9. Sadržaj obuke bi trebao biti usmjeren na unapređenje sposobnosti vještaka za predstavljanje nalaza i mišljenja tokom glavnog pretresa, pomažući da vještak izbjegava ulazak u pravne kvalifikacije eventualnog postojanja krivičnog djela, pravilno i jasno razumije poziciju i ulogu vještaka u krivičnom postupku, itd.
10. Trebaju biti doneseni takvi zakoni o vještacima i potrebni podzakonski propisi, kao i etički kodeksi za vještake koji jasno uspostavljaju očekivano etičko ponašanje vještaka. Etički standardi trebaju biti stalno uzimani u obzir prilikom izbora vještaka za vještačenje.

11. Amendments to the laws dealing with the compensation of experts should be developed to establish new and standardized fees for that are scaled to an expert's level of experience and other credentials. The amendments should ensure that POs are paying market rates for experts' services.
12. POs should have at their disposal financial expert associates/advisers as employees, who will work on analysis and selection of evidence and prepare them in such manner to facilitate the prosecutor's action in making the accurate order for expertise, but also enable the prosecutor to concentrate on relevant documents and facts which require the expertise. These expert associates/advisers should strengthen the functional link between prosecutors and expert witnesses.

ACTIVITIES IN PROSECUTOR'S OFFICES

13. A registry of available experts should be established, and efforts should be made to ensure that those appointed to the list have the requisite credentials and experience and that the registry is a balanced representation of the specialized areas of expertise.
14. The criteria and procedure for the selection and summoning of experts and the monitoring of their performance should be defined by the POs. When determining the criteria for selection, the experts' professional record and their attendance at trainings should be considered.
15. Methods of increasing the pool of available experts should be explored, and POs should move away from hiring the same experts for every case, which, as the DA noted, may raise ethical issues and problems of bias. Increasing the pool of qualified experts will help avoid these pitfalls, and at the same time it will also increase the capacity of less experienced experts for each type of specific expertise.
16. Orders (requests) for expert analyses should not be made without the collection of all relevant documentation and background information related to the case. A list of relevant documents and templates should be established and agreed upon.
17. Joint meetings of prosecutors and financial and economic experts should be held on an ongoing basis to discuss the challenges and the way forward in cases of economic crime and corruption.
18. Ongoing communication and cooperation between POs and law enforcement, financial police, audit agencies and other relevant state bodies should be ensured, in order to mobilize the resources of these bodies to enable more efficient and better use of financial and economic experts.
19. Internal rules should be developed in POs to ensure that experts are hired for their integrity, independence, and impartiality, in addition to their professional criteria.
20. When hiring financial and economic experts, especially in complex and high profile cases, prosecutors should consider the possibility of hiring an expert who does not live in the same area as the suspect/defendant, in order to ensure greater impartiality and reduce the risk of pressure and influence on the work of the expert.
21. Training should be developed to assist experts in presenting findings and opinions at a trial in

11. Postojeći propisi trebaju biti izmijenjeni na način da se omoguće novi standardizirani iznosi za isplatu naknade i nagrade za vještaka koji su usaglašeni sa nivoom vještakovog iskustva, znanja i drugim kriterijima. Izmjene i dopune u ovom pravcu trebaju osigurati da tužilaštva plaćaju tržišnu cijenu za usluge vještaka.
12. Tužilaštva trebaju imati na raspolaganju stručnjake finansijsko- ekonomske struke, zaposlene kao stručne saradnike/savjetnike, koji će raditi na analizi i selekciji raspoloživog dokaznog materijala i pripremati ga na takav način da olakša postupanje tužiocu pri sačinjavanju precizne naredbe za vještačenje, ali i rasteretiti vještaka i omogućiti mu da se koncentriše na bitne dokumente i činjenice o kojima treba dati nalaz i mišljenje. Ovi stručni saradnici trebaju ojačati funkcionalnu vezu između tužilaca i vještaka.

AKTIVNOSTI UNUTAR TUŽILAŠTAVA

13. Registar raspoloživih vještaka bi trebao biti uspostavljen unutar tužilaštava, i trebalo bi osigurati da oni vještaci koji se nalaze na listi imaju zahtijevane sposobnosti i iskustvo, te da registar sadrži balansiranu zastupljenost specijalističkih oblasti vještačenja.
14. Kriteriji i procedura za izbor i pozivanje vještaka i monitoring njihovog rada bi trebao biti definisan u tužilaštvima. Pri određivanju kriterija za izbor, vještakova stručnost, specijalizacija i prisustvovanje obukama bi trebale biti uzete u obzir.
15. Trebalo bi utvrditi metode za povećanje broja raspoloživih vještaka, i tužilaštva bi trebala odustati od angažovanja istih vještaka, što, kao što je Dijagnostička analiza to utvrdila, može postaviti pitanje integriteta ili pristrasnosti. Povećanje broja raspoloživih vještaka će pomoći u izbjegavanju ovakvih izazova i u isto vrijeme povećati stručne kapacitete manje iskusnih vještaka za pojedine oblasti.
16. Prije izdavanja naredbe za finansijsko-ekonomsko vještačenje neophodno je prikupiti svu relevantnu dokumentaciju i sve druge dokaze i informacije značajne za predmet. Tužilaštva bi trebala usvojiti standardizovane liste relevantnih dokumenata i obrazaca.
17. Kontinuirano održavati zajedničke sastanke između tužilaca i vještaka finansijsko-ekonomske struke sa ciljem razmatranja izazova i načina prevazilaženja istih i rješavanja drugih bitnih pitanja u predmetima privrednog kriminala i korupcije.
18. Potrebno je obezbijediti stalnu komunikaciju i saradnju tužilaštava sa finansijskom policijom i drugim agencijama za provođenje zakona, ureda za reviziju i drugih nadležnih državnih tijela, sa ciljem mobiliziranja resursa tih tijela što će osigurati efikasnije korištenje vještaka finansijsko-ekonomske struke.
19. U tužilaštvima treba razviti interna pravila da bi se osiguralo da se vještaci angažuju zbog njihovog integriteta nezavisnosti i neutralnosti, uz njihovu stručnost.
20. Prilikom angažovanja vještaka finansijsko-ekonomske struke, posebno u složenim i javno eksponiranim predmetima, poželjno je da tužioci procijene mogućnost angažovanja vještaka koji ne dolaze iz iste sredine kao i osumnjičeni/optuženi radi osiguranja potpune nepristrasnosti i smanjenja mogućih pritisaka i uticaja na rad vještaka.
21. Potrebno je organizovati obuke za vještake u vezi sa predstavljanjem nalaza i mišljenja na

a way that does not undermine the prosecution. These trainings should be conducted by or with prosecutorial assistance and input.

22. The annual training curricula of the FBiH and RS Judicial and Prosecutorial Training Centers should foresee continued training for prosecutors in the area of financial and economic investigations, including their work with court experts, in order to raise their level of proficiency in such investigations and to enable the prosecutors to compose better orders for expert analyses.
23. The practice of training of newly appointed prosecutors internally by their more experienced peers should be introduced in POs. Such training should cover cases of economic crime and corruption, focusing in particular on the issuing of precise and clear orders for financial and economic expertise.
24. A more thorough analysis should be conducted on why expert reports and opinions take so long to be delivered. The aim should be to reduce the time invested in producing these reports.
25. A system for monitoring the quality of the findings and opinions of experts should be established. The detection of any possible disciplinary problems should be reported immediately.
26. POs' reporting of all potential misconduct and non-compliance with rules by experts in their findings and opinions should be promoted.
27. More efficient mechanisms should be established for reporting experts' non-compliance with rules and standards to the relevant bodies. The Entity MOJs and BD JC should promptly investigate any offenses and disseminate their findings to all courts and POs in BiH.
28. The Entity MOJs and BD JC should keep records related to all expert witnesses. Where indictments or criminal offenses have been confirmed, these bodies should have an obligation to inform the courts and POs of such offenses.
29. Prosecutors should promptly investigate and charge all cases of reported criminal offenses by experts which are carried out in the commission of their duties as experts.
30. A mechanism for keeping the database updated should be established. This mechanism should ensure that experts who are not on the lists of experts, and whose unethical behavior or misconduct has been documented or proven, cannot act as expert witnesses in BiH.
31. Pending the enactment of relevant regulations, the criteria for determining remunerations and considerations for the work of experts should be defined by individual POs.
32. POs' capacity to advocate more effectively for their budgets should be strengthened to ensure sufficient funding is available to POs for the engagement of expert witnesses. Factors to take into consideration in developing budgets for expert witnesses should include the higher costs of complex financial and economic expert analyses.
33. Budgets should be developed to ensure that POs have the requisite financial resources to engage the experts needed to prosecute cases of economic crime and corruption.

glavnom pretresu, kako bi se izbjeglo da takvi uočeni nedostaci ne podrivaju optužnicu. Ove obuke bi se trebale voditi uz učešće, pomoć i savjete tužilaca.

22. U okviru godišnjih programa CEST FBiH i RS, inicirati organizovanje kontinuiranih obuka za tužioce iz oblasti finansijsko-ekonomskih istraga, uključujući rad sa vještacima i vještačenja, sa ciljem podizanja nivoa osposobljenosti za vođenje tih istraga i sačinjavanje kvalitetnijih naredbi o vještačenju.
23. Unutar pojedinačnih tužilaštava uspostaviti praksu interne edukacije novoimenovanih tužilaca od strane iskusnijih kolega u pogledu postupanja u predmetima privrednog kriminala i korupcije, sa posebnim akcentom na izdavanje preciznih i jasnih naredbi za finansijsko-ekonomska vještačenja.
24. Sačiniti detaljnu analizu o razlozima za značajna prekoračenja rokova za podnošenje nalaza i mišljenja vještaka, sa ciljem skraćivanja vremena podnošenja takvih nalaza i mišljenja.
25. Sistem za nadzor nad kvalitetom nalaza i mišljenja vještaka treba biti uspostavljen. Informacija o bilo kakvim nepravilnostima u radu vještaka treba odmah biti prosljeđena nadležnoj instituciji.
26. Potrebno je promovisati potrebu da tužilaštva prijavljuju svaki oblik nepridržavanja propisa i pravila od strane vještaka.
27. Efikasniji mehanizmi trebaju biti uspostavljeni za izvještavanje nadležnih tijela o nepridržavanju pravila i standarda od strane vještaka. Entitetska ministarstva pravde i PK BD trebaju odmah istražiti bilo koji navod o mogućim povredama tih pravila i standarda i prosljediti rezultate te istrage svim sudovima i tužilaštvima u BiH.
28. Entitetska ministarstva pravde i PK BD bi trebali čuvati podatke o svim vještacima. U slučajevima u kojima je potvrđena optužnica ili utvrđeno postojanje krivičnog djela, ova tijela bi obavezno trebala o tome informisati sve sudove i tužilaštva.
29. Neophodno je uvesti praksu u tužilaštvima da se u slučaju postojanja osnova sumnje da je vještak izvršio krivično djelo u vezi sa obavljanjem dužnosti vještaka, odmah otvori istraga u vezi s tim.
30. Potrebno je uspostaviti bazu podataka radi osiguranja da vještaci koji nisu na listi vještaka, i čije je neetično ponašanje dokumentovano i dokazano, ne mogu vršiti vještačenja u BiH.
31. Do donošenja potrebnih propisa, tužilaštva bi trebala utvrđivati visinu naknade i nagrade za rad vještaka.
32. Trebalo bi ojačati kapacitete tužilaštava za aktivnije zagovaranje budžetskih potreba, radi osiguranja dovoljnih sredstava za angažovanje vještaka. Faktori za razmatranje pri sastavljanju budžetskih prijedloga trebali bi uključiti i veće iznose potrebne za složena finansijsko-ekonomska vještačenja.
33. Budžeti za tužilaštva bi trebali obezbijediti finansijske resurse za angažovanje vještaka neophodnih za procesuiranje predmeta privrednog kriminala i korupcije.

ADDITIONAL ACTIVITY

34. A glossary of terms used in financial and economic investigation should be developed to facilitate a better understanding of financial and economic terms by prosecutors working on cases of economic crime and corruption.

DODATNA AKTIVNOST

34. Sačiniti pojmovnik finansijsko-ekonomske istrage, što će omogućiti bolje razumijevanje finansijskih i ekonomskih pojmova tužiocima koji rade na predmetima privrednog kriminala.